

La muralla de Banyoles

Guerau Palmada

QB

QUADERNS DE BANYOLES

10

La muralla de Banyoles

Guerau Palmada

La muralla de Banyoles

Portada: Vista de les restes actuals de la muralla de Banyoles. Autor: Esteve Vilarrúbies.

© del text: Josep M. Massip i Gibert, Miquel Noguer i Planas, Guerau Palmada i Auguet i Família d'Antoni M. Rigau i Rigau.

© de les imatges: els autors.

Edita:

Ajuntament de Banyoles

Passeig de la Indústria, 25
17820-Banyoles
Telèfon 972 57 00 50

Diputació de Girona

Pujada de Sant Martí
Apartat de Correus, 11
17080-Girona
Telèfon 972 18 50 00

Primera edició en català: novembre de 2008
Tiratge: 1.000 exemplars
Correcció lingüística: Robert Gómez Ten
Disseny gràfic: Edicions Gràfiques de Girona
Impressió: Edicions Gràfiques de Girona
Dipòsit Legal: GI-500-2009
ISBN: 978-84-87257-21-6

SUMARI

LA NOSTRA PREUADA MURALLA,	5	LES GUERRES AMB FRANÇA I	
Miquel Noguer i Planas		EL CONVULS SEGLE XVII	39
PRÒLEG,	7	Noves picabaralles pels portals	40
Josep Maria Massip i Gibert		Tapiar portals	41
INTRODUCCIÓ	11	Menuts i reformes	42
Una obra costosa	12	La Guerra dels Segadors. Banyolins en defensa de Catalunya	45
Les fonts	13	Canonades sobre el monestir	47
Les primeres descripcions	14	La Guerra dels Nous Anys	50
Els estudiosos locals	15	La voladura de la muralla	53
LA MURALLA MEDIEVAL: DE LA CONSTRUCCIÓ ALS PRIMERS ANYS DE L'ÈPOCA MODERNA	19	EL DECLIVI DE LA MURALLA AL SEGLE XVIII	55
L'inici dels treballs de construcció	20	La Guerra de Successió. Banyoles més austriacista que borbònica	56
La continuació de les obres i les llicències reials	24	L'ocupació francesa	60
Llicències per finestres	24	L'enderroc d'en Vinyals de Flaçà	63
Franqueses pels valls	26	Un primer projecte de caserna de cavalleria no reeixit	64
Les hortes de la muralla	29	La primera fase de les obres	66
La Guerra Civil Catalana	30	La segona fase de les obres	68
El setge de juny de 1467	33	Les torres d'en Brugada, d'en Canet i dels Turers	73
La reconstrucció de la vila i la muralla	35	De valls a hortes particulars	75
Els treballs de reparació	36	La muralla foradada	80
Picabaralles pels portals	37	La Guerra Gran	85

DE LA GUERRA DEL FRANCÈS A LES GUERRES CARLINES	91	EPÍLEG:	145
La Guerra del Francès	92	“El fossar, el fossat i la muralla” Antoni M. Rigau	
La caserna com a convent	94		
La Primera Guerra Carlina: els primers treballs de fortificació	96	CRONOLOGIA	149
El monestir amenaçat	99	BIBLIOGRAFIA	
Les obres de fortificació de 1839	101	I FONTS DOCUMENTALS	153
La muralla desmantellada als Turers	109		
La Guerra dels Matiners	110	AGRAÏMENTS	155
L'expedient de fortificació de 1855	114		
Avall la muralla	116		
La Tercera Guerra Carlina	122		
 LES RESTES ACTUALS	 133		
La troballa dels valls	134		
La muralla del raval de Sant Pere	135		
El parc de la Muralla	137		
Hipòtesi del traçat de la muralla medieval	141		

LA NOSTRA PREUADA MURALLA

Al principi de l'actual segle, l'any 2006, per la festa de Sant Martírià, la ciutat de Banyoles va recuperar el tros actualment conservat de la seva antiga muralla medieval. Aquest tros de muralla és el vestigi present més important de la nostra muralla començada a bastir en el segle XIII.

Des de la data de la seva recuperació, els banyolins i les banyolines, l'hem fet nostra. En el parc de davant, hi anem a passejar, a portar-hi les criatures a jugar i assistim als nombrosos actes de tota mena que s'hi organitzen. I de passada podem descobrir una part del nostre patrimoni històric.

Tanmateix, la majoria dels habitants de Banyoles, poca cosa en coneixem de la seva història, d'una història que ve de lluny: va durar des del segle XIII fins a les acaballes del segle XIX. Aquest llibre, *La muralla de Banyoles*, escrit per l'historiador banyolí Guerau Palmada (i amb un acurat pròleg del també banyolí

Josep Maria Massip, un dels últims estadants de la casa que ocupava un espai a tocar de la muralla), ens permet per primer cop conèixer millor totes les moltes vicissituds de la nostra preuada muralla.

Així, doncs, la lectura d'aquest llibre, amè i entretingut, ens ha d'acostar a aquells banyolins i banyolines dels quals som hereus, d'aquells que varen construir la nostra muralla i la varen reconstruir una i altra vegada per protegir-se de les diverses guerres (a l'època medieval, en el segle XVII o durant les guerres carlines), de com va configurar la trama urbana de la població i de com, perdut el seu paper històric, va ser enderrocada definitivament al final del segle XIX, quan era un llast per al creixement urbà banyolí.

No hi ha cap dubte que un llibre divulgatiu com aquest es feia necessari a Banyoles per ajudar-nos a valorar millor la nostra muralla, una de les nostres joies històriques.

Miquel Noguer i Planas
Alcalde de Banyoles

L'autor d'aquest llibre que teniu a les mans, sap prou bé que vaig néixer i residir una colla d'anys al carrer de les Escrivanies en una casa arrendada, al costat mateix de la muralla de Banyoles. Posteriorment la família n'edificà una altra de pròpia, que casualment era a tocar, però aquest cop, fora muralla. Després de l'acord amb l'Ajuntament, el nostre edifici va ser enderrocat juntament amb la fàbrica tèxtil de can Lavall. Ocupant la resta de terreny, que era horta molt endreçada, va deixar-se lliure l'espai magnífic del qual ara tothom en pot gaudir.

Amb aquests precedents, de ser habitant de *iuxta*, *intra* i *extra murum*, com en dirien en llatí els benedictins d'aquells temps, m'han suposat posseïdor de molts records. Amb l'ajut d'alguns dels meus apunts, intentaré reflectir les vivències, que no les puc concebre sense associar-les amb les olors que de seguida fan aflorar els sentiments, com deu passar a tothom.

Un taló de fons tan excepcional com aquest monument ben emblemàtic, segurament que em deu haver influït una mica. Per això podia escriure en una ocasió, que la muralla de Banyoles era «d'estar per casa». Volia dir de casa meva, però és clar, que si la comparem amb les dimensions força enormes d'alguna altra, la definició també hi escau.

No deixa de ser ben curiós que una vila insignificant com la Banyoles de l'Edat Mitjana, també s'atrevisi a emprendre una obra d'aquest abast. I al cap d'uns segles, no ha pas posat panxa, com algunes cases del

carrer Nou, sinó que la muralla havia de guardar les aparences i tenir utilitats per coses prou serioses i que requerien materials més consistents.

Queda clar que el motiu principal d'aquest apilona-ment ordenat de pedres i carreus, era perquè l'enemic tingués més difícil passejar-se victoriós per casa nostra. I si això implicava irrupcions intempestives a l'Abadia, tampoc no devia ser gaire ben vist. Però des del meu paper habitual de naturalista, estic convençut que com en nombrosos pobles catalans amb una certa fortificació, la muralla també servia per resguardar persones i bestiar de la voracitat d'alguns animals depredadors, que llavors encara campaven per aquests indrets. Tot un valor afegit. En tancar les portes, encendre les teieres i muntar guàrdia a les torres, defora s'hi vivia un món molt diferent de com ara el podem suposar. En Guerau Palmada s'encarrega bé de fer-nos-ho reviure en les següents pàgines, que es fan llegir de bon grat.

Però aquesta imaginació que provoquen, l'he de traslladar a les evocacions fàcils a la infantesa, quan la visió de la «meva» part de muralla era des de la banda posterior. Arran de les modificacions que hi feren els de Can Bach per convertir-ho en passeig privat, la murada degué adquirir un aspecte asserenat i plàcid. No seria mala idea que es pogués visitar, perquè hi veuríem unes voltes ben acollidores. Per l'aprofitament de l'espai, alguns estadants, amb els anys, hi anaren bastint a sota, corts, galliners, conillers, femers, llenyers...

És d'aquí on en tinc més records, com ara el trànsit de veïnes arribant del carrer amb cistells plens de llis-tó a vessar. Ara dedueixo que l'herba per fer jaç no la tenien pas gaire lluny, abans.

Tot a vora d'aquestes voltes hi havia un camí. Primiti-vament devia transcórrer paral·lel abans que en Bach enganxés l'edifici de Can Perpinyà (ara Can Lavall) amb el mur, però recordo que als anys seixanta va ser font de conflicte legal entre veïns. Com sol passar, *de facto* va imposar-se qui segons el jutge no tenia la raó, i va quedar el dret de pas ben interromput a la pràctica. S'havia acabat de sortir per un accés de sota la glorieta que dona al carrer de la Porta del Forn. No el faríem servir més per anar a buscar càntrirs d'aigua a la font propera, ni a mes de Maria a l'església de la Providència els frescos matins de maig.

Aquests espais de sota les arcades amagaven alguns secrets, que ves a saber si encara ara es podrien explorar: en una d'elles, ens renyaven quan hi jugàvem; sembla que hi havia una mena de pou. Les gallines que hi tenien el joquer a prop, carregades de polls i el pessigolleig dels paràsits per tot el cos, que ens van encomanar, fou el millor correctiu per persuadir-nos de no tornar-hi gaire.

Quan pensava en algun dels nou germans i germanes de Can Lavall, sempre me'ls imaginava en una mena de contrapicat cinematogràfic, traient el cap des de dalt de casa seva, o sigui des de dalt de la muralla. Un d'ells, que havia sortit més atleta, demostrava que no

hi havia distàncies i tot sovint accedia al camí de baix. Però no pas per les escales internes de la glorieta, sinó agafant-se, com si fos l'home-aranya i posant mans i peus a cadascuna d'unes parets paral·leles properes. Ara una ara l'altra, baixava en un tres i no res per saludar i tornar a pujar. Ja li dèiem: «algun dia cauràs», però mai no va passar i la proesa sempre generava la nostra admiració.

Cada casa tenia el seu hort o jardí tancat com podia. La tela metàl·lica rudimentària d'abans, de forats amples hexagonals, era la que predominava. Així resultava més difícil que les gallines dels uns es fiquessin a l'hort dels altres. Per cert que si en el futur es fan excavacions, de segur que a nivell recent s'hi trobaran gran quantitat d'ossos d'aquest aviram, arran d'una famosa «passa de les gallines», que aquells anys en comportà pràcticament la mort de la majoria.

No hi havia gossos. Cap veí no en tenia en aquella època. De gats, molts, i eren d'algú però semblaven de tothom. Aquests eren uns usuaris clàssics de les parts més altes i inversemblants de la muralla. Tot d'un plegat se sentia a dir que havien empaitat algun pollet i hi podien haver represàlies expeditives.

El meu univers domèstic no el podria concebre sense aquest espai entre el carrer de les Escrivanies i les voltes de la muralla, com el dels veïns més propers o que podíem disposar d'aquell camí: els de Can Pujolàs (família Port Bonaventura), de Can Pau Cleda (per alguns «el Sant Pare»), els de Can Pastor (família Pau

Sureda) i els seus masovers (que vivien a tres dels seus pisos), també els de Can Nara, i nosaltres, que érem els de Ca l'Antonio agutzil.

No puc deixar de comentar que en Lluís Cleda, "Pau Cleda", un home sol, solter, constituïa una autèntica relíquia del passat. Al principi dels seixanta del s. XX, encara tenia l'euga a la cort dels baixos de casa seva, anava amb llum d'oli, no tenia instal·lació d'aigua... Era un bon home que sempre havia actuat contràrriament, però que ens deixava cada any una campaneta antiga. La tocàvem en anunciar amb cantarella «homes i dones, vells i velles, a dir el rosari de Sant Esteve, a les nou en punt». Evidentment, ell no hi anava mai.

Amb la immigració andalusa, els de Can Pastor van arribar a llogar "el treballador", una casa de la seva antiga carnisseria, al costat mateix. I s'hi establiren uns Carpio, de Torredonjimeno (Jaén). El nostre entorn canviava i vèiem que hi havia d'altres maneres de viure i d'entendre's, molt bé per cert, amb persones de cultura diferent.

Els veïns arrancàvem pètals de roses d'aquells jardins per fer *alfombres* del Corpus, una festa multitudinària amb sentor de ginesta que envaïa invariable i deliciósament, cada mes de juny, els carrers de Banyoles. Aquells dies també sabíem que calia estar atents i mirar els grans murs propers, perquè hi començaríem a contemplar, de nits, les papes de llum, uns insectes que no enteníem com ho feien per il·luminar-se.

Totes les ràdios deixaven sentir la veu de la Francina Boris o la de l'Elena Francis i el seu consultori, la cançó del Cola-Cao o melodies de lletres enganxoses com *La Campanera*, o *Soy minero*. Amb una mica de sort emetien algun conte en català d'en Patufet o d'en Maginet pelacanyes, perquè la gent ho demanava a «Discos solicitados» de *Radio Gerona EAJ 38*.

Igualment, algunes nits humides, vèiem que la gent preparava els llums de carbur. Era qüestió de caçar els cargols per menjar-se'ls o anar-los a vendre a mercat, comprovant sempre que no fossin clovamolls, clar. Fa pocs anys vaig comprar una mica de carbur, i en sentir aquella fortor tan especial, l'escenari de la muralla se'm feu present d'immediat en la imaginació: memòria olfactiva, en diuen.

Un altre esdeveniment que jo esperava cada any: el dia de la *Liberación*, aliè al significat d'aquells coets municipals que l'avi a primera hora del matí engegava des de l'hort, per recordar, allò de *las tropas nacionales*... De vegades, ell ho feia després de buidar el pou mort, que tothom tenia, i recordo la barreja de l'olor de comuna amb la de pólvora. Amb els anys, vaig anar-hi trobant algunes analogies.

Els galls, d'aquí i de lluny, cada matinada demostraven que encara eren vius, i quan plovia de nit, la tola de ferro d'un galliner en picar-hi les gotes, es convertia sota els llençols en el soroll més dolç i reconfortant. El fred rebentava les canonades de plom i la remor dels carros revelava quan era dia de mercat. El so de

la trompeta feia sortir la gent a sentir els pregons; «*El señor Alcalde hase saber...*».

La senyora Lola de Can Pujolàs ja sabia que havia nevav l'endemà en aixecar-se; deia que les campanes tocaven diferent i aquí sempre se sentien molt; quarts, hores, bateigs, defuncions, migdia, misses, funcions, oració, foc...

Als horts i jardins arrecerats pel monument, s'hi conreava tot allò que era per consum habitual: trumfes, enciam, tomates, cols, i tampoc no hi faltaven plantes remeieres i aromàtiques com la ruda, el marduix, la sàlvia, la carnera, a més de rosers, violers, dàlies, geranis, marits-i-mullers... Els fruiters s'havien de plantar lluny de l'ombra de la muralla, i els únics que havien sobreviscut sense tenir-ho en compte, eren un caqui-ler i dues figueres. La fruita madura era apreciada àvidament, per moltes abelles que tenien el seu buc a la torre de Can Lavall, d'on cada any en sortia algun eixam que es feia independent.

Podíem haver estat conscients del privilegi de jugar a guerra en un escenari monumental, però nosaltres no n'érem gens, perquè el nostre món era un garbuix. Ens pensàvem que la muralla l'havien fet els moros i la nostra guerra era entre els indis i els americans. A les escoles donaven més importància a fer-nos entendre on era el riu Brahmaputra que no pas a conèixer l'entorn més immediat.

Ara, afortunadament, qui no sap que la nostra muralla és medieval és perquè no ho vol, i que el Rei Pere III va...

Us agradarà de llegir-ho en aquest llibre tan documentat. I el millor exercici serà recordar episodis que s'hi expliquen, molts dels quals van ser realment decisius en la nostra història. Les impressions particulars que us he escrit, en canvi, només notareu que són plenes d'estimació i d'entusiasme per on has viscut i crescut. Tant se val.

Josep Maria Massip¹

¹ Josep Maria Massip i Gibert (Banyoles, 1948). Naturalista.

INTRODUCCIÓ

El parc de la Muralla, el millor tram conservat del recinte medieval. (AMB).

La muralla és encara avui un dels elements del patrimoni històric de la nostra ciutat més desconeguts. Tot i les nombroses fonts documentals que en parlen, avui sols s'ha conservat un únic tram sencer darrere del Museu Arqueològic Comarcal i la casa noble de Can Lavall, antigament Can Perpinyà, a l'actual parc de la Muralla, inaugurat el mes d'octubre de 2006 durant la festa major de Sant Martirià. Els altres vestigis que han aparegut de la muralla als darrers anys, com també la troballa ocasional del traçat dels antics valls, han estat en comptagotes. No obstant això, el llenç conservat és un element patrimonial de gran singularitat i rellevància per a la història de Banyoles, i possiblement una de les millors mostres del passat medieval de la nostra ciutat, juntament amb la plaça Major, el tint del paraires (Llotja del Tint), el monestir de Sant Esteve de Banyoles, l'església parroquial de Santa Maria dels Turers, l'anomenada casa dels Lleons o la Pia Almoina (Museu Arqueològic Comarcal).

Donada la manca de restes materials, les preguntes plantejades sobre l'existència de la muralla han estat moltes des del final del segle XIX quan comencen a sorgir els primers estudis històrics. Els interrogants que es van plantejar els historiadors locals feien referència sobretot a les seves dimensions, recorregut o cronologia. Amb les dades històriques actuals, s'ha pogut descobrir que van ser moltes les vicissituds que patí la muralla al llarg de la història, i com s'anaren aixecant fortificacions davant el perill de guerres. Al mateix temps, i per motius bèl·lics, fou enderrocada i volada. Quan la vila quedà empetitida i reclosa pels límits emmurallats, fou foradada i desmantellada per tal d'obrir nous carrers i edificar habitatges. En definitiva, l'evolució històrica de la muralla de Banyoles no ha estat gaire diferent de les de moltes

poblacions catalanes, que mica en mica enderrocaren les antigues fortificacions un cop havien perdut del tot la seva funció militar.

D'altra banda, amb la migradesa de restes constructives actuals es fa certament difícil precisar-ne el seu recorregut, tot i que les fonts documentals parlen de la seva existència en diversos carrers, paratges, portals o cases particulars, avui de difícil localització a causa dels canvis toponímics i a la mateixa fesomia urbanística de la Banyoles actual. Malgrat tot, aproximadament, es pot establir l'antic recorregut del clos medieval, així com també de les fortificacions que es dugueren a terme en motiu de les guerres carlines el segle XIX. En qualsevol cas, haurem d'esperar que l'arqueologia pugui determinar-ne alguna troballa més significativa en els propers anys. Tanmateix, mercès a les fonts arxivístiques, es pot resseguir bona part de la seva història i evolució a partir de l'època baixmedieval, moment en què inicia la seva construcció, fins al final del dinou, moment en què s'enderroquen els darrers trams del recinte fortificat. A part de la muralla, també s'han tractat aspectes de la història militar, ja que la nostra ciutat s'ha vist immersa en setges i batalles que provocaren la penúria de la població banyolina i la devastació d'edificis històrics emblemàtics.

UNA OBRA COSTOSA

Queda ben palès que des dels seus orígens medievals fins a la seva lenta desaparició al llarg de l'època moderna i contemporània, la muralla fou construïda, reparada i mantinguda majoritàriament pel govern local, i com un element defensiu sufragat pels banyolins al llarg de la història. Per tant, s'ha de considerar aquest patrimoni arquitectònic com una obra

aixecada amb els esforços econòmics i materials de moltes generacions. Fou una obra costosa, que implicà tota mena de contribucions i imposicions als seus habitants des de la seva edificació, reconstrucció o fins i tot desmantellament. Per això la muralla és un patrimoni històric i arquitectònic emblemàtic per a tots els banyolins.

A grans trets, al llarg de l'edat mitjana el govern local, la Universitat i els seus jurats foren els principals impulsors de la muralla urbana, gràcies als ingressos obtinguts sobre productes arribats a la vila. Els esforços econòmics foren molt importants, i l'obra s'allargà anys i panys fins que tota la vila no tingué un clos murat. Les despeses van continuar al llarg dels segles XVI i XVII, quan es féu necessari pagar diversos mestres de cases per a la seva reparació, ja que havia estat molt malmesa durant la Guerra Civil Catalana del final dels quatre-cents. La fortificació del monestir i la muralla urbana, durant les contínues guerres amb França, suposà quantioses contribucions econòmiques, materials i humanes de molts banyolins, de la mateixa manera que tampoc se n'escaparen la majoria d'habitants de la comarca. I encara al segle XIX mancava un darrer esforç. El consistori aixecà amb prou feines un recinte fortificat més ampli per aturar les incursions carlines, quan la vila fou amenaçada diverses vegades pel temut brigadier Francesc Savalls.

LES FONTS

D'entrada, un dels problemes per a la publicació d'aquest treball ha estat la dispersió de les fonts documentals referides a la muralla, fet que n'ha dificultat la seva localització. El període d'estudi ha estat certament molt ampli, i tot sovint les notícies han

Llibre dels Jurats on es poden trobar anotades obres fetes a la muralla. (ACPE).

estat trobades de manera puntual i dispersa enmig dels manuals dels jurats, els llibres d'actes municipals, les talles i contribucions, els llibres de comptes, el clavariat, els plets sobre la jurisdicció de la vila i el terme, les obres públiques, els censals, els llibres de memòries... Realment el treball ha consistit a trobar una agulla en una paller, un document sobre la muralla enmig de muntanyes de documents històrics. La paciència i la sort pel que fa a la troballa de les fonts han estat claus.

Tanmateix, voldríem remarcar que aquesta publicació se ceneix a un primer recull de les fonts documentals de la muralla de Banyoles, centrat bàsicament en el fons de l'Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany. També d'acord amb l'estudi de la bibliografia local (llibres, articles, estudis), en bona part mercès al buidatge de la biblioteca del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, especialitzada en temes d'història i patrimoni local. També s'ha consultat el fons de l'Arxiu Diocesà de Girona. Certament, hauria estat interessant l'estudi de les fonts documentals de l'Arxiu de Casa Missió de Banyoles que, fins que no sigui inventariat del tot, no serà possible la seva consulta. També una consulta a fons de l'Arxiu de la Corona d'Aragó podria proporcionar noves dades i informacions valuoses sobre

la muralla banyolina, i que esperem que en un futur sigui possible.

Finalment, s'ha volgut aprofundir en aquells documents històrics que podien aportar dades històriques noves, com l'existència de torres o valls en diferents punts del recinte fortificat. Tot i que en bona part no s'ha conservat el clos murat, el testimoni de les fonts escrites ens recorda la dimensió de la muralla en la trama urbana de Banyoles. Sens dubte, avui coneixem molt millor la seva història gràcies a la troballa de documents en arxius ja que les restes materials conservades malauradament han estat poques.

LES PRIMERES DESCRIPCIONS

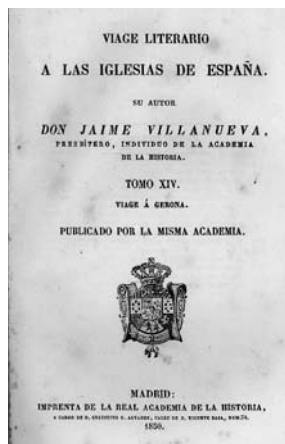
Ja d'antic, la muralla de Banyoles ha estat objecte de referències bibliogràfiques des del final del segle XVIII fins al segle XIX. Així, alguns dels autors forans que van venir de viatge o de visita a la nostra vila, ens descriuen les restes que en quedaven, encuriosits pels vestigis del passat que encara romanien dempeus. Més endavant, els historiadors locals van prendre'n el relleu. La primera notícia publicada de la muralla es troba en el llibre *Diario de los viajes hechos en Cataluña* escrit per Francisco de Zamora (Villanueva de la Jara, 1757-1812). D'origen castellà, escriptor i funcionari reial durant la monarquia borbònica de Carles IV, entre els anys 1785-1790 va recórrer el Principat i visità diverses poblacions catalanes. Entre aquestes, hi figura Banyoles, on s'hostatjà els dies 19 i 20 de gener de 1790. Gràcies al seu relat, avui sabem que entrà a la vila per Mata, i visità diverses indústries tèxtils i d'adobats –com l'adoberia Ros, situada en el Baixant de Plaça– precisament quan Banyoles es trobava en un moment d'auge industrial (segona

meitat del segle XVIII). També va descriure'n l'església parroquial de Santa Maria dels Turers i el monestir benedictí de Sant Esteve.

Sobre els vestigis de la muralla, no en detalla tot el seu recorregut, però les seves paraules són especialment aclaridores, ja que ens descriu el llenç que avui encara perdura paral·lel al carrer de la Muralla, a la casa de Can Lavall: «*Desde aquí fuimos a ver un trozo de muralla fuerte, sobre la que tiene un buen paseo y salida la casa de Perpiñà, en donde estuvimos, indicando sus restos de mucha antigüedad*». Les seves paraules permeten endevinar que el passeig damunt la muralla ja era construït i que la porta d'entrada a la casa Perpiñà (avui Can Lavall) ja existia al segle XVIII. Resulta molt significatiu que no li despertés interès cap altre tram, fet que indicaria que aleshores ja en quedaven ben poques restes.

A partir del segle XIX es troben diverses descripcions sobre la muralla, però normalment se centren en les defenses del monestir de Sant Esteve, objecte de fortificació en diverses èpoques històriques. Per exemple, el frare dominic i erudit Jaime de Villanueva (Xàtiva, 1763-Londres, 1824) en el seu *Viaje literario a las iglesias de España* (1803-1821) ens proporciona una informació molt valuosa sobre el monestir i del patrimoni artístic que contenia, just abans de la desamortització de Mendizábal (1835), quan aquest fou objecte d'espoli continuat. I també s'hi refereix com una veritable fortificació: «*Se me olvidaba decirte que este monasterio estuvo muy fortificado al estilo de los siglos medios, como lo indican los restos que quedan de las obras de defensa*».

Pocs anys després, l'historiador i escriptor Enric Claudi Girbal (Girona, 1839-1896) va fer-ne una nova

El llibre *Viage literario a las iglesias de España* (1830) de l'erudit il·lustrat Jaime Villanueva.

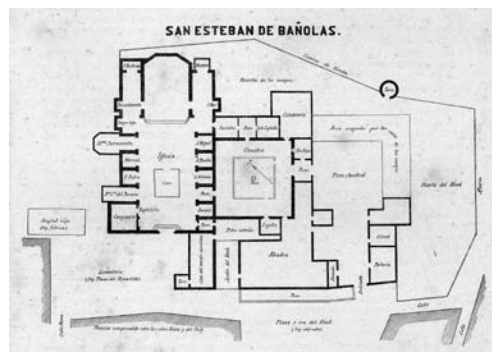

Bañolas. Noticias Históricas de esta villa (1863) escrit per l'historiador Enric Claudi Girbal.

descripció de les restes en el seu llibre *Bañolas. Noticias Históricas de esta villa* (1863), on situa alguns elements defensius avui desapareguts, com cinc torres, un pont i un fossat. En concret, sobre el cenobi benedictí, esmenta que «*El actual edificio pertenece á los siglos XVI y siguiente. Por la parte exterior se halla situado sobre la muralla de nueve palmos de ancho con foso profundo alrededor, sobre el que hay un puente de dos arcos antiquísimos en la entrada que va á la puerta de la iglesia. En otro tiempo y al estilo de los siglos medios, estuvo el monasterio muy fortificado, pues tenia para su defensa cinco torres hoy dia arruinadas ya*». De fet, molt probablement les seves paraules descriuen part de la muralla avui conservada davant de l'antiga Era de l'Abat (Casa Missió) i l'antic pontarró que es va mantenir dempeus fins a mitjan del vuit-cents.

El canonge Gaietà Barraquer i Roviralta (1868-1922), del capítol catedralici de Barcelona, va escriure diversos llibres referents a la història de les ordres religioses a Catalunya, com també del patrimoni eclesiàstic

existent al principi del segle xx. Un dels llibres més destacats que publicà va ser *Las casas de religiosos a Catalunya durant el primer terç del segle XIX* (1906), obra en la qual trobem una descripció del monestir de Sant Esteve, que no aporta excessives novetats sobre el recinte fortificat. També en publicà un mapa, amb la situació de les dependències, les capelles de l'església i els antics elements fortificats del monestir. En aquest mapa, es pot veure que a l'entrada de l'església, davant la portalada tardogòtica, la casa del monjo sagristà amb una torre de planta quadrada annexa. Davant l'Era de l'Abat hi havia un fossat, com també en el camí de ronda del monestir hi havia antigament una torre de planta circular. Aquesta antics elements fortificats avui són desapareguts.

Plànol esquemàtic del monestir de Sant Esteve publicat pel canonge Gaietà Barraquer i Roviralta en el seu llibre *Las casas de religiosos a Catalunya durant el primer terç del segle XIX* (1906).

ELS ESTUDIOSOS LOCALS

El primer estudi històric sobre la topografia de la muralla de Banyoles el féu el farmacèutic i historiador banyolí Pere Alsius (1839-1915) en el seu conegut i meritori llibre *Ensaig Històric sobre la Vila de Banyoles* (1895). En concret, en la Part Tercera - Capítol II

L'historiador banyolí Pere Alsius davant l'església romànica de Porqueres. (ACPE).

El llibre *Ensaig Històrich sobre la Vila de Banyolas* (1895) escrit per l'historiador Pere Alsius.

(“*Topografia de la vila de Banyolas, obras de defensa que la protegian*”) afirma que Banyoles havia estat protegida antigament per una muralla: «Seguint la costum general de la época fou convertida llavors la nostra vila en plassa forta cenyida de fossos y murallas, aixís com desde antich al monastir procurá donárseli tota la forma y aspecte de un castell».

Sobre la muralla del monestir, Alsius remet de nou a l'existència d'una poderosa muralla munida de torres, tot i que aleshores els antics elements de fortificació ja eren migrats. A més a més, davant de l'abadia hauria subsistit part d'un ampli fossat –on avui probablement es troba el pàrquing de la Casa Missió– i fins feia poc s'havia mantingut dempeus un pont de dues arcades davant de l'entrada de l'església abacial. També dóna notícia que «fa poch temps que foren enderrocadas dos torras que defensava al Monastir per la part forana». Finalment situa la torre del Viver Gran (o també dita Major) davant l'entrada de l'església, a tocar de l'abadia, i citada diverses vegades durant el tradicional cerimonial d'entrada del nou abat.

Sobre la muralla de la vila, el gran mèrit d'Alsius fou marcar els límits del seu recorregut, gràcies a les observacions coetànies d'algunes restes medievals, aleshores encara conservades, i al profund coneixement que tenia dels documents de l'arxiu del monestir. En primer lloc, assegura que la muralla medieval hauria tingut torres i fossat: «Obra del segle XIV es la construcció

del fosso y muralla, que arrancant de un y altre extrem del edifici monasterial, tota la vila llavors existent circumvalavan». Més endavant, ubica alguna de les torres, i també cita l'existència de valls: «Además del ample vall ó fosso que constituïa una defensa exterior de la antiga muralla, y del que se'n troba testimoni escrit en diferents documents, y també restos practicant escavacions, resguardavan la murada varias torras, de las quals ja no'n queda avuy cap en peu, sinó es que de aquella época vulga ferse derivar una de quadrada y no molt valenta, que veu alsarse encara detrás de casa Bach». La torre que es mantenia dempeus, de la qual en resta avui la base, era prop de la porta del Forn, a tocar la casa dels Perpinyà. També ens dóna l'existència de dues torres més que feia poc havien estat enderrocades: la primera «detrás de la casa 'n Comas» (darrere la porta dels Turers i el carrer Canal) i la segona «detrás de la casa d'en Jacinto Alemanys (Ninyo)» (carrer dels Valls). Finalment ens diu que els antics valls ja havien estat terraplenats i havien perdut la seva funció defensiva.

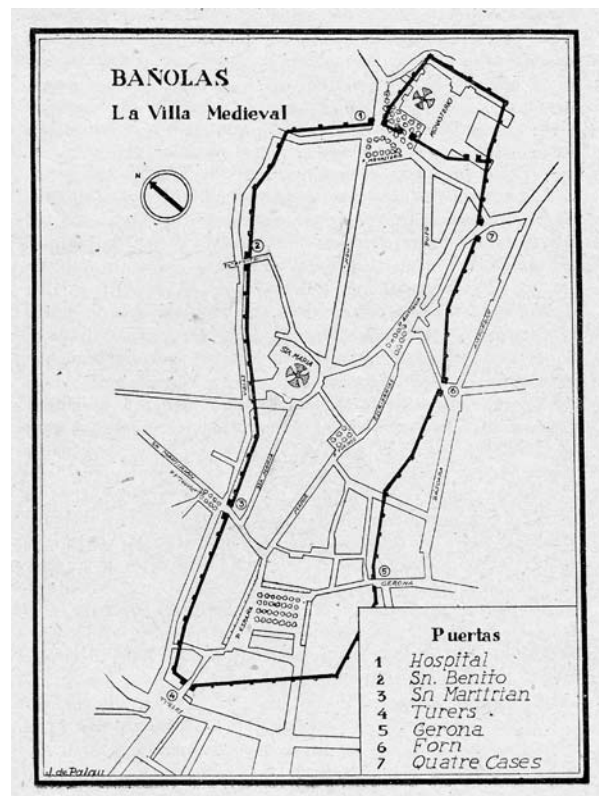
Torre de planta quadrada situada entre Can Bach (avui Can Lavall) i la Porta del Forn al principi del segle XX.

En segon lloc, delimita el circuit murat amb els noms dels carrers i edificis de Banyoles del final del vuit-cents, a partir del monestir: carrer de Quatre Cases (avui carrer de Baix), plaça de la Divina Providència, portal del Forn o d'en Peraseca, carrer de les Escribanies, carrer de Girona en la «casa Febrer (Genis)», plaça Major pel costat de migdia, carrer del Born i «la muralla den Marsal», «l'horta del Sr. Manresa», portal dels Turers o de Sobreporta, carrer de la Canal, portal de Sant Martirià (avui carrer Mercadal), carrer dels Valls, carrer de Sant Benet, carrer Nou, i d'aquí fins a l'antic hospital de Sant Roc (avui desaparegut), on es troba avui el Sindicat Agrícola.

Sobre el tram de muralla conservat, ens dóna una breu notícia: «ahont seguia paralela á las casas del carrer de las Escribanias, corresponents á la acera meridional; no faltant qui assegura que la gran galeria que atrevesa la horta de la casa Bach descansa sobre la antiga muralla, y que de ella formava part igualment la groxuda pared que per Mitdia enclou l'hort de la casa de la Vila». Evidentment, el llenç de muralla que relata Alsius és el tram que avui ha perdurat darrere del pati del Museu Arqueològic Comarcal i el passatge de Can Lavall (antigament Can Perpinyà) amb les dues glorietses d'inspiració gòtica. Finalment, per la descripció detallada que fa Alsius de la muralla, no sembla que al final del segle XIX en quedés cap altre tram sencer.

En el *Centenari de la guerra de la Independència* (1909) escrit per Pere Alsius i Joaquim Hostench no s'entreveu que les tropes franceses fortifiquessin l'antiga muralla de la vila. Els esforços de fortificació se centraren als afores de la vila: primer a convertir el convent servita de Sant Martirià en un fort (1810),

destruït pel espanyols l'abril de 1811, i després a fortificar la masia de Can Puig de la Bellacasa (1812-1813) per ordre del general baró Beurmann. Banyoles, en aquell moment, ja no tenia un recinte emmurallat amb garanties, com es desprèn de l'acció bèl·lica dins la vila durant la batalla de Miànigues (23 de juny de 1813) entre forces espanyoles dirigides pel mariscal baró d'Eroles i les franceses del general Maximilià Lamarque. Com es veurà, en el segle XIX el recinte urbà només es fortificà per aturar les incursions durant les guerres carlines.

Plànol del recorregut de la muralla de Banyoles, segons l'historiador Mn. Luís G. Constans. Autor: Joan de Palau.

Mn. Lluís G. Constans i Serrats en el seu llibre *Bañolas* (1951) tracta sobre la construcció de la muralla en el capítol II. Assegura que a finals del segle XIII Banyoles era una vila medieval emmurallada: «*A lo largo del cinturón de piedra tallada venían repartidas potentes torres que, a su vez, defendían las siete puertas de ingreso al recinto murado y alrededor de los altos muros abría-se un amplio y profundo foso (valls) que era inundado con el agua del lago*». Constans també delimita el traçat de la murada, que curiosament coincideix bastant amb aquell proposat per Alsius al final del vuit-cents, però ara descrit en sentit contrari: Sindicat Agrícola, terrenys davant de l'Asil, carrer dels Valls, placeta dels Estudis, carrer Canal, porta dels Turers, Hotel Flora, Casa Ametller, plaça Major pel costat de migdia, carrer de Sant Pere i Escrivanies, convent de la Providència i carrer de Baix fins a enllaçar amb la muralla del monestir.

En l'elaboració del catàleg del patrimoni de Banyoles i la seva comarca, per part de Josep M. Corominas i Jaume Marquès apareix de nou referida la muralla Banyoles, però de manera molt escadussera, amb alguna indicació cronològica: «... *al extremo de la calle verá una glorieta con adorno neogótico del siglo XIX en piedra de Bañolas situada sobre la muralla. Esa muralla existía ya en el siglo XIII, fue reconstruida en el siglo XVI y recibió aditamentos posteriores. Se conserva un lienzo que va desde el Museo a la plazoleta de la iglesia de la Divina Providencia, llamada sucesivamente, calle de la Muralla, calle de Báscara y hoy carretera de Vilavenut*».

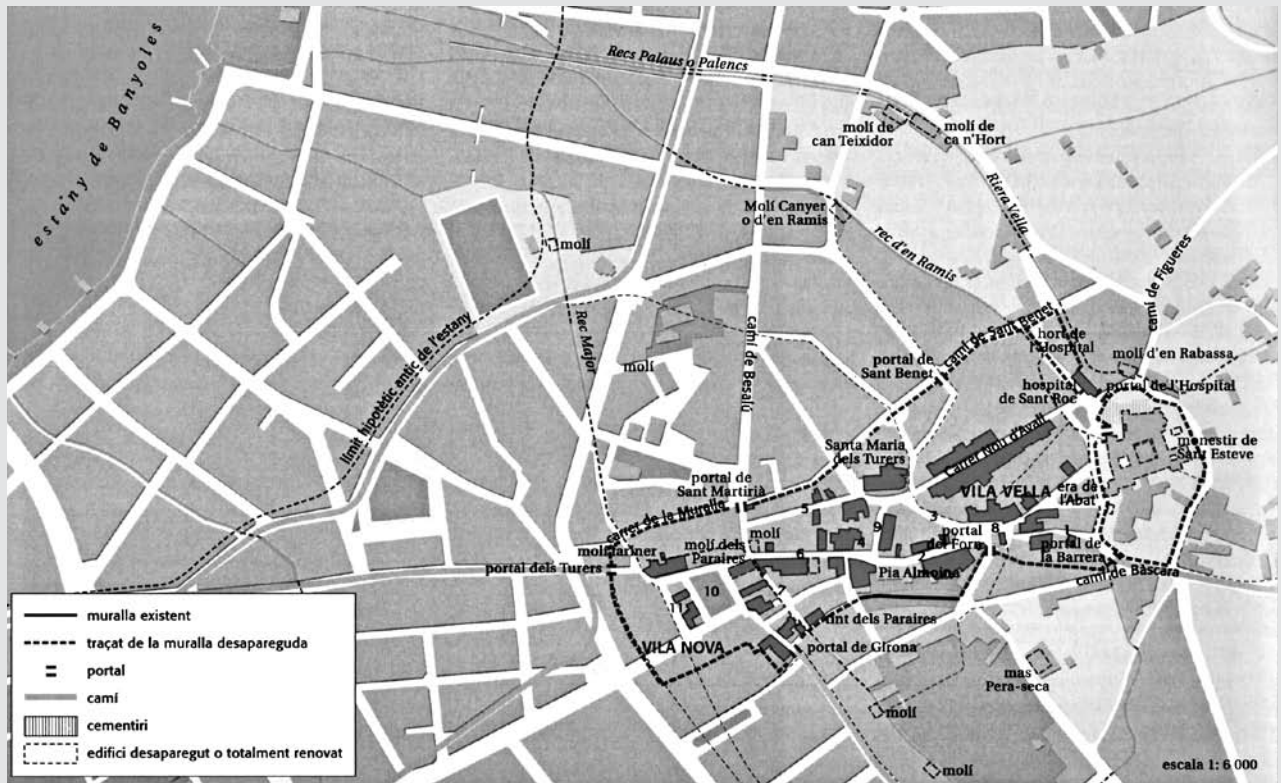
Finalment el cronista oficial de la ciutat, Antoni M. Rigau, també va tractar alguns aspectes relacionats amb la muralla de Banyoles dins els seus nombrosos

articles publicats de tema local. En concret, l'article «El fossar, el fossat i la muralla» publicat a la *Revista de Banyoles* s'hi refereix de forma directa. Així l'any 1995 es volia fer visitable el tram de muralla de Can Lavall, però es va originar un malentès en l'ús del nom *fossar* (cementiri) enlloc del nom correcte *fossat* (vall). De fet, Rigau recopila les notícies històriques ja conegudes, a més de la funcionalitat del llenç conservat: «Es tracta del passadís o “deambulatori” que els Perpinyà (primitius propietaris del casal que avui coneixem com a Can Bach i Can Lavall) van aconseguir construir-hi al damunt pel seu compte i gaudir. (No consta que aquest excepcional passeig, fos mai utilitzat per a operacions de defensa. Tot i que durant la darrera carlinada (1873), hi muntés guàrdia l'escorta del Brigadier Savalls, que s'allotjava a casa Bach)».

L'historiador local Mn. Lluís G. Constans durant la troballa de les tombes de la necròpolis de Lió. 1947. Autor: Josep M. Mateu i Tarafa. (FIPE).

LA MURALLA MEDIEVAL: DE LA CONSTRUCCIÓ ALS PRIMERS ANYS DE L'ÈPOCA MODERNA

Traçat hipotètic de la muralla medieval de Banyoles. Es poden diferenciar els dos nuclis medievals: la Vila Vella i la Vila Nova. (autor: Jeroni Moner).

1 carrer de Quatre Cases	5 Carrer Nou d'Amunt
(actual de Santa Mana)	9 carrer de la Parairena
2 Carrer Major inferior
(després de les Escrivanies)	6 Carrer Major d'Amunt	10 plaça de la Vila Nova
(Plaça Major)
3 carrer del Puig	7 Carrer de Sant Pere	11 carrer del Born
4 Plaça Mitjana	8 plaça de la Vila Vella	

L'INICI DELS TREBALLS DE FORTIFICACIÓ

Totes les dades documentals apunten que Banyoles va començar a tenir muralla com a mínim a partir del segle XIII, sobretot entorn del monestir de Sant Esteve. Així, el 1296 ja surt referida la jurisdicció criminal dins i fora els murs de la vila, per tant, en aquest moment, ja hi havia algun tipus de recinte murat. Al llarg de la segona meitat del tres-cents molta població rural de la comarca es traslladà a la vila, atreta pel centre econòmic i mercantil que s'anava configurant a redós de l'estany, i a la seguretat que garantia la construcció de la muralla urbana. L'abundància d'aigua, canalitzada per una veritable xarxa de recs, permetien obtenir una força hidràulica pels molins drapers o fariners, gràcies també a la inclinació del terreny de travertí. El cabal abundant era aprofitat igualment per les adoberies de pells o els tallers tintorers, agrupats preferentment entorn del rec Major, però també n'hi havia a la Riera Vella. La poca distància amb la ciutat de Girona, o la vila comtal de Besalú, garantia una bona sortida comercial als draps de llana, coneguts com "banyolencs" o "draps grossos de Banyoles".

La Carta Municipal de Banyoles (1303) va obrir la possibilitat d'un govern municipal que impulsà la construcció de la muralla urbana. (ACPE).

Un pas decisiu fou sens dubte la Carta Municipal el 1303, en què té lloc la constitució de la Universitat de Banyoles (amb els seus jurats i consellers, membres del govern local) i on es comença a limitar el control feudal del monestir amb aspectes com la jurisdicció criminal, les mesures dels productes agrícoles i el control de les activitats comercials. Ben aviat, el 8 de desembre de 1309 els jurats ja presentaren un acte de protesta a l'abat Bernat de Vallespirans en què defensen la seva autoritat de tancar els portals de la vila, com era costum des de feia «quaranta anys enre-ra». Els portals de forma habitual es tancaven al toc d'oració del vespre i no podien ser oberts fins al toc de «Maitines», a l'endemà. Els portals documentats entre el final del segle XIII i principis del segle següent són el portal de Sobreporta (1243), de Girona, de Peraseca i de Besalú (1279) i de Sant Martirià (1305). Al llarg del segle XIV també trobem citats el portal del Mercadal, de Sant Benet i d'en Barrera.

El topònim d'aquests portals té orígens ben diferents, tot i que avui no se'n conserva cap. Per exemple, la proximitat d'un edifici emblemàtic de la vila medieval podria haver format el terme. Aquest seria el cas del mas Peraseca o la capella de Sant Benet, a tocar de la placeta del mateix nom i les hortes d'en Brugada. També un grup de cases podia haver donat origen al nom, com el portal de Quatre Cases, a la banda de migdia del monestir, i que donava accés cap al veïnat de Puigpalter, després de travessar el pont de la riera de Canaleta. El nom de Mercadal podria fer referència a l'indret on tenia lloc el mercat, generalment en una plaça. Probablement aquest seria l'origen de la denominació portal del Mercadal (*Mercatallo*). El portal de Barrera (*Barraria*) i citat al quatre-cents, ens

podria recordar una antiga barra que impedia el pas, per tal d'obligar a pagar un dret, probablement gravat sobre mercaderies i queviures. Aquest portal el podríem identificar també com el portal de Quatre Cases. El nom de *sobreporta* podria fer referència a una ornamentació pintada o esculpida, un nínxol amb imatge o bé a una barra de fusta situada a la part superior del portal. A la muralla medieval hi havia el portal de Sobreporta, posteriorment conegut com el portal dels Turers, en el raval de les Rodes. Els portals també donaven sortida als antics camins reials, com entrada i sortida de la vila. Anaven en direcció a la ciutat de Girona, a la vila comtal de Besalú, o bé cap al Puig de Sant Martírià i Usall, paratge també citat com Cutzac en aquesta època.

A partir del segle XIV surten referits els primers valls o fossats de la muralla de Banyoles. A tall d'exemple, l'any 1321 l'abat Bernat de Vallespirans prohibí a Guillem Saula, forner, de fer obres en les cases de la seva propietat situades fora del portal de Girona, a tocar del mur i fossat de la vila (*extra portale de Gerunda justa muros est vallum ville*). A mitjan segle XIV la muralla també continuava per l'altra banda de la Vila Nova (*extra murum et portale vocatum de Sancto Martiriano*). D'altra banda, en la sentència arbitral de Jaume II (15 de març de 1325), entre l'abat Vallespirans i els oficials reials de Besalú, surten referits els murs antics de la vila (*extra muros dicte ville antiquos*), com també els ravals que aleshores eren tancats per portals. Per l'historiador Lluís Constans l'existència d'aquesta «muralla antiga» demostraria que la vila medieval no va es emmurallar en un sol període, sinó de forma gradual i per parts: en primer lloc, el nucli antic de la Vila Vella, aplegat entorn del monestir

benedictí, i després el nou nucli urbà (la Vila Nova) sorgit més a ponent, limitat pel portal de Sobreporta (avui conegut com dels Turers). Els dos nuclis tenien dos punts centrals ben definits: la plaça de Vilanova (avui plaça Major) i la plaça de Vilavella (avui del Teatre). Destacarem que el traçat del rec Major hauria estat decisiu en la configuració urbana de la Vila Nova a partir de la segona meitat del segle XIII, on apareixen les primeres cases disseminades i edificis protoindustrial, com el molí de Bernat de Rec (1263), avui conegut com Cal Moliner.

Aquesta hipòtesi ha estat recuperada recentment per alguns autors, que defensen l'existència d'un únic clos emmurallat a la primera meitat del quatre-cents que integrà definitivament els dos nuclis precedents. No obstant això, segons el nostre parer, pensem que el tancament definitiu del clos murat va tenir lloc en una data sensiblement més tardana (segona meitat del segle XIV – principi del segle XV), si ens cenyim a les notícies de les fonts documentals i els privilegis reials encara concedits a la vila. Com a paral·lel històric i urbanístic, a la vila comtal de Castelló d'Empúries (Alt Empordà) es pot documentar un procés d'emmurallament força similar. En època altmedieval existien dos recintes murats: el Puig Salner, amb un nucli format a l'entorn de l'església de Santa Maria, propietat de la seu de Girona, i el Puig Mercadal, on s'aglutinà el castell comtal i un assentament medieval. De manera progressiva, el desenvolupament urbanístic dels ravals comercials i artesans provocà la unió física dels dos nuclis. Finalment ambdós foren tancats per una única muralla més extensa aixecada des del final del segle XIII i al llarg de la primera meitat del segle XIV.

A partir del regnat de Pere III el Cerimoniós (1319-1387), a la vila de Banyoles sembla que s'inicià una nova fase d'emmurallament; la preocupació hauria estat aquella de tancar tot el perímetre urbà amb els nous ravals comercials i artesanals. El 3 d'octubre de 1368 el rei Pere III atorgava a l'abat Pons de Canadal el dret d'imposicions per cinc anys per fer i prosseguir les obres de la muralla (*pro opere murorum ville de Balneolis faciendo et prosseguendo*). Les obres probablement consistiren en la seva millora, però també d'ampliació del recinte. Amb el mateix propòsit, l'any 1370 el rei Pere III concedia a la Universitat privilegi d'imposicions sobre el pa, vi, carns i altres vitualles durant quinze anys fins a aconseguir la suma de 3.500 lliures, en bona part per fer front a la construcció dels murs i valls. Com es pot entreveure, les càrregues sobre les mercaderies i les vitualles foren essencials per a la construcció de la muralla.

En el context de la Catalunya medieval, es dona el cas que al llarg del segle XIV moltes viles i ciutats del Principat tenien muralles, però els seus recintes no oferien prou garanties en cas de setge. L'esclat de la guerra contra el regne de Castella l'any 1365 va empènyer el rei Pere III a ordenar la fortificació de moltes poblacions catalanes, fet que implicà un extens programa de reforma de les muralles existents o bé d'ampliació dels recintes per tal de salvaguardar els ravals i eixamples ubicats fins aleshores fora muralla. A més a més, les innovacions en l'art de la guerra foren molt notables amb l'aparició de les bombardes (artilleria), que feia del tot necessari bastir murs més resistents, ara fets de pedra i argamassa, i de major gruixària. També es féu necessari col·locar torres a distàncies regulars, i augmentar el seu volum i monumentalitat.

A manera d'exemple, es poden recordar els recintes aixecats en aquest període a Barcelona, Tarragona, Girona, Besalú, Hostalric, Montblanc, Tortosa, Tossa de Mar, Figueres o Ripoll. També recentment s'ha indicat que la muralla amb torres de Besalú fou aixecada en època de Pere III el Cerimoniós.

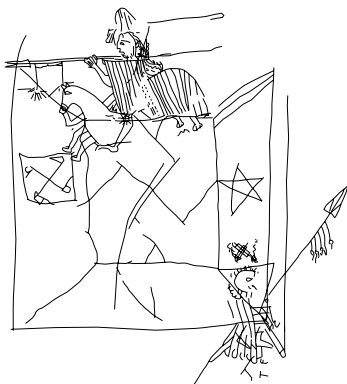
Al final del segle XIV la muralla s'estava aixecant, els jurats banyolins requerien de manera urgent fons per sufragar-ne la seva construcció. Així ho demostraria la concòrdia establerta l'any 1389 entre els pagesos de les parròquies i els jurats sobre el dret de refugiar-se dins els murs de la vila en temps de guerra (podent-ne recollir tots els béns, bestiar i família dins els murs). El dret de refugiar-se, coneguda com la recollita, comportava sufragar en part les obres de fortificació. Aviat arribaren les protestes, i els pagesos consideraven que no havien de contribuir a les obres, ja que temps ençà contribuïren als treballs de fortificació del monestir. El litigi s'inicià el mes de desembre de 1388 entre els jurats i els pagesos del Terme i de les parròquies circumdants a Banyoles, com Pere d'Hort, del Terme de Banyoles, Pere de Mitjavila, del veïnat de la Farrés i Bernat de Caselles, batlle del castell de Teià (Serinyà). L'acte fou presidit per l'abat del monestir, Joan de Prat, en què s'escolliren els àrbitres (Pascal la Coromina, Pere Palma, Berenguer de Pararols, Benet Miquel). El dia 1 de gener de 1389 els àrbitres reunits a l'era del castell de Teià van sentenciar que en motiu de les obres de la muralla els pagesos del monestir de Sant Esteve i de les vegueries de Girona i Besalú (que no vivien dins del terme del castell de Porqueres), eren obligats a pagar 25 lliures, mentre que pels habitants de Banyoles la suma pujava a 82 lliures: «En totes les obres de avuy en avant fahedores en los murs, vals e

Escut del rei Pere el Cerimoniós a la Porta Reial del monestir de Poblet.

El castell de Teià emplaçat en un turó que domina el Pla de Martí. (ACPE).

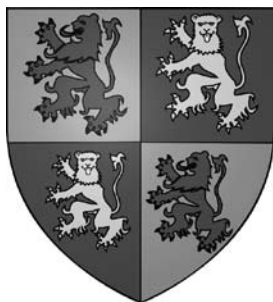

Grafitis medievals procedents d'una casa de la plaça del Teatre de Banyoles, anomenada casa dels Lleons. Autor: Josep M. Bosch Casadevall (Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles).

tots altres fortalicis de dita vila de Banyoles los dits pagesos de la dita Abadia del dit monestir de Sant Esteve, poblats dintre les vegueries de Gerona e Besalú, qui no sien poblats dins lo terme de Castell de Porqueres, paguen e sien tenguts pagar XXV liures per quiscuna vegada que homens e habitants de dita vila per la dita raho pagaran LXXXII liures».

Al final del segle XIV la vila de Banyoles fou ocupada per les tropes de Joan III, comte d'Armanyac i Rodés. Aquest comte occità reclamà el tro de la corona de Mallorca després de la mort de Lluís I de Provença atesos els seus vincles familiars. Les seves companyies mercenàries ocuparen el Rosselló i l'Empordà durant prop de mig any. També s'apoderaren de la Garrotxa, i el Pla de l'Estany, on arribaren fins a Ollers, prengueren el poble de Crespià i van entrar a la vila de Banyoles i als pobles dels voltants, com Ravós o Santa Llogaia de Terri, camí de Girona. El rei Joan I El Caçador, en resposta a l'atac de Joan III d'Armanyac, aplegà les seves companyies a la ciutat de Girona, des d'on sortí a cavall el dia de Dijous Sant (31 de març 1389) camí de Banyoles i Besalú. Les tropes d'Armanyac es retiraren per tal de fer-se fortes en terres del Rosselló. Sembla que un cop recuperada Banyoles, al principi de l'abril de 1389, foren penjats alguns mercenaris armanyacs: «fets presoners per l'abat i prohoms de Banyoles los faciets penjar per lo coll en tal manera que campejen en loch alt perque sien vists e mirats». Un cop acabada la invasió d'Armanyac, el 17 de maig de 1391 el rei Joan I va absoldre els jurats i homes de Banyoles, i els parroquians amb dret de recollita dels pobles propers, de les penes comeses durant el conflicte. De nou es constata que la vila ja tenia un recinte fortificat on es podien refugiar els veïns

dels pobles de la comarca amb les seves pertinences, aliments i vitualles. De fet, pocs anys després, el 3 de setembre de 1397 el rei Martí l'Humà de nou tornava a concedir a la vila de Banyoles el privilegi de recollida en temps de guerra.

Escut d'armes del llinatge occità d'Armanyac i Rodés.

LA CONTINUACIÓ DE LES OBRES: LES LLICÈNCIES REIALS

Tot un conjunt de llicències reials vindrien a demostrar que des del final del segle XIV, coincidint amb el regnat de Pere III el Cerimoniós (1319-1387), hauria començat el projecte d'un perímetre emmurallat més extens. Les llicències o permisos concedits a la Universitat per part dels reis de la corona catalana i aragonesa, consistien a fer pagar una contribució sobre les mercaderies comprades i venudes a la vila, destinades a les obres de fortificació. Molt probablement el creixement urbà feia necessari cloure els nous ravals, i el finançament de l'obra era essencial. Les obres de fortificació, com es veurà més endavant, es prolongaren fins a les primeres dècades del XV, quan la muralla hauria estat completada. Efectivament, totes les dades documentals apunten que a la segona meitat del quatre-cents la vila medieval ja tenia un recinte clos, és a dir, en sentit est a oest des del monestir de Sant Esteve fins al portal de Sobreporta (o Turers), i de sud a nord des del portal de Girona fins al portal de Sant Martíria.

La necessitat de fons per finançar l'obra queda ben palès l'any 1419, quan el rei Alfons el Magnànim (1396-1458) concedia llicència a l'abat del monestir a fi d'imposar cises sobre el pa, el vi, carns i altres vitualles durant 10 anys en ajuda a les despeses de construcció i reparació de la muralla i els seus valls: «*in costruzione et reparacione menium et vallorum ac exoneracione censalium et aliorum onerum dicte ville*». La cisa era un antic impost que es cobrava sobre els comestibles i altres mercaderies, llevant-ne una part del pes o mesura, i que generalment era 1/6 part. L'any següent, el rei Alfons el Magnànim va concedir a Tortosa (14 de març de 1420) una àpoca de 40.000 sous barcelonesos per la concessió durant 20 anys de les imposicions sobre la vila de Banyoles, a favor de l'abat Guillem de Pau, en bona part destinades a la mateixa fi.

Segons l'historiador Constans, per costejar les obres els jurats també es van veure obligats a crear censals de propietat. Un censal consistia en l'obligació de pagar indefinidament una pensió anual, o un cànon, com a contrapartida d'un capital rebut. El 19 de gener de 1404 els síndics de la Universitat, Pere Baurt i Narcís Joan, paraïres, van crear un censal de preu de propietat de 7.000 sous a favor d'Elionor, muller de Joan Desllor, mestre en medicina de Banyoles. El censal era destinat a les obres de la muralla i altres assumptes de la vila de Banyoles: «*que censualia temporibus retroactis ratione operis menium et alias pro negotys dicta villa*».

LLICÈNCIES PER FINESTRES

Tot indica que la muralla un cop era completada, en molts punts tenia adossades en la seva cara interna

Finestra amb llinda de pedra d'una casa medieval del carrer Nou. Autor: Guerau Palmada.

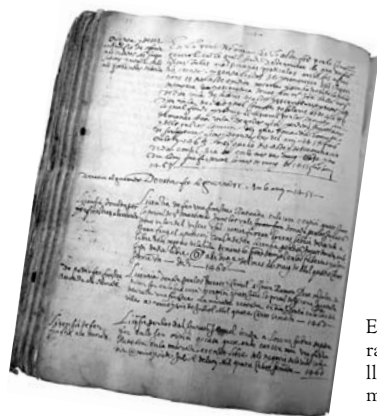
diverses cases urbanes, amb la problemàtica que comportava pels seus estadants la manca de llum i ventilació. Aquest fet explica la immediatesa de les llicències concedides per tal d'obrir finestres i foradar la muralla, iniciades ja a partir de mitjan segle XV i continuades al llarg del segle següent. Així, en el *Llibre de Notes de la Universitat de Banyoles (1521-1562)* van ser anotades diverses llicències per tal d'obrir finestres en diferents punts del recinte, en concret, l'any 1460 quan eren jurats Pons Vilardell, Vicens Usall, Narcís Ferran i Llorens Cebrià. Les llicències foren concedides a Joan Fengel (o Frungel), apotecari, que tenia una casa al portal de Sant Martirià, davant del fossat, a Joan Ramon Prat, hostaler, per obrir una finestra al portal de Girona, i finalment a Llorens Cebrià, per practicar una finestra en la seva casa que posseïa al carrer Nou i que limitava amb la muralla. A destacar que totes les finestres havien de tenir reixes, és a dir, havien de ser «retxades». Sense poder citar tot el document, en podem reproduir alguns fragments:

«Lisensia donada per fer finestras a la muralla – Licensia de fer una finestra ratxada en la casa o espici que te junt lo portal de Sant Martirià junt los vals donada per los jurats Pons Vilardel Vicens Usal Narcis Farran Lorens Sebria de esta vila a Joan Fengel apotecari consta de dita licensia per dits jurats donada en lo libre dels negocis de la vila tenint lo present senyal en las cubertas y al prinsipi de dit libre a als dotze del mes de maig de mil quatre cents seixanta – dit – 1460».

«De poder fer finestra retxada a la murada – Licensia donada per los jurats y Consel a Joan Ramon Prat ostaler de poder fer en la sua casa o espici que te junt lo portal de Girona junt alla murada una finestra ala murada retxada es dita lisensia en lo llibre de la vila a vint y sis de juliol mil quatre cents sexanta – 1460-».

L'any 1585 es reproduïen dues llicències més per obrir finestres, de nou amb el vistiplau o concessió dels jurats, la darrera de les quals en el portal de Girona: «Licensia de foradar la murada per fer finestra retxada – Licensia donada per los jurats a Miquel Corratger de fer una finestra en la murada a la casa que te en lo portal de Girona la qual casa es vuy de Joan Crexell y olm de son parà ab expres pacte que agues de exer retxada per donar claror a la botiga de dita casa junt a la murada es en notaria de Banyoles a 31 dezembre 1585».

A partir del cinc-cents també tingueren lloc protestes referents al ràfec o volada de les teulades (citades com a barbacanes) que sobresortien en accés fora la muralla. És a dir, en tota certesa moltes cases medievals banyolines haurien estat construïdes en la seva cara interna. Per exemple, en un document del principi del segle XVI podem llegir: «Murada protest de fer axir la barbacana de la taulada a la murada – Protest

En el *Llibre de Notes* dels jurats podem trobar diverses llicències per fer finestres a la muralla. (ACPE).

donat per los jurats de fer axir la barbacana de la tau-lada a las murallas a la casa qui es de Pera Maso es dit protest en lo manual de la notaria de Miquel Balla a 14 de janer – 1513 –».

En el cas de les portes practicades a la muralla, d'en-trada la permissivitat va ser molt menor durant el sis-cents, com llegim en la *Rúbrica de privilegis, sentències, concòrdies i altres actes* d'Antic Pujades. Així, l'any 1560 els jurats van haver de pagar les despeses de tapiar dues portes, foradades en la muralla del monestir, i esmentades com les portes del Prior i del Camarer: «com foren fets gastos y despesas per la vila per fer... y fer tapar las portas del prior y del camarer del mo-nestir». Eren usades, com descriu el document, per passar del monestir cap a les hortes dels monjos, fora muralla. Poc després, el juliol de 1577 Fra Guardiola, monjo almoïner, fou obligat a tapiar la porta de l'hort del camí que anava del portal de Quatre Cases (carrer de Baix) en direcció a la casa del moliner Rabassa, da-vant els horts d'en Peraseca. Sobre la muralla de Sant Esteve, s'esmenta que «las parets eran baxas», és a dir, probablement no tenien prou alçada.

Porta tapiada amb pedres darrere les hortes del monestir de Sant Esteve. Autor: Guerau Palmada.

Al capdavall del carrer de Baix, en època medieval, hi havia el portal de Quatre Cases. (AMB).

FRANQUESES PELS VALLS

A l'Edat Mitjana, el terme franqueses es refereix a l'exempció d'haver de pagar determinats impostos. En el cas de Banyoles, els jurats concedien franqueses a canvi de treballs o tasques que feien certs banyolins

per la vila, com ara encarregar-se del manteniment de la muralla. Certament era una manera d'evitar l'endeutament de les arque comunals, a través de treballs no remunerats. Una de les primeres notícies que en tenim és de la primera meitat del quatre-cents, just quan les obres de fortificació eren a les acaballes. Pere Llandrich fou escollit el 31 de desembre de 1439 per part dels jurats com l'encarregat de netejar els valls de la muralla, d'heures i figueres, amb un termini d'un mes. Els detalls del pacte establert entre Llandrich i la Universitat es trobaven en els manual del notari Joan Balla dels anys 1451 i 1452: «Vals de les murades averlos de tenir nets de euras y figueras ab requesta - Vals de las muradas averlos de tenir condrets y nets per acte fet per los jurats a Pera Landrich al darrer del mes de dezembre del any - 1439 q. al qual per los jurats li fonch presentada una requesta que dins un mes agues de tenir los vals nets de euras figueras y altres coses es en lo dit manual de Joan Balla de lany 1451 - y 1452- ».

Les franqueses es van continuar donant al llarg del cinc-cents. Per exemple, l'any 1562 Bernat Robert, paraire i hostaler banyolí, va obtenir franquesa dels jurats (Vicens Vilar, Salvador Moxanau, Jaume Amics i Francesc Brussot) de no pagar certes mercaderies comprades i venudes (llenya i carn), un impost conegut popularment com de la «capella». Concedida a partir del dia 15 d'agost de 1562, obligava al paraire Bernat Robert a netejar la muralla dues vegades l'any de romegueres, figueres i de brutícia, tant per fora, com per la seva cara interna. Els jurats volien així evitar les despeses que els ocasionava el manteniment de la muralla: «Nosaltres Vicens Vilar, Salvador Moxanau, Jaume Amics i Francesc Brussot lany present de

Document del *Llibre de Notes* on apareix Pere Llandrich com l'encarregat de netejar els valls de la muralla l'any 1439. (ACPE).

1562 jurats de la vila de Banyoles considerant quant es bona cosa, mirar per lo be y redres de les cosas de la vila asta circuit de romagueras y de figueras y de molta altra brotrisia que goastan en dita murada y per quant vos senyor en Barnat Robert parayre y hostaler de la present vila nos aveu dit y damanat que si us donavem franquessa de capela que vos vos hobligariau en natagar lo mur dins y fora per tot lo tron de la vila duas vagadas...».

Al llarg de la segona meitat del cinc-cents foren concedides noves franqueses als vilatans de Banyoles. Per exemple, el 14 de març de 1559 els jurats (Andreu Perpinyà, Bartomeu Puig, Jaume Amics i Bernat Serra) donaren franquesa de totes les imposicions de carn i llenya (coneguda popularment com de “la capella”) a Antic Rabassa, paraire, per «tenir net les muralles y vals de dita vila per so considerant quant importa al be y util de dita vila». En el mateix document, també a Francesc Porxes i al seu gendre Narcís Ribal, àlies Porxes, ambdós sabaters de Banyoles: «...sian obligats en tenir net los vals y muralles de la dita vila dins y defora de eures, ladoners, figueres y de altres arbres o brossa y hage». Pocs mesos més tard,

el 24 de desembre de 1559 fou concedida la mateixa franquesa al jurat Andreu Perpinyà, forçat a tenir cobert de lloses el rec que passava «per la plassa al capdamunt de les carnisseries de dita plassa y per fins tot lo carer de Gerona y fora lo portal de Gerona». A més, havia de treure l'aigua dels valls darrera la seva casa (probablement a la plaça Major) i conduir-la amb un pont fins el rec paral·lel al carrer Girona.

Durant la concessió de les franqueses, les relacions entre la vila i el monestir no eren excessivament bones. Dins del *Llibre dels privilegis de la present vila* es pot trobar una carta enviada a l'abat Antic Villalba el dia 22 d'octubre de 1573 en què els jurats es queixaven de la intromissió del monestir en la jurisdicció municipal i reial. La causa era que l'abat havia manat a l'arrendador de les impositons de la sal i llenya, Gabriel Ort, paraire de Banyoles, de treure les franqueses concedides sota la pena d'una multa de 3 lliures barceloneses. Per això, l'abat prohibí la concessió de més franqueses sobre les impositons de la sal i llenya, sense el seu consentiment. Com es veurà, aquestes franqueses tenien com a finalitat l'exempció d'impostos, destinades a incentivar la repoblació de la vila i el manteniment de la muralla.

Com a resposta, els jurats enviaren aquesta carta per queixar-se del greuge d'aquesta ordre considerada del tot perjudicial per als interessos de la Universitat, sobretot per la tasca de repoblar la vila amb l'ajuda de franqueses als nou pobladors: «cesarian molts de venir abitar y fer son domisili en dita vila y molts qui obren cases e fan miloraments en dita vila sino consentien dites lisensies dexarien de poblarse en dita vila y se despoblaria si ab tant justa causa no se donan lisensies». De fet, allò realment rellevant és la utilitat

Fragment de pintura mural trobat a la Pia Almoïna, que representa possiblement un jurat assegut de la Universitat de Banyoles.

Segell dels Jurats de Banyoles, a la llegenda impresa es pot llegir «Sigillum Juratorum Universitatis ville de Balneolis».

d'aquestes franqueses, destinades a la conservació de la muralla, tasca que requeia als jurats. A més surt citada d'una forma clara com a propietat reial: «per lo be que ha redundat a dita vila consentint dites lisensies com fins asi an acostumat y com sia cosa consentir dites lisensies que tocan interes de las impositons qui son acomodit y utilitat de la conservacio de les murales les quals son del s^o. rey y dita universitat es obligada a conservasio de aquelles y fortificar aquelles no de v. s. fer tals manaments de no dar lisensias pus son en utilitat de dita vila y conservacio de aquella y de las ditas murales».

Més endavant es posa èmfasi en la propietat reial de la muralla («les muralles les quals són del senyor Rei») i de com la vila era de nou obligada a conservar-la, ja que es trobava sota la jurisdicció suprema del rei: «e com sia ver que ditas impositions sien estadas

imposades per fer y conservar les murales les quals son del s^o. rey no pot v. s. impedir que dits jurats no pugan fer lo que toca a ditas impositions y dependents de aqueles». En definitiva, queda ben palès que la Universitat de Banyoles, el govern local d'aleshores, tenia cura de la conservació de la muralla i dels valls que la rodejaven, per això recompensava amb franqueses d'imposicions tots aquells banyolins que s'ocupessin de netejar-los de brutícia i vegetació.

DE VALLS A HORTES

A partir del segle XVI comencen a ser habituals les llicències o permisos per netejar i terraplenar els valls, és a dir, perdent la seva funció defensiva originària, i ara usats per a finalitats particulars, habitualment com hortes. Els jurats concedien un domini útil, però en cap cas un canvi de la propietat. Com es veurà, la majoria de llicències foren donades al darrer terç del cinc-cents a famílies banyolines enriquides, en un moment d'auge econòmic, gràcies a la reactivació de la indústria artesanal·ls llanera. No és estrany, doncs, que la majoria de concessions fossin per adinerats paraires o comerciants de draps de llana, com els Bassedes (o Bassedas) o Ararols.

Per exemple, al principi del 1579 va rebre una llicència el pareire Bassedes per terraplenar i treure els valls darrere del seu hort fins a la casa del baster Esteve Pujadas, situada a la plaça Nova; també Mer Agustí Ararols pels valls darrere casa seva fins al portal de Sant Martirià i les cases de Guerau Bassedes. El mateix any el sabater Narcís Ribal, per treure els valls al costat del portal de Girona fins al capdamunt de l'enfront de la casa d'Esteve Pujadas; un tal Cervià

Les antigues hortes en l'espai ocupat avui pel parc de la Muralla. (FIPE).

per terraplenar els valls situats entre el portal d'en Peraseca (avui porta del Forn) fins a la muralla darrere la casa d'en Perpinyà (avui Can Lavall). Pere Perpinyà l'any 1581 pagava censos al monestir per un tros de vall molt a prop d'un verger en el carrer de Girona, que segurament era usat com a horta. Un verger era un hort que podia tenir també arbres fruiters.

En un document probablement del segle XVIII (tot i que en l'encapçalament es pot comprovar que és una còpia d'un document anterior de dos-cents anys abans) es troben recopilades de nou la majoria d'aquestes llicències, amb una descripció detallada de l'ús que se'n feia dels valls o fossats. Resulta més que probable que aquest còpia manuscrita fos feta després de la carta rebuda l'any 1776 de Juan Cabanellas, zelador del Reial Patrimoni, en què demanava explicacions de les llicències atorgades pels jurats sobre els valls, citats com de propietat reial.

En primer lloc, s'indica que els valls eren cultivats com a hortes, però això no era possible quan existia

Document del segle XVIII que reproduïx les franquesses de cultivar els valls durant el cinc-cents. (ACPE).

un fort pendent, una profunditat excessiva o s'hi acumulava l'aigua. En segon lloc, les diverses obligacions a què eren sotmesos els arrendataris (particulars) pel seu domini útil: escombrar l'església de Santa Maria dels Turers, escombrar els quatre costats de la plaça Major, ornar l'església parroquial durant la festa del Corpus, o bé pagar els censals de l'obra de l'església de Santa Maria dels Turers. En tercer lloc, es confirma de nou que la Universitat tenia cura de la muralla de la vila, però de propietat reial. En definitiva, es fa evident que els valls eren cedits als arrendadors com a domini útil, però mai com a propietat o domini directe, com es desprèn del document:

«Lo any 1579 los jurats donaren llicenc.^a a Pere Basse-
das de cultivar los valls del Portal de Gerona, á Mer
Agusti Ararols los del portal de St. Martiriá, y los del
Portal de Peraseca a un tal Cervià, y axi consecuat-
ivamt. donaren los dits Jurats llicenc.^a per a cultivar los
pedassos q permet la situació del terreno pq en dife-
rents parts no se poden cultivar per causa de la aygua
o per ser molts fondos, y als que actualmt. se cultivan
tenen diferents obligacions; un de escombrar la Igla.
de Sta. Maria en diferents fessas; altre de escombrar
la plassa las 4 fessas principals; altre de enremár dita

La plaça Major durant l'època moderna aglutinà la majoria de festes de la vila. Els arrendataris dels valls eren obligats a escombrar-la després dels actes festius. 1890. Autor: Pau Audouard. (ACPE).

Igla. lo dia de Corpus; y altres servituds; y als que no
fan estas servituds, pagan ab diners a la obra de dita
Igla. quescuna importa cada any 4 lliures 14 sous i 6
diners respecca de que al comú de la vila está obligat
á mantenir dita Igla. la sagristiá ha donat a la obra lo
util trau de dits valls ó fossos. No tinch altre nota ne
noticia Ec. qual no he remes mes promp^e. pq^e. no la
havia enquantrada».

LA GUERRA CIVIL CATALANA

La guerra civil de 1462-1472 va marcar profundament la societat catalana del final de l'Edat Mitjana, causada per una complexa situació política, social i econòmica originada des de mitjan segle XIV. En l'esclat del conflicte, provocat per la successió del tro, es formaren dos bàndols enfrontats, l'un encapçalat pel rei Joan II, que rebé l'ajuda dels pagesos remences, com el cabdill remença Francesc Vertallat, una part de la

Graffiti d'un cavaller de la sala Major de la Pia Almoina, que representa un cavaller, probablement del segle XIV. (ACPE).

noblesa i de l'Església. L'altre bàndol era encapçalat per la Diputació de la Generalitat, amb el suport de l'oligarquia urbana i una part de la noblesa. A l'inici, Joan II va comptar amb l'ajut del rei francès Lluís XI, que envià un exèrcit poderós a combatre en terres catalanes, a canvi d'hipotecar els comtats del Rosselló i la Cerdanya.

Durant aquesta guerra civil, la vila de Banyoles i els pobles de la comarca van tenir un paper molt actiu. El mes de juny de 1462 la reina Joana Enríquez i el príncep Ferran eren refugiats a Girona, acollits pel bisbe Joan Margarit i de Pau, fidel a la causa reialista o a Francesc de Sampsó. El dia 6 de juny l'host del Principat dirigit pel comte Hug Roger de Pallars va posar setge a Girona, en la defensa de la Força Vella de Girona hi participaren diversos pagesos de la comarca de les parròquies de Serinyà, Fontcoberta, Sords o Usall. Els habitants i els prohoms de Consell General de Girona no hi tingueren una actitud especialment

combativa, però sí en canvi nobles com el cavaller Pere de Rocabertí, capità de la Força, Martí Guerau de Cruïlles, baró de Llagostera, o Bernat Gabriel Xetmar, senyor de Medinyà. L'arribada al final de juliol d'un exèrcit de 6.000 homes procedent del Rosselló i comandat pel comte de Gastó de Foix, gendre de Joan II, va obligar a alçar el setge sobre Girona després de gairebé dos mesos, així la ciutat obtingué el sobrenom "d'immortal".

Tot plegat, demostraria que molts prohoms de Banyoles i pagesos remences dels pobles veïns van defensar la causa reial. La postura banyolina de bon principi fou a favor de la reina Joana Enríquez, que el maig de 1462 envià els seus quatre agutzils amb banderes i 200 homes per a la defensa de la vila. Molts nobles de la comarca van ser declarats enemics del Principat per la Diputació Catalana per la seva participació activa en la defensa de la Força de Girona, com Joan Dusai o Bernat Gabriel Xetmar, germà de l'abat del monestir, Francesc Xetmar. També hi participaren els Carreras de Serinyà i els Traver d'Usall.

Precisament el febrer de 1463 Bernat Gabriel Xetmar es refugià dins els murs de la vila de Banyoles, gràcies a l'ajuda del seu germà. La reacció va ser immediata, i el 25 de febrer dels homes del comte de Pallars van ocupar la vila. Però foren derrotats en l'assalt del monestir per l'atac inesperat de Pere de Rocabertí de Cabrenys, mentre Xetmar resistia en una torre del mateix cenobi. A partir de la primavera, la Diputació del General van comptar amb l'ajuda de tropes castellanes per dominar la comarca, moment en què l'abat del monestir, Francesc Xetmar, fou capturat per la cavalleria castellana a les ordres de Mendoza a la casa forta de la Bastida (Borgonyà). El mes de maig la

Masia de Can Traver d'Usall (Porqueres), 1927. Autor: Jaume Butinyà i Granés. (FIPE).

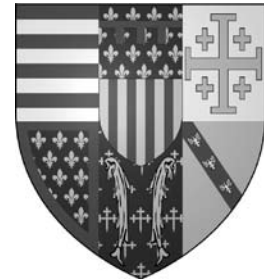
Casa forta de la Bastida, on l'any 1463 l'abat del monestir Francesc Xetmar fou capturat per les tropes castellanes. (FIPE).

Universitat es veié obligada a pagar un rescat de 200 florins per alliberar l'abat Xetmar. Durant aquests anys apareixen de nou molts pagesos de la comarca a favor de la causa reialista: els Traver d'Usall o els Anglada de Vilert.

La intervenció del rei francès Lluís XI fou decisiva. Després de la mort del pretendent de la Generalitat, Pere IV de Castella, la opció a partir de 1466 fou Renat d'Anjou, oncle del rei Lluís XI. Amb el desig de conquerir el Principat, el duc Joan de Lorena i de Calàbria, fill de Renat d'Anjou, va planificar al final de la primavera de 1467 la presa de la plaça forta de Girona, bastió reialista i punt estratègic al nord-est del Principat, al camí d'entrada des dels Pirineus. Així, el mes de maig les tropes franceses van arribar per Santa Eugènia de Ter, a les portes de Girona. Per tallar les comunicacions i avançar-se a l'arribada dels reforços del rei Joan II, el duc de Lorena realitzà nombroses incursions pels pobles al voltant de Girona, però sobretot a la zona de Banyoles. El perill que representava la pèrdua de Girona pel rei Joan II, va provocar l'arribada l'estiu d'aquell mateix any d'importants reforços. Davant l'arribada d'aquest contingent, el duc de Lorena decidí aixecar el setge de la «immortal» Girona i retirar-se a la plaça forta d'Hostalric.

Tomba de l'abat Francesc Xetmar amb el seu blasó nobiliari. (ACPE).

Escut d'armes del duc Joan de Lorena i de Calàbria.

EL SETGE DE JUNY DE 1467

A partir de la correspondència estudiada per l'historiador Lluís Constans sabem que al final del mes de maig de 1467 el duc de Lorena planificà la presa i setge de la vila de Banyoles «que faça la polvora e que la tingua presta quant sia necessari e que faça preparar vitualles per al siti de Banyoles». Els dies 4 i 5 de juny estableix en el seu camp a Corts, de camí a la nostra vila. El dia 6 de juny inicia el setge de Banyoles i demana als jurats de Sant Feliu de Guíxols i de Palamós dos mestres d'aixa, a cada vila empordanesa: «e que facin venir al camp dos mestres d'aixa, als quals lo senyor primogènit escriu los quals seran pagats per lo temps que serviran». Els mestres d'aixa haurien estat necessaris per a la tala d'arbres i la fabricació de maquinària de guerra o escales per grimpar fins la muralla.

En aquest setge, hi van participar altres viles que proporcionaren material o bé homes, com les viles de Bàscara i de la Bisbal, a qui se'ls demanà «pedres de bombarda hi hagi així grosses com menudes», o a la vila comtal de Castelló d'Empúries, que aportà homes per combatre. El setge s'allargà 11 dies i la muralla va ser bombardejada amb «furioses bombardes» fins a derruir-ne alguns trams. El dia 17 de juny de 1467 és la data en què Banyoles cau en mans del duc de Lorena i de Calàbria. Durant el domini de les forces franceses, el 22 de juny pren possessió de la vila i del seu monestir el capità francès Aymar de Grolea, baró de Bressieux, i poc després Hug de Copons, noble d'origen lleidatà a les ordres del comte Pallars, fa pagar als vilatans 4.000 florins d'or com a contribució de guerra. El setembre la protegia Guillem Arnau de Palol, amb 50 soldats dirigits pel capità Pere Lois

Gircós. Banyoles no fou recuperada pel bàndol reialista fins l'agost de 1471 per Pere Desbach de Rocabruna.

Anys després, en la *Rúbrica de privilegis, sentències, concòrdies i altres actes* (1617-1619) d'Antic Pujades encara rememora que la vila fou durament atacada per les tropes del duc de Lorena i de Calàbria, patí un setge i fou saquejada. La destrucció de la muralla i les cases properes fou significativa, ja que descriu la vila com derruïda, desolada i destruïda, a partir de l'atenta lectura dels textos medievals. La vila tenia aleshores vuit-cens focs: «Libre de franquesas – En lo libre .vel. intitulat libre de franquesas donadas per los jurats a las personas qui de nou vinrran fer propi domicili y casas en la present vila y per residir y abitar en ela. perso que la dita vila sere deruyda y dessolada y del tot destruyda per lo siti de la guerra del duch de Calabria qui la vinga combatre y posar siti sobre de la qual combate y dins dela entra la qual a les ores era de vuyt cens fochs. Trobaran las memorias seguens. scritas per los jurats qui ales hores eran –».

Els detalls i episodis del setge es troben recollits en un pergami conegut del rei Joan II de l'any 1471 en què confirma i ratifica els privilegis, llibertats i franqueses de la vila de Banyoles, un cop passada la guerra. En la súplica dels jurats, aquests li exposen el greuge que ocasionaren les tropes reials: la vila fou salvatgement assetjada per les tropes del duc de Calàbria, que bombardejaren la muralla amb bombardes fins a enderrocar-ne un tram. Tenim la sospita que la part més afectada de la muralla hauria estat a tramuntana, entre els portals dels Turers i Sant Benet. Durant el setge, haurien estat talats i cremats tots els arbres i cultius entorn de la vila, a una llegua de distància.

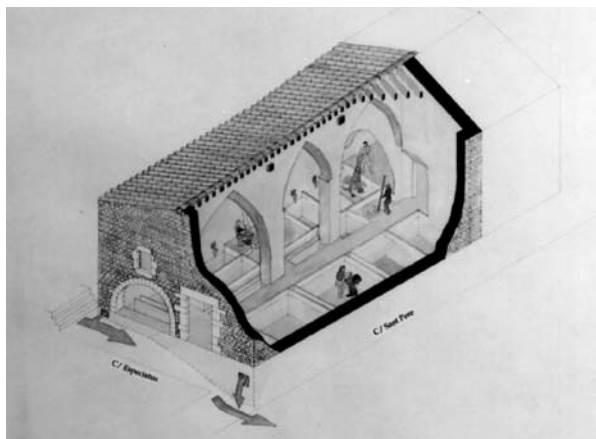
Bombarda usada durant els setges d'època baixmedieval.

Bales de pedra de bombardarda trobades al barri vell de Banyoles (MACB).

També foren entregades 12.000 mitgeres de forment. A més a més, a causa de la resistència mostrada per les tropes reialistes, robaren dins les cases (també saquejaren el Tint Nou i molt probablement la Pia Almoïna), com també foren presos els jurats i altres prohoms banyolins. S'exigí pel seu alliberament un rescat de 4.000 florins d'or (semblaria que a Hug de Copons), i mil d'aquests entregats a Nicolau de Montfort, compte de Campobasso: «... en la intrada del Duch de Calabria, á qui Deus perdo, per lo qual ab sas gents darmes la dita vila fou é stech per algun temps assitiada, é com apres enderrocada ab furioses bombardes una gran partida de la murada, é morts en combat é en altre manera alguns homens dels principals, la vila se hagué de forçadament á retre á voluntat é merce del dit Duch de Calabria e a la merce del dit Duch fou tal que la vila va ser retuda á sa obediencia en loch de tractarla com á Senyor».

Davant tots aquests fets d'armes mostrats pel govern municipal, el rei Joan II va atorgar diversos privilegis i llibertats a la vila, com l'absolució de molts vilatants i pagesos d'haver de pagar els censals, tributs i pensions del temps de guerra. Concretament, és

Dibuix de l'edifici d'origen gòtic de la Llotja del Tint, situat en l'antic raval de Sant Pere, per on discorria la muralla medieval. (ACPE).

Pergamí de l'any 1471 en què la vila de Banyoles es declara fidel al rei Joan II. En el document, hi són detallats els episodis del setge de 1467 (ACPE).

rellevant el cas dels procuradors del Tint Nou que foren absolts de pagar els censals anuals i pensions en Roart d'Orfes durant el període de guerra. El motiu era que el Tint Nou (del qual avui no se'n coneix el seu emplaçament exacte) havia estat en part derruït i saquejat durant el setge del duc de Calàbria, les seves

pedres, bigues i teules foren usades en les obres de reforç de la muralla: «Item Senyor, com sie cert que stant assetiada per lo dit Duch de Calabria la dita vila de Banyoles per cause de fer repayres é fortificar la dita vila contra lo dit Duch fou enderrocat lo tint nou de la dita vila é portats é mesos en fer dits repayres les pedres, teules é bigues del ya dit tint, é apres retuda la vila al dit Duch é intrades les sues gents dintre, per ells foren sclafats, trencats é robats los perols, robes é bens del predit tint».

El castell de Campobasso, conegut com el «Castello Monforte».

Escut medieval de la família Montfort amb la característica creu i quatre roses (Campobasso, Itàlia).

Montfort, Nicolau (Nàpols, 1415 – Pàdua, 1478).

Va tenir el títol de Comte de Campobasso, i senyor de Gambatesa, Serracapriola i de Commercy. Fou un senyor de la guerra (*condottiero*) originari de la casa francesa de Montfort, en principi al servei del rei Carles el Temerari, duc de Borgonya. A mitjan segle XV va reconstruir el castell de Campobasso (regió de Molise, Itàlia), avui conegut com el «Castello Monforte». Sota les ordres de Renat I d'Anjou, va participar en la Guerra Civil Catalana a les ordres d'un cos de cavalleria, després del setge de Banyoles l'any 1467 s'apoderà de 1.000 florins d'or.

Sens dubte, el setge de l'any 1467 fou el més terrible que ha patit mai la nostra ciutat, les bombardes feren estralls. Recordat per la gran mortalitat que causà, tot just al llarg del segle XVI la vila començà un creixement demogràfic gràcies a l'arribada de moltes famílies foranies procedents de pobles gironins, però també vinguts des de França. La reconstrucció urbana va venir acompanyada de la repoblació i l'arribada d'estrangers. La vila després del setge de 1467 tardà pràcticament un segle a refer-se de la destrucció.

LA RECONSTRUCCIÓ DE LA VILA I LA MURALLA

Al principi del segle XVI cal imaginar-se la vila de Banyoles en un estat deplorable. Un cop acabats els enfrontaments de la Guerra civil catalana la població havia disminuït de forma considerable, els obradors i les activitats artesanes es trobaven molt paralitzades, moltes cases o molins eren enrunats o en mal estat,

calia així també refer la muralla medieval. Davant aquesta situació, els jurats banyolins no tardaren a posar-hi remei, preocupats per la disminució demogràfica i l'elevat nombre de cases esfondrades. A partir del 2 de gener de l'any 1500 es començaren a concedir franquies d'imposicions de les carns, les carnisseries i la llenya (anomenada popularment a l'època com de «la Capella») a tots els nous pobladors, aquests vinguts d'arreu del Principat o bé de l'altra banda dels Pirineus. Els nous pobladors havien de reconstruir les cases i reactivar el passat comercial i artesà.

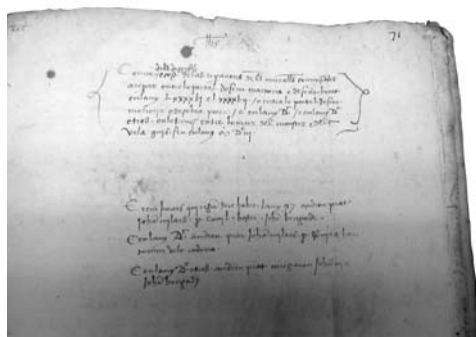
El 5 de desembre de 1505 Joan d'Aragó, lloctinent i nebot del rei Ferran el Catòlic, després de súpliques de l'abat, concedia per 15 anys als jurats de Banyoles el dret d'imposar dos diners sobre les carns venudes o comprades dins la vila. La contribució fou destinada a finançar la reconstrucció de la muralla («*reedificationem meniarum et turrium*»), antigament munida de torres, però greument danejada i derruïda en la passada guerra: «*Volentes dare modum et formam ut villa Balneolarum, que olim obtimis meniis et turribus munita fuit, nunc vero partim ob vetustatem partim propter demolitionem et dirruptionem tempore turbationum huius Principatus factam, magnam minantur ruhinam, ad quorum reparationem Jurati dicte ville intendere nequeunt*».

També en el *Llibre de Notes* trobem una referència d'aquest impost sobre els caps de bestiar (cabeçatge) concedida als jurats per un període de 15 anys. El document és de l'any 1506: «Cabasatge inpositio qual fonch concedit – Privilegi de la Inpositio del cabasatge inposat sobre de la carn demanat a obs de pagar los creados y reparar las muradas donat per tems de quinze any». Que aquest tribut de les carns continuà

vigent fins a les darreries del cinc-cents, ho demostra la concòrdia signada el dia 27 d'abril de 1599 entre l'abat Bartomeu de Montagut i els jurats referent a les carnisseries dels monjos. S'establí que els vilatans continuaven pagant dos diners per les carns: «... als abitants de dita vila so es dos diners de imposicio».

ELS TREBALLS DE REPARACIÓ

En el *Llibre de la Universitat* tenim una breu notícia sobre les reparacions de la muralla. Les obres foren sufragades íntegrament pel govern local (quan eren jurats Andreu Prat, Joan Milars, Pere Conill, baster, i Joan Brugada), en la comptabilitat són detallats els trams que s'arreglaren cada any, per exemple entre 1496 i 1497: «Comte e cost de las reparons de les muralles comensades a repar entre lo portal de Sant Martoria e de Sant Benet en lany LXXXXVI e LXXXXVII». Les factures presentades i desglossades als jurats ens aporten dades importants sobre l'abast de les obres. L'any 1497 les dirigia el mestre Guerau, que presentà diverses factures que sumaren poc més de 76 lliures. Surt referit que el «tram major del mur» a reconstruir es trobava entre els portals de Sant Martirià i de Sant Benet, així es van fer 115 canes i mitja (mesura longitudinal de 8 pams, que correspondria a uns 185 m actuals). També es feren reparacions entre els portals de Sant Martirià i Sobreporta, així es van fer 33 canes més (58 m. aprox.). A més, van intervenir-hi traginers i jornalers, com Martirià Vilademí, Llorens Feixes o un mosso de l'Hospital («mosso del spital»). També es pagà per les càrregues de terra i pedra, en tota certesa travertí «arrencat» darrere la casa de Bernat Comes, situada prop del portal de Girona,

En el *Manual dels jurats* apareixen diverses reparacions a la muralla durant els anys 1496-1503. (ACPE).

de l'eixida o pati de Carles Palló i a tocar del portal de Sant Martirià.

Les obres foren represes l'any 1500 «entra lo portal de Sant Martoria e de Sobra porta», tot i que sembla que foren de menor envergadura. La direcció de l'obra de fortificació va recaure de nou al mestre Guerau. El cost total va ser de poc més d'11 lliures. Hi trobem citats alguns jornalers o mossos, com un tal Brugada o un altre cop M. Vilademí. Els carreus foren extrets del subsòl de travertí a peu de fàbrica, arrencades i extretes dels valls: «Item als dits mossos donem altre preu fet per arencar pedre en los dits vals». Queda clar que a mida que es refeia la muralla, la pedrera era a peu d'obra, els mateixos valls, que augmentaven en profunditat o amplada.

Encara el 1503 foren continuades pels jurats Andreu Prat, Mer Garau, Joan Mir i Joan Brugada a tocar el monestir, és a dir, «entre lo monestir e la vila als vals del ort del senyor abbat». Probablement es tracti d'un tram que discorria prop del portal de l'Hospital. Les obres foren acabades pel mestre Guerau i es feren un

total de 33 canes (53 m aprox.), el cost fou de 12 lliures aproximadament.

Les notícies de reparacions a la muralla semblarien més aviat escasses a la segona meitat del cinc-cents. Tot i això, el 10 de setembre de 1580 encara s'hi van dur a terme treballs, ja que els mestres de cases Baldiri Vilademí i Joan Soler presentaren als jurats una àpoca o factura de 16 lliures i 15 sous per obres de reparació de la muralla de la vila, i els mestres Joan Garriga i Bertran Malloll una altra de 70 lliures. En el seu conjunt, aquests treballs afectaren sobretot a la banda de tramuntana, és a dir, el llenç de muralla que discorria entre els portals del Hospital, de Sant Benet, de Sant Martirià fins al portal de Sobreporta (o dels Turers). I en tot cas semblaria que el setge de 1467 va malmetre sobretot la banda nord de la muralla.

PICABARALLES PELS PORTALS

A partir de la segona meitat del segle XVI es varen reproduir diversos conflictes entre l'abat del monestir de Sant Esteve i la Universitat referents a la jurisdicció senyorial, com l'elecció dels jurats, la pesca a l'estany, l'entrada del nou abat damunt la seva mula, les carnisseries, els forns o la possessió de les claus dels portals. En el *Llibre de memorias scrit a mà de Mn. Pere Prats* hi ha una menció directe dels plets dels anys 1568-1574, tot sovint portats fins a la Reial Audiència de Catalunya i que van suposar una gran despesa per ambdues parts: «... desde lo any 1568 fins lo present any 1574 y havia molts plets aserca del fer jurats y conselles y lo de las claus dels portals y del pescar del astany y de la mula y de molts altres plets de molt temps anaquesta part moguts en lo Real Consell de

En el Llibre de memorias escrit a mà de Mn. Pere Prats, hi podem trobar diversos plets dels anys 1568 - 1574 referents a la jurisdicció dels portals. (ACPE).

Catalunya y aparegue a unas pars y altres per los grans gastos se ofarian fer nou compromís de dits plets...».

Finalment, el dia 26 de maig de 1574 s'arribà a una concòrdia entre l'abat Villalba i la Universitat sobre els privilegis i obligacions de la vila, resumits en 14 capítols, com la insaculació dels jurats, l'entrada de l'abat, les franqueses dels nous pobladors o la possessió de les claus dels portals. En el capítol cinquè, als jurats els fou concedida la possessió de les claus dels portals : «Claus dels Portals - Que los jurats tingan las claus dels portals de dita vila en los casos modo

y forma expresats en dit capitol». El dia 25 de juny aquesta concòrdia era finalment signada per ambdues parts, davant del notari Amer Ramis.

Tot i aquesta concòrdia, l'abat del monestir ben aviat imposà el seu domini senyorial. Així el 13 d'agost de 1575 fra Miquel Cella, monjo cambrer, va ordenar als jurats (Bonifaci Fajola, Benet Pau, Esteve Farrerós i Pere Soler) de fer tancar els portals de la muralla durant la nit fins «l'endemà que fos clar», a excepció d'un portal escollit per la vila. Aquest portal, però, havia de ser tancat a partir de migdia de 9 a 10 hores: «... y que aquex portal que dexaran ubert hajan apres de tancar o fer tancar entre nou y deu hores passat mixdia». Sembla que durant la nit «alguns mals homens de seguida armats» entraven a la vila i creaven tota mena d'aldarulls.

En el Llibre dels dipòsits de Santa Maria dels Turers es poden trobar algunes de les sumes pagades en aquesta disputa dels portals de la muralla. Per exemple, el mes de febrer de 1576 els jurats van fer efectiu un pagament al jurista i doctor en lleis Benet Sacarés, ciutadà de Barcelona, per dur terme la causa de les claus dels portals contra l'abat del monestir. La suma pujava a 22 lliures i 2 sous per haver rebut 20 testimonis del criminal i 17 testimonis del civil.

LES GUERRES AMB FRANÇA I EL CONVULS SEGLE XVII

Durant la Guerra dels Nous Anys, les tropes del general Domingo Pignatelli, acamparen a la vall del Terri el mes de maig de 1689. (FIPE).

A grans trets, el segle XVII marca el declivi del recinte emmurallat, però sobretot de la plaça forta del monestir. Tot i els esforços del govern municipal de mantenir i reparar les fortificacions a principis d'aquest segle, les continuades guerres amb França marcaran un abans i un després en el desenllaç de la muralla. Els dos fets claus van ser, sense cap mena de dubte, el setge de 1655 i la voladura de la muralla el 1695. Es pot dir que al final d'aquest segle Banyoles deixà pràcticament de ser una plaça forta amb un perímetre emmurallat complet.

A part dels conflictes bèl·lics, de mica en mica, començà a ser habitual la pràctica d'obrir portes, portelles, o bé finestres a la muralla, per on els banyolins aprofitaven els passos francs per evadir els impostos municipals que s'havien de pagar a l'entrada dels portals. La muralla fou així gradualment malmesa, i ja es parla en els documents d'un recinte «obert» en diversos punts.

NOVES PICABARALLES PELS PORTALS

Al llarg de l'època moderna se succeïren conflictes entre l'abat i la vila. La Universitat volia alliberar-se de la tutela feudal del monestir, i eliminar els drets, censals i tot tipus d'impostos abusius sobre els banyolins. Sobretot a partir d'inicis del segle XVII les tensions anaren en augment. En concret, l'any 1609 va tenir lloc un plet entre l'abat Francesc de Montagut i els jurats causat per la intenció de l'abat de «pendre las claus dels portals als jurats y de fer tenir consel General y altres coses». Els jurats enviaren ben aviat una súplica al Reial Consell de Barcelona, en què denunciaven les seves males actuacions i buscaven l'arbitratge reial, ja

que l'abat Montagut fins i tot havia agafat les claus dels portals. Com a prova que l'autoritat municipal tenia les claus, els jurats van presentar la concòrdia signada el 25 de juny de 1574 on apareix el seu el dret d'obrir i tancar els portals: «ab concordia entra lo dit abat y la vila feta lo any 1574 a 25 de juny. y estar en los capitols della contenguts de com los jurats de dita vila han de tenir las claus dels portals y tancar y obrir aquells y poder aiustar Conssel».

Al primer terç del segle XVII encara s'allargaren les lluites amb el poder abacial. A instància de Pere Masot i Guerau Bataller, foren citats l'any 1622 els jurats davant del senyor abat, a fi i efecte de tractar la jurisdicció senyorial. És realment interessant la defensa del govern local basada en la protecció reial. Així, els jurats són referits com els encarregats de tenir les claus dels portals de la muralla, amb la potestat d'obrir i tancar-los, encarregats de mantenir-la i reedificar-la. A més a més, és citada com a «fortalesas

Al final del carrer de Baix hi havia el portal de Quatre Cases defensat per una torre. Autora: Georgina Gratacós i Teixidor. (ACPE).

del rey», és a dir, com de propietat reial: «Y de altra part se veu tambe que los senyors jurats de temps immemorial asta part han sempre acostumat y ara de present acostuman tenir las claus dels portals obrir y tancar aquells ser senyors de las murallas que son fortalezas del rey fer fer y redificar aquellas sempre que es menester la qual cosa no la fa lo abat sino los jurats de hont se ha de collegir que lo que fan o fan com a ministras del rey».

Els excessos de l'abat sembla que anaven en augment, i les tensions amb el poder municipal no paraven de créixer. El juliol de 1626 els jurats (Joan Vieta, Nicolau Clarà, Domingo Borrell i Pere Daray) reunits a la casa de l'Almoina van discutir sobre el fet que l'abat Antoni de Mantilla (1623-1640) es volia apoderar d'un tros de muralla prop del portal de Quatre Cases (avui carrer de Baix) i la torre que el defensava. Aquest tram de muralla era considerada per la Universitat com de la seva jurisdicció. El litigi arribà fins a la Reial Audiència de Barcelona, com en molts altres casos: «sobre de que lo senior abat vol pendre y ocupar un tros de muralla sobre lo portal de Catra Casas y la tora prop de dit portal». El desenllaç d'aquest tram de muralla el desconeixem.

TAPIAR PORTALS

El dia 7 de gener de 1693 la Universitat va rebre una sol·licitud de Joan Baptista Perpinyà, antic propietari de Can Lavall, per tal que no fos tapiat el portal d'en Peraseca, ben útil per accedir a les seves terres. Finalment el portal es deixà obert esperant la autorització reial: «Joan Baptista Perpinya de Banyoles a presentada una requesta als senors jurats inpedint o volent

L'antic portal d'en Peraseca es trobava a l'entrada de l'actual carrer de la porta del Forn. Autor: Josep M. Mateu i Tarafa.

inpedir se tapia lo portal anomenat den Pera Secha y que nou poden fer per se li inpediment per pasar a las terras de fronteras de dit portal se a determinat pasar avant lo redresar per lo interim la muralla espatllada de contra lo dit portal dexar lo dit portal ubert fins veurer si obtindran llicencia de sa exa. lo sr. virrey de poder tancar y ubrir los portals».

Pocs dies després, el 15 de gener de 1693 reunit novament el Consell es va demanar consulta i opinió a Jeroni Farrer, advocat de Barcelona, sobre si calia demanar autorització al virrei de Catalunya per obrir i tancar els portals, portelles o passos que eren a la muralla. El document dóna la notícia que molts banyolins usaven aquestes entrades per entrar mercaderies, com ara carn, sal o vi, de manera fraudulenta i sense pagar els impostos comunals. Sembla clar que la muralla es trobava llavors molt derruïda, ja que es parla de «ser la vila tant uberta», és a dir, sense

un recinte clos en la seva totalitat. Finalment, es va concloure que la Universitat tenia plena potestat per obrir i tancar els portals, ja que sempre havia tingut cura de reedificar i mantenir la muralla de la vila: «si sea demanat de demanar llicensia a sa exa. lo sr. Virrey per tancar y ubrir los portals de dita present vila y adobar los padasos espatllats de les murallas de dita present vila a fi de gurdarse de mulestias de gent fesarosa que intencionan fer algun desacato a dita vila o a sos abitans com tenbe per que nos puga fer abusos com fins vuy se fa en los francs de les entradas de vi y altres marcadarias que deuen pagar dret y per ser la vila tant uberta si fara molts abusos y per abitar dits abusos es nesesari que se redresca la vila ab menos portes o passos».

Els jurats finalment van fer ús de la seva potestat de tancar els portals de la muralla. El 2 de març de 1693 es va aprovar tancar tots els portals durant les nits, excepte el portal de Girona i el portal de Sant Martíria: «A 2 de Mars 1693 sea convocat lo consell estret de la present vila en lo qual sa resolst en primer lloch de que todas las nits se tanquian tots los portals de la present vila menos lo de Gerona y de St Martiria». D'aquesta manera la vila quedava ben reclosa a la nit, per evitar l'entrada il·legal de mercaderies o el pillatge.

MENUTS I REFORMES

Al principi del sis-cents la muralla es trobava en mal estat. Segurament, ja poc mantinguda a les acaballes del segle precedent. Com a conseqüència, el 13 de juliol de 1599 la Universitat es veié obligada a demanar al rei Felip III de Castella el privilegi d'encunyar moneda pròpia per valor de 15.000 lliures, moneda

Menuts de Banyoles encunyats durant el regnat de Felip III. Autor: Guerau Palmada.

popularment coneguda com els «menuts», ja que les arqués municipals estaven exhaustes i calia reparar les fortificacions: «... y per altra part las murallas de dita vila se endarrocan de manera que tenen necessitat de molt gran reparos y per que per a las ditas ... vigents necessitats y reparo de aquellas la dita vila no té altro remey y comoditat sino es que V Magestat li fassa marce de concedir li Real privilegi pera que en virtud de aquell pugue fer menuts saltim fin en quantitat de ditas quinze milia liures franques...». El menuts eren una moneda de 12 mm de diàmetre, feta de coure amb un petit percentatge d'argent. A la cara principal, hi figura el rei Felip III; al revers, hi ha l'escut d'armes de Banyoles, amb la figura de la lletra B, distintiva de la ciutat. La seva encunyació s'inicià l'any 1600 en un taller del carrer de Sant Pere, darrere la muralla, i finalitzà el 1605, en bona part deguda a la gran quantitat de moneda falsa que circulava i a les reiterades protestes de les poblacions properes a Banyoles, com Girona, contràries a la circulació d'aquesta moneda.

La determinació municipal de refer la muralla urbana no acabà aquí. En el *Llibre de la Universitat* (1574-1680) es troben nous treballs de reconstrucció.

El dia 31 de març de 1618 es van convocar els jurats (Sebastià Xambó, Pere Matas i Miquel Vila), a la Casa de la Vila, per tal de tractar la reparació de la muralla, ja que en alguns punts aquesta no era dempeus. Foren escollits tres comissionats per les obres, dos d'ells jurats: «... per so se es detarminat en fer adobar y tornar las muradas en peus en los llocs que son enderrocadas y que dita obra esta detarminat de allegir tres omas y tingau carrac de tanir provaits los mestras de cals, sorra, pedra y altrás cosas nesarias per dita obra y per dit Consell son estats allegits per dita obra lo onorable Pera Matas y Miquel Vila jurats lo any present y Pera Banyoles en companyia llur».

Tres mesos després, el mes de juny, la Universitat manifestà que es requerien pedres per tal de refer la muralla: «... so que es vaent y entanent quanta nesitat te dita vila de reparar las murallas y te nesitat de comprar pedras per dit repararo». Aquestes van ser comprades a Mossèn Joan Anglada, batxiller en medicina, i a Mossèn Pere Anglada, doctor en medicina, pel preu de 50 lliures, extretes d'una casa de la seva propietat, mig derruïda. La casa dels Anglada era emplaçada a l'Era del Senyor Abat, topònim que encara avui perdura, davant del monestir. El doctor Anglada fou acusat l'any 1592 de viure concubinàriament amb una dona anomenada «na Moresca». El document dóna els detalls de la compra: «... la Universitat los dona sinquanta lliuras de todas las pedras quy son en dita casa tant ab las parets que estan dretas com de las quy estan per terra acceptat la paret forana la qual se es resarvada i ditas finestras y las retxas y sis cantons».

Precisament en el *Llibre de Notes de la Vila de Banyoles* (1521-1561) es poden llegir diversos comptes de

A la placeta de l'Era de l'Abat es trobava emplaçada la casa derruïda de la família Anglada. Autora: Georgina Gratacós i Teixidor. (ACPE).

les obres militars: «Desde 1618 á 1621 se renovaren en diferentes parts». En primer lloc, s'indica que el mes d'octubre de 1618 foren rellevats els comissionats de l'obra. Probablement es refereixi a Pere Matas, Miquel Vila i Pere Banyoles, referits abans. En les èpoques identifiquem els noms dels mestres de cases: Guinot Rigau, Joan Rigau o Joan Donadiu. També els vilatans de Banyoles i dels pobles circumdants, com Vilert o Fontcoberta, van proporcionar material: en Peraseca, Pere Girbal, Miquel Ramonell, Miquel Garriga del poble de Vilert o l'Antoni Serralta. Els materials que foren necessaris, segons es desprèn de les èpoques, van ser sorra, calç i fusta per a les bastides. En concret, la sorra fou transportada d'un paratge anomenat Puig del Penjat, situat en direcció a Sant Vicenç de Camós.

Els trams de muralla reparats foren entre el portal de Girona i el portal dels Turers, el portal de Sant Benet i el seu pont damunt dels valls. A més, es referen alguns merlets. L'època del dia 22 de desembre de 1620 és la que mostra una quantitat més alta, feta

pel mestre de cases Guinot Rigau. En total són 283 lliures i 4 sous per fer «dos centas trenta sis canas de paret de murada», és a dir, prop de 377 m. Algunes de les èpoques més significatives són les següents, que en total sumaven 892 lliures i 17 diners:

«Apoca feta de 106 lliures 16 sous de Juan Rigau mestra de casa y Juan Donadiu tambe mestra de casas feta vuy a 21 desembra 1618 per un preu fet de las muradas des del Portal de Gerona fins lo Portal del Turers diu 106 lliures 16 sous».

«Apoca de 46 lliures 6 sous 8 diners de Pera Seca pages y den Bruger y den Pages y de Pera Girbal y den Prat per compta de la sorra que portaren a la hobra de la murada feta dita apoca vuy a 30 de desembra 1619 diu 46 lliures 6 sous 8 diners».

«Apoca de 10 lliures de Mossèn Miquel Ramonell botiguer de tall de Banyolas y son per cayrats y antenas ho simals li an comprats per fer las bastidas de la hobra de las muradas feta dita hapoca vuy 31 de desembra 1619 10 lliures».

«Apoca feta vuy a 2 de octubra 1619 de 24 lliures y son per lo preu fet dels marlets que donaren a fer Juan Donadiu y a Juan Rigau mestra de casas dit 24 lliures».

«Apoca de 50 lliures feta a 7 de juny 1618 de mossèn Juan Anglada doctor y son per una sort de pedras li aviam compradas per adobar las muradas de Banyolas dit 50 lliures».

«Apoca de dos centas vuytanta tres lliures quatre sous dit 283 lliures 4 sous firmada per Guinot Rigau mestres de cases per lo fer de dos centas trenta sis canas de paret de murada firmada a vint y dos de dezembre mil sis cents y vint dit 1620».

«Apoca de vint y quatre lliuras firmada per lo dit Guinot Rigau mestres de cases per lo fer del pont del

Document on apareixen les factures de les obres de reparació dutes a terme a la muralla els anys 1618-1621. (ACPE).

Portal de Sant Banet al los valls junt al dit portal firmada a 22 de dezembre del dit any 1620».

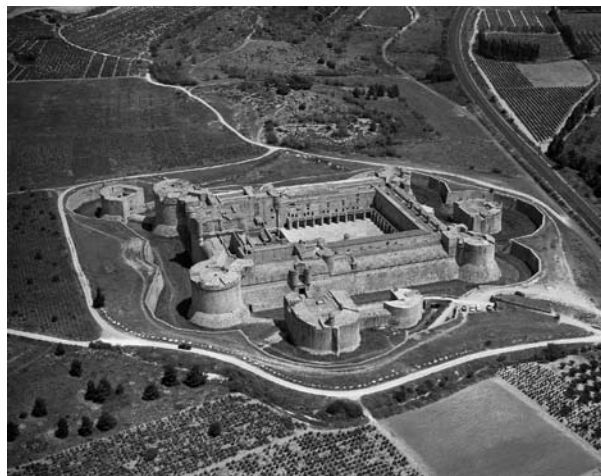
«Apoca firmada per Bartomeu Prat bracer de la dita vila de sinch lliuras per vint y sinch jornals de canar sorra al puig del Panjat qui va a Camos de St Vicens apar ab apoca rebuda a 7 de janer 1621».

La darrera època fou firmada el dia 7 de gener de 1621, encara que queda clar que la muralla de la vila no fou totalment reconstruïda. De fet, el dia 30 de juny de 1624 els quatre jurats (Esteve Congost, Miquel Ramonell, Benet Perpinyà i Domingo Borella) i els consellers van decidir mantenir la imposició del glaç a l'entrada de la vila, cobrat a l'entrada dels portals. La finalitat de la imposició era clara: per cada lliura de pes de glaç que entrava a Banyoles es cobrava un diner destinat a les obres de fortificació. Aquest impost es mantingué al llarg del segle XVII, i de fet, el glaç era considerat llavors com un producte d'ús mèdic: «Convocats y congregats los jurats y conceles de la vila de Banyoles en lo loch acostumat en la qual convocacio an entrivingut los jurats y conceles bax escrits, primo se determina ja en dias passats se posas imposicio en la neu o glas que entra en la present villa y terme de Banyoles per quant las muradas de la present vila en molts lochs estan molt deruhidas y se o ferran molt grandisims gastos per adobar les y

tambe per estar los vals resats per causa dels aigats y axi determina dit concell ques posas dita ymposicio o dret en dita neu y glas qui entrera en dita vila e terme so es un diner per liura conforme esta en la tava y per so sen fa la present concusio escrita de ma de mi Garau Trias altra dels jurats sota escrita de nos conjurats y conceles bax escrits».

LA GUERRA DELS SEGADORS. BANYOLINS EN DEFENSA DE CATALUNYA

Durant la guerra dels Trenta Anys (1618-1648) les tropes espanyoles de Felip IV passaren per Banyoles. S'hi establiren el mes de febrer de 1635, en l'inici de les hostilitats amb la monarquia francesa que havia declarat la guerra a la monarquia austriacista. Des de l'any 1627 algunes viles de l'Empordà ja foren sotmeses als allotjaments forçosos de les tropes reials. A partir de l'any 1635 s'incrementà l'arribada de tropes

Vista aèria del castell de Salses (Rosselló). Molts joves banyolins hi perderen la vida. (Centre de Monuments Nationaux-fortresse de Salses).

filipistes. No exempta d'abusos, la població pagesa estava descontenta i pocs anys després serà el detonant de la coneguda revolta dels Segadors (1640).

Tenim notícia que al final del mes de febrer de 1635 fou hoste dels jurats de Banyoles Antonio de Otaiza qui era «senor mastro de camp de algunas companias, y bandera de capitans». Va residir en una casa bona i confortable, probablement Can Perpinyà. A més, els jurats foren manats pel virrei Ramon Folch de Cardona a pagar les despeses i l'avituallament del soldats. Reberen productes com llenya, oli, candeles, sal, vinagre, pa i «una dona de son servey y tota la roba y altres cosas per servey de sa casa», segurament pel propi mestre de camp.

En el preludi de la Guerra dels Segadors (1640-1652) l'escenari de la guerra es va traslladar al Rosselló, van ser reclutats vilatans de Banyoles en la defensa de la integritat de Catalunya, els quals formaven part de la companyia de Francesc Desbach i Descatllar, senyor d'Orriols. Molts d'ells no van tornar, i van perdre la vida en el setge de la fortalesa de Salses (setembre 1639-gener 1640) ocupada pels francesos. Dissortadament, el 30 d'octubre era sepultat a Banyoles l'alferes de la companyia Josep Atxer, jove apotecari. El mes de novembre van caure Dídac Vilar, sastre, Baldiri Amerller Prat, comerciant, Antoni Massot, jove teixidor de llana, Miquel Pujadas, paraire, Joan Ugo, Benet Vila, Martirià Arveig i Jaume Pujol, tots ells pagesos. Finalment es recuperà el castell de Salses el 28 de gener de 1640, tot i que aviat passaria a mans franceses un cop se signà el famós Tractat dels Pirineus (1659).

La notícia que els voluntaris banyolins van formar part de les tropes catalanes en el setge de la fortalesa

de Salses es troba també confirmada en les pòlisses pagades pels jurats. Des de Banyoles, el poder municipal també va tenir cura dels homes enviats a lluitar al Rosselló, els quals rebien una paga com a soldats. El 27 de setembre de 1639 foren enviades 70 lliures destinades al «socoros dels soldads». El dia 2 d'octubre n'eren 27 lliures i 10 sous: «los quals dines serveixen per socoro dels soldads estan en servey desa magt en lo siti de Salsas».

A Catalunya, l'any 1639, un cop acabada la guerra del Rosselló, la població es veié forçada a allotjar els terços espanyols, els regiments de Nàpols, de Mòdena, d'Irlanda, i soldats portuguesos i valons. Des del gener de 1640 l'acolliment d'aquests 10.000 soldats reials fou difícil i feixuc, i el seu comportament fou abusiu envers la població. La revolta dels Segadors esclatà aquell mateix any arreu de les viles i ciutats del Principat, amb el suport de les institucions catalanes, en crisi de relacions amb la monarquia hispànica. A Banyoles, tenim la notícia d'alguns fets sagnants a l'inici de la revolta l'any 1640, quan diversos banyolins foren morts a trets de pedrenyal: Joan Rabassa, jove retorcedor de llana, Josep Vinyals, jove moliner, i Jaume Bosch, jurat. Les dificultats econòmiques també eren evidents, i la vila es veié obligada a encunyar moneda pròpia de plata a partir de 1641 amb l'escut de la vila. A la cara principal tenen la llegenda de Principat i l'escut de Catalunya, al revers una creu amb l'escut d'armes de Banyoles o bé només una creu. Se suposa que es deixaren de batre abans de l'any 1642, i n'existiren diverses variants de monedes de cinc rals.

Durant la Guerra dels Segadors (1640-1652) de nou molts banyolins van participar activament en

Moneda d'argent de cinc sous encunyada l'any 1641 a Banyoles durant la Guerra dels Segadors. (ACPE).

el conflicte, sobretot en terres tarragoneses, a favor de les tropes de la Generalitat, que comptava amb l'ajuda del rei de França. Per exemple, l'any 1643 van destacar en el setge de Tarragona Josep Bassegas i Galceran Dusay, distingits pel mariscal de La Mothe. Durant el setge de la ciutat de Tortosa al final de l'any 1650, per part del marquès de la Mortara, l'abat Francesc de Montpalau, posicionat a favor del govern de la Generalitat, demanà ajuda urgent de diners o soldats per a la seva defensa. Els jurats decidiren intervenir en la causa de la Generalitat, tal com havien fet durant els anys passats: «...se a determinat que en tanir nou avis de que clarament conste aver de fer ditas llevas esta universitat esta universitat esta prompta y aparellada fer la com faran las».

A les acaballes de la guerra, l'estiu de 1651, es va reunir el Consell de la vila per tractar la greu situació militar, ja que l'avanç de les tropes de Felip IV semblava imparable, assetjaven moltes ciutats i amenaçaven la capital del Principat, Barcelona. La nova suplica fou feta un altre cop per l'abat Francesc de Montpalau. Aleshores les tropes franceses aliades de la Generalitat havien començat la seva retirada. Era el moment més decisiu de la guerra, quan l'exèrcit del marquès de Mortara avançava victoriosament des de les terres de Lleida i posava setge a Barcelona l'agost

Soldat català de la Guerra dels Segadors il·lustrat al *Llibre de Passanties* del Gremi d'Argenteres de Barcelona. (Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona).

de 1651. La situació bèl·lica queda reflectida com a força preocupant: «... per invadir lo enemich que esta marxant ab gran numero de gent de guerra axi de cavalleria com tambe de infanteria ab tots los pretretxos de guerra pera donar sobra la ciutat de Barcelona y altras del present Principat». Finalment els jurats decidiren «embiar vint soldats pagats y munitionas del cos de la dita universitat». Barcelona finalment no resistí el setge de les tropes de Joan d'Àustria i capitulà el 11 d'octubre de 1652. Finalitzava així la Guerra dels Segadors.

CANONADES SOBRE EL MONESTIR

Després de la fi de la Guerra dels Segadors (1640 - 1652), els terços de Felip IV no controlaven tot el Principat. El nord de Catalunya es convertí en un camp de batalla entre els exèrcits francesos, que dominaven el Rosselló i part de la Cerdanya. Se succeïren els setges com els de Vilafranca del Conflent (1654), de Girona (1653) i d'altres a Solsona, Camprodon i

la Seu d'Urgell. El juny de 1653 les viles Torroella de Montgrí i Banyoles es van rendir voluntàriament i sense resistència als francesos. Hi havia un clima de descontentament de la població catalana pels abusos tant de tropes franceses com espanyoles.

En aquest marc bèl·lic, el *Graduarium* del monestir dona la notícia que el dia 28 de juny del 1655 fou destruït el claustre romànic, la torre campanar tardogòtica, la capella del Roser i l'església monacal fou esquarterada, també quedaren afectats l'abadia, l'arxiu monacal i un gran nombre de dependències. El bombardeig d'artilleria fou brutal, però no s'esmenta qui en va ser l'autor: «Memoria dels qui vindran com en lo any 1655 als 28 de juny per causa de la guerra fou bolat lo campanar del present Monastir, la capella de N.^a S.^a del Roser y un tros de Bovada des del Portal maior fins lo cor».

Part de la muralla del monestir fou malmesa, i en tota probabilitat l'anomenada torre del Viver (o Major), situada al costat del palau de l'abat, a tocar el Rec Pascual i precedint l'entrada a l'església romànica. La torre del Viver molt probablement fou construïda en època medieval; al llarg d'època moderna és mencionada en el cerimonial d'entrada del nou abat. A peu de la torre, es col·locava un altaret, on l'abat jurava els privilegis del monestir, en presència dels jurats i tots els banyolins. A partir del segle XVIII no surt descrita en el cerimonial d'entrada del nou abat, fet que podria indicar que fou escapçada pel bombardeig de l'any 1655. D'altra banda, al monestir hauria existit una altra torre, aquella de la Infermeria, on el dia 23 de maig de 1622 dins d'una gàbia de ferro hi foren penjats els tres autors (fra Pere Antoni Descall, infermer; fra Lluís Descall, sagristà, i fra Jeroni Cerrautà,

cabiscol) de l'assassinat de l'abat Antoni de Cartellà. Morí la matinada del 25 d'abril després de l'explosió d'un barril de pólvora col·locat sota el seu llit en una habitació de l'abadia. La seva mort es produí en un període de molta tensió entre l'abat del monestir i els habitants de Banyoles, contraris a l'abús del seu poder feudal.

Dins la crònica del gironí Jeroni del Real (1626-1683), s'hi troba l'autoria de l'atac, dirigit pel sevillà Don Diego Caballero de Illescas, mestre de camp i general de la cavalleria, a les ordres del marquès de la Mortara. Després de les incursions franceses en terres empordaneses, Diego Caballero s'ajudà de peces d'artilleria per recuperar la vila de Banyoles de mans franceses: «per tràurer lo enemich de Banyoles; aportanthi dos canons, la comensaren a batre y entraren la vila, prengueren un capità partisà, que se anomenava mossur La Serra, y altres oficials ab alguns mic-halets, qu.els posaren en galera, y per les paus de mil sis-cents sexanta los ne tragueran».

En aquest tram de muralla del monestir es poden veure encara algunes espitlleres.

Diego Caballero de Illescas (Sevilla, 1599 – Puerto de Santa María, 1676).

Militar nascut a Sevilla el 17 d'octubre de 1599, fill d'Àlvar d'Illescas i de Maria Cabeza de Vaca. El 1619 entrà a l'Armada Reial, i va participar valerosament en la defensa de Cadis (1625) contra els anglesos. A Itàlia, van combatre sota les ordres de Fernando Afán de Ribera, duc d'Alcalà i virrei de Nàpols, on va perdre la vida el seu germà, Antonio Caballero (1630). Durant la Guerra dels Trenta Anys, amb el grau de capità d'infanteria, va lluitar a Flandes. L'any 1636 retorna a la península, on actuà com a mestre de camp dels terços de Felip IV a Catalunya i Extremadura. En el preludi de la Guerra dels Segadors, consta com a tinent coronel en la campanya del Rosselló i el castell de Salses. Poc després va ser nomenat governador de la plaça forta de Roses, que defensà en el setge de 1645 fins a la seva rendició. Sota les ordres del marquès de la Mortara, virrei de Catalunya, participà en la victòria en la batalla de Camprodon (1658) contra els francesos. També fou virrei i capità general del regne de Navarra (1668-1671). Va morir el 23 de maig de 1676 al Puerto de Santa Maria (Cadis).

Els danys arquitectònics i estructurals que patí el monestir fortificat foren molt notables. Tenim el testimoni de la visita del dia 3 d'abril de 1659 de l'abat del monestir de Sant Cugat del Vallès, fra Gisbert Amat de Desbach, que caigué en llàgrimes davant la pèrdua del seu antic esplendor. Descriu la destrucció de la casa de l'abat, del claustre i de part de l'església. La torre tampoc estava dempeus: «*solo symbalorum turris equata jacit*».

El monestir de la Victòria del Puerto de Santa María (Cadis), on fou enterrat l'any 1676 el general de cavalleria Diego Caballero de Illescas.

La visita de l'abat de Sant Pere de Besalú l'abril de 1674 també incideix en el seu assolament, però, a més, ens diu que fou enderrocant des dels fonaments amb màquines de guerra (artilleria) per l'exèrcit del nostre rei Felip IV, per tal de fer-ne fora als francesos, que s'hi feren forts: *«quo dictu monasterium una cum ecclesia fuit ab exercitu domini nostri Regis bellicis instrumentis a fundamentis dirutum ad expellendum et regiciendum ab eo inimicos et eos subjugandum»*.

No obstant això, no deixa de sorprendre que l'artilleria castellana de l'època era poc evolucionada, sobretot si la comparem amb les importants innovacions tècniques que tindran lloc a partir del set-cents. Els canons dels terços castellans sembla que només podien suportar un ritme lent de tir, entre 8-15 trets per hora, ja que sovint s'escalfaven i havien de ser refredats amb aigua.

La distància de tir tampoc no era gaire. No solien superar els 1.000 m, perquè el tir més eficaç era entre els 200-300 m.

Del setge de 1655 a Banyoles, es conserva possiblement un grup de bales de diversos calibres, catalogades al Museu Arqueològic. Sense poder-les pesar en detall, les més petites podrien tenir un pes aproximat de 5-6 lliures (2,5 kg aprox.) i les mitjanes 10-12 lliures (5 kg aprox.), mentre que un darrer projectil encara seria de majors dimensions. Les bales correspondrien a diversos tipus de canons: per les bales petites un «canó de campanya», per les bales grans segurament un «canó de quart» o una «mitja culebrina».

A les darreries del set-cents es confirma no només el bombardeig del monestir, sinó també el saqueig de Banyoles, amb la intenció d'enderrocar Santa Maria dels Turers. El gener de 1689 els jurats van rebre unes lletres citatòries de la Cort Eclesiàstica de Girona per no haver restituit 330 lliures en valor de plata de la església de Santa Maria dels Turers, sota amenaça d'excomunió. En el Consell de la Universitat, en què es defensà la causa dels jurats predecessors, queda molt clar que foren pagades 1.000 lliures com a tribut al general de cavalleria Diego Caballero per tal que no enderroqués l'església parroquial. Hi foren sostretes 330 lliures en valor de plata (orfebre-

Bala de canó de ferro trobades a Banyoles. Algunes de les bales podrien pertànyer al bombardeig de 1655. (MACB).

Vera creu barroca de plata daurada del segle XVII procedent de Santa Maria dels Turers. (MACB).

ria de plata). El monestir, en canvi, no tingué tanta sort, i ja havia estat saquejat i bombardejat el 28 de juny de 1655, poc abans del pagament del tribut: «...en setisfer a la Iglesia de Sta Maria dels Turers de la dita pnt vila 330 lliures per lo valor de una plata ne tregue la universitat per pagar a Don Diego Caballero General de la Cavalleria de Espanya mil lliuras de plata a fi de que no sequejas ni enderrochas la dita Isglesia com avia sequejat y

enderroquat la Isglesia y convent de St Esteva de la dita pnt vila y de altra part per no aver complert la universitat en fer la segristia de dita Isglesia de Sta Maria com aviam promes ab alta de visita que dins quatra anys la farian».

LA GUERRA DELS NOUS ANYS

Durant la Guerra dels Nous Anys (1689-1697), la vila de Banyoles fou ocupada pels francesos. A l'inici de la guerra, Lluís XIV decideix atacar la monarquia dels Àustria i travessa els Pirineus per penetrar cap a una Catalunya indefensa. Quan la comarca del Pla de l'Estany encara no és ocupada pels francesos, l'any 1692 hi ha el sorteig dels soldats que han de mobilitzar-se al front: l'abadiat de Banyoles ha d'aportar 100 soldats, 38 dels quals corresponen a Banyoles

PIGNATELLI

Blasó de la família d'origen italià Pignatelli, de qui formava part el general Domingo Pignatelli.

que formen 5 esquadres, rellevades cada 8 o 10 dies. L'ocupació francesa de les comarques gironines no tardà a arribar.

En un primer moment les incursions de l'exèrcit francès va afectar les comarques de l'Empordà, la Garrotxa i el Ripollès, que patiren les incursions i saqueigs de les tropes del duc de Noailles. El mes de maig de 1689 queia la plaça forta de Camprodon. Du-

rant el primer any del conflicte les tropes espanyoles acamparen als voltants de Banyoles, camí del front. Per exemple, el maig de 1689 un representant de la vila passà per Cornellà del Terri per saludar a Domingo Pignatelli, general de cavalleria espanyola. El juny acudiren 24 banyolins armats al Pont Major de Girona per lluitar contra els francesos. Pignatelli arribà a Catalunya l'any 1673 al capdavant d'un un terç napolità. El 1684 apareix com a general d'infanteria dels exèrcits de Catalunya i governador de Girona, l'any 1693 va rebre el títol de marquès de Sant Vicenç.

D'altra banda, l'arribada de tropes a Banyoles era més que constant a les acaballes del set-cents. El mes d'agost de 1689 dos terços napolitans eren allotjats a la vila de Banyoles i al monestir, comandades pel tinent general Gasneri i dos mestres de camp. L'any següent arribà a Banyoles Joan Vivet, oïdor militar, per tal de demanar contribucions per a la campanya de la cavalleria espanyola. S'hostatjà a la casa Perpinyà durant una setmana (del 22 al 28 d'abril), on rebé els jurats de Banyoles. El mes de juny de 1691 van

parar-se a Banyoles, fent nit, camí de Roses cap a la muntanya, un terç dels Morats i dos companyies de Dragons i dues de cavalleria. Es va demanar al mestre de camp que situés guàrdies als portals durant la nit per evitar que els soldats robessin les hortalisses dels conreus fora muralla. L'arribada de tropes es va reprendre el 22 de febrer de 1692 quan es van hostatjar a la vila 100 soldats alemanys amb 2 capitans, 2 alferes, 2 sergents i 2 tinents. L'any 1693 la vila de Banyoles participà en la fortificació de Castellfollit de la Roca i envià 100 estaques de 14 pams de llargària i $\frac{3}{4}$ de gruix.

Al principi de 1694 inicien les operacions de l'exèrcit francès de Noailles a la frontera dels Pirineus. Precisament en el preàmbul de la invasió francesa, arribà a Banyoles, procedent de l'Empordà, el general Don Carlos de Sucre, mestre de camp dels exèrcits espanyols, que residí a la casa dels Perpinyà. Era un militar d'origen francès, i fou governador de Girona i mestre de camp dels exèrcits espanyols de Catalunya entre els anys 1692 i 1694. Durant la seva estada el dia 25 de gener de 1694, el Consell va decidir regalar-li un moltó, alguns parells de gallines i colomins per tal que quedés agraït de la generositat de la vila. La seva visita no fou casual, ja que l'hivern de 1694 era el preludi de la invasió francesa des del Rosselló: el mes de maig de 1694 entraven les tropes del duc de Noailles des del coll de Pertús i ràpidament penetren per terres empordaneses. El 27 de maig es lluitarà la batalla decisiva del riu Ter (Baix Empordà), en què el marquès de Villena, lloctinent del Principat, va ser espectacularment derrotat amb el seu exèrcit de 20.000 soldats. El mes de juny cau la fortalesa de Roses.

Església de Sant Martí de Tours de Madrid, on fou enterrat Carlos Adrián De Sucre l'any 1712.

Carlos Adrián De Sucre i D'Ives (Flandes, 1641 – Madrid, 1712).

Nascut l'any 1641 a Flandes (o bé 1637 segons altres fonts), ostentà el títol de baró i marquès de Preux-au-Bois, títol concedit pel rei Carles II (1680). Va ingressar a l'exèrcit, on va tenir diversos rangs: capità mestre de camp, coronel de cavalleria, general

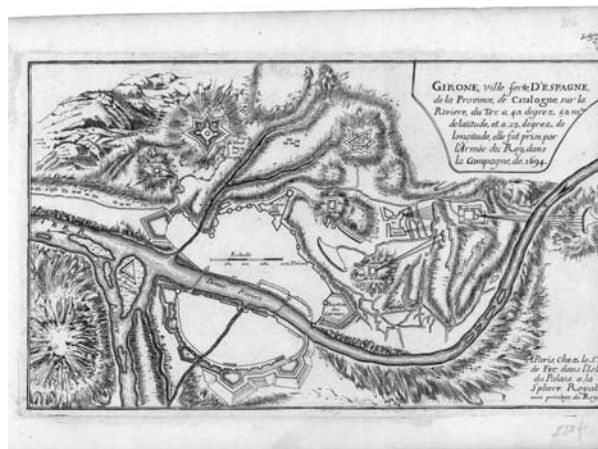
d'artilleria, Governador de les muntanyes de Catalunya, tinent general dels exèrcits reials. Entre els anys 1689-1702 actuà a Catalunya com a mestre de camp i també fou Governador de Girona, tal com signà en la correspondència epistolar conservada entre els anys 1692-94. Va ser cavaller de l'Ordre d'Alcàntara l'any 1698. Fou també nomenat governador i Capità General de la ciutat i província de Cartagena d'Índies. Va morir a Madrid el 18 de novembre de 1712 i fou enterrat a l'església de Sant Martí. Es casà tres vegades, l'últim matrimoni amb Emerenciana Pardo, d'on descendeix la família Sucre de Veneçuela.

L'edifici del monestir en aquest moment es convertí en hospital militar de campanya a la rereguarda, de forma ininterrompuda hi arriben del front empordanès els soldats de l'exèrcit austriacista, molts d'ells enterrats al cementiri. Finalment les tropes franceses del mariscal Noailles ocuparen Banyoles al final del mes d'agost de 1694, camí de la plaça

forta de Castellfolit, tot i que Palamós (10 juny) i Hostalric (19 juny) ja van caure al principi d'estiu. L'empenta de les forces franceses provocà la capitulació de Girona el 29 de juny: la plaça fou entregada pel governador de la plaça, Francisco de Copula, el mestre de camp, Carlos de Sucre, els jurats de la ciutat i representants del Capítol de la Catedral.

En *Llibre de la Confraria de Santa Magdalena de Camós* queda palès que l'ocupació francesa de Banyoles i les poblacions veïnes no quedà exempta de violència: les tropes franceses requisaven el blat, cobraven una contribució mensual de 360 lliures, trencaven les finestres i portes de les masies i es van emportar les dues campanes de Santa Magdalena de Noves (19-20 setembre de 1694), la campana petita la van esmicolar a Banyoles. El duc de Noailles estigué a Banyoles a mitjan del mes setembre de 1694 i concedí salvaguarda a Miquel Puig de la Bellacasa.

La població de Banyoles certament es mobilitzà contra els invasors francesos. El Dr. Miquel Torrent, capellà major de Santa Maria dels Turers, ens relata que l'11 de maig de 1694 (festa de Sant Cogesma) un gran nombre de banyolins volien anar cap al setge de Palamós; però malauradament la vila baixempordanesa caigué ben aviat (9 de juny). Les tropes franceses arribaren a Banyoles al final de l'estiu. El diumenge 24 d'agost de 1694, dia de Sant Bartomeu, feren tancar l'església parroquial de Santa Maria dels Turers: «Lo diumenge passat Sant Bartomeu ques fa la festa de la dedicatio de la Iglesia de Monestir era assi la armada de Fransa y nos feu tancar Santa Maria feren la festa lo Diumenge vinent y tampoch nos tancá pero nos donaren pa y ploms». No tenim notícia que s'establissin els francesos a la nostra vila a partir de

Plànol de la ciutat de Girona fet després de la seva captura l'any 1694 a mans dels francesos (Institut Cartogràfic de Catalunya).

Església de Santa Magdalena de Noves a Camós. Els francesos s'emportaren les seves campanes l'any 1694. Autor: Miquel Rustullet i Noguer. (FIPE).

la tardor de l'any 1694, ja que preferien la posició estratègica de Besalú: el dia 28 d'octubre la vila de Banyoles fou obligada a pagar 1.000 lliures cada deu dies destinades a la seva guarnició.

Al principi del març de 1695 una guarnició francesa ocupà el monestir de Sant Esteve, segons el testimoni del Dr. Miquel Torrent: «Lo dit any als primers de Mars vingueren a esta vila dos regiments de Alamanys fra de la Armada de França y la major fortaleza o guarnicio posaren en lo Monestir. Cerca de mitja cuaresma vingué un frare Alamanys per Benehir 9 Banderas me vingué a trobar per la assistentia y volgué se beneissen en sillaria y que assistissen Beneficiats y Monjos en dita Iglesia». Aviat la convivència entre soldats i monjos al monestir fou més que complicada. Al final del març ja van ser expulsats els monjos, on encara s'allotjaven i s'hi feren forts la major part dels dos regiments de francesos (soldats alemanys): «una numerosa guarnicio en la vila de Banyolas, la qual havia tret tots los monjos de present Monastir...».

El Dr. Torrent en el seu testament de mitjan segle XVIII ens dona la notícia que l'any 1695 els soldats francesos reforçaren la muralla del monestir amb la intenció de fortificar-s'hi, i deixaren una pila de runa i reble en un hort de la seva propietat, a tocar el rec del Molí i l'Hospital del monestir. A tocar l'hospital hi havia el portal del mateix nom, amb el molí fariner d'en Rabassa, que aprofitava l'aigua del rec de la Riera Vella. Desconeixem avui l'abast d'aquests treballs tot i que, a l'època, les muralles medievals es començaren a reforçar amb baluards per contenir el foc de l'artilleria. Aquell mateix any existiren incursions de la guarnició francesa a la comarca, ja

que foren saquejades l'església i la rectoria d'Usall (Porqueres).

LA VOLADURA DE LA MURALLA

La guarnició francesa hauria abandonat la nostra vila al final de la primavera, ja que les guarnicions es replegaren cap a Girona i deixaren en la seva retirada algunes bombes i armament. A l'estiu, els francesos ja no eren Banyoles, i s'aprofità per dur a terme la voladura muralla el dia 25 de juliol de 1695 per part les tropes espanyoles: «... als 25 de juliol de dit any feran bolar las muradas de Banyolas per ordra del rey de Espanya». Com veurem més endavant, la muralla fou derruïda amb la intenció que no es convertís amb una plaça forta per a les tropes franceses del duc de Noailles.

La voladura de la muralla també es troba citada al final de l'any 1695. La Universitat reconeixia que havia manllevat a la població grans quantitats de diners per fer front als pagaments imposats pels «ministres de Fransa» aquell novembre passat. Les quantitats imposades sumaven 4.000 francs, equivalents a 2.000 lliures barceloneses, distribuïdes en quatre pagues mensuals. El tribut fou imposat per un motiu concret, la complicitat dels banyolins amb l'enderroc, ja que segurament no volien més soldats francesos: «... y lo motiu de dits ministras es per que diuen la vila a instat ab Espanya de que vingueyen a espatllar las murallas de la present vila per que ells no si pugan tant facilmente furtificarsi». L'amenaça dels francesos, si no es complia el pagament, era retenir a la presó el jurat del braç segon, Benet Torrent, i el síndic del Terme, Miquel Puig de la Bellacasa, o fins i tot

amenaçaven de saquejar i cremar Banyoles cada dia. Com que no s'aconseguia fer front al pagament, va intentar fer diligències amb els generals francesos de la ciutat de Perpinyà i d'altres parts per tal d'alliberar-los. Encara el mes de setembre de 1696 Banyoles fou ocupada per les tropes del duc de Vendôme.

Un cop acabada la guerra, el dia 2 de gener de 1698, el govern local es va fer càrrec de les restes de la muralla i en va recuperar algunes parts perdudes, com una barra de ferro del portal de Girona: «A dit dia crida que se donaran tres lliuras a qui descobrira sen aia o portada una barra de ferro de les portas del portal de Gerona ab relacio a la cost de tot». Certament la vila va patir força les continuades guerres amb França al llarg del segle XVII. S'ordenà que cap pedra fos danejada: «A dit consell se resol se fassa fer crida que a pena de diners ninguna persona gosi ni se atravase ha espatllar portals ni murallas de la present vila».

Els barrils de pólvora van ser emprats en la voladura de la muralla de Banyoles.

El segle XVIII marca sens dubte la desaparició gradual de la muralla a causa de dos fets fonamentals: els enfrontaments bèl·lics de la Guerra de Successió, que havia de decidir el futur rei de la corona hispànica, i les llicències municipals atorgades molt permissivament a particulars per obrir-hi obertures o construir damunt dels antics valls. No és casual que al llarg del segle XVIII se solgui parlar de l'antiga muralla de la vila, ja que trams sencers eren a terra o en quedava escassament el seu fonament, mentre que els valls eren terraplenats. Tanmateix algunes torres, possiblement alguna d'origen medieval, encara resistien i eren dempeus, com les torres dels Turers, d'en Brugada (o del Mal Consell) i d'en Canet.

La preocupació municipal ja no fou aquella de mantenir o reconstruir una muralla medieval obsoleta, sinó sobretot garantir un allotjament a les tropes borbòniques establertes de manera permanent a Banyoles. Aviat el mur defensiu fou percebut com una barrera constructiva a l'expansió urbana, tot i que encara marcava els límits de la jurisdicció municipal, sobretot perquè dificultava l'entrada fraudulenta de mercaderies o productes amb impost d'entrada. Per això, la gran obra pública del segle XVIII fou la construcció d'una nova caserna de cavalleria als Turers que, com es veurà, es complicà a causa d'un primer projecte fallit i un segon projecte que restà inacabat.

LA GUERRA DE SUCCESSIÓ. BANYOLES MÉS AUSTRIACISTA QUE BORBÒNICA

La Guerra de Successió (1702-1714) s'inicià després de la mort sense descendència de Carles II, i quan Felip d'Anjou, nét de Lluís XIV, és escollit com a

La Guerra de Successió va tenir com a guanyador el pretendent Felip d'Anjou, coronat com a Felip V.

successor. L'imperi austríac, Anglaterra i Holanda s'hi oposaren, mentre que Felip gaudia del suport de França. Catalunya es mostrà contrària al seu nomenament, i s'alineà amb el bàndol austriacista. No casualment, havia arrelat un profund sentiment anti-francès al llarg del segle XVII a causa de les nombroses guerres que sacsejaren les ciutats i viles del Principat. Els episodis bèl·lics claus són l'inici de l'ocupació francesa de Catalunya l'any 1710 i la caiguda final de Barcelona el dia 11 de setembre de 1714.

Durant el primer període la guerra (1705-1710), les tropes filipistes no van ocupar la comarca, tot i que arribaren fins a Navata i Bàscara. En aquests primers anys, Banyoles es trobà entre l'ocupació francesa dels pobles de l'Empordà i la ciutat de Girona, plaça forta dels austriacistes. A l'inici dels enfrontaments, el mes de febrer de 1707 arribà a Banyoles l'oïdor reial del Principat, un tal Bracó (probablement Josep Bracó), acompanyat d'Alex de Tristany, per tal d'allistar

soldats en el bàndol austriacista, pagats pel seu servei i amb una manutenció de pa. Els jurats banyolins, vestits amb solemnes gramalles, els foren a rebre conjuntament amb alguns consellers, moment en què els foren entregats dos «papers estampats» (cartes) tramesos pel virrei i capità general de Catalunya: «...a fi y efecte de levantar soldats per servey del Rey n.^{re} I. Carlos tercer y defensa del principat per obviar lo aver de fer somatents per los molts gastos ocasionan dits somatents als comuns».

A partir del juliol de 1707, Catalunya és atacada des de tots els fronts: Rosselló, València i Aragó. Per Girona arriba un exèrcit francès format per 8.000 homes. De fet, la preocupació per la invasió francesa es fa palesa en les nostres terres, sobretot en una ordre que arriba el 30 de novembre de 1707 en què els sotsveguer de Besalú (Joan Baptista Miquel) ordena que alguns vassalls de l'abat de Banyoles es presentin al poble de Navata per demolir les seves muralles, la resta d'obriers eren dels pobles de Maià, Sagaró, Vilademires, Crespià i Vilert. Els obrers havien de ser «bons per treballar en las morallas de Navata y algun mestre de Casas si ni ha y alguna barrina per fer barrinades en dita moralla y aportarán també la polvora se haura de menester per fer ditas barrinadas y asó cumpliran sots pena de vint y sinch lliuras y altres penas arbitrias y ser desobadients al Rey nostre Senyor».

A la primavera de 1708 els francesos es disposaven a atacar la ciutat de Girona, acampats entre el Pla de Raset i la Costa Roja. Ràpidament arribà a Banyoles a finals de maig una ordre del veguer de Girona i del príncep Enric de Darmstadt, capità general de les tropes del rei Carles III. Les seves tropes es trobaven acampades en un paratge des del «Plá de Camp

Restes de la muralla del poble de Navata (Alt Empordà). Fou volada l'any 1707 per ordre del sotsveguer de Besalú, on participaren alguns banyolins (Ajuntament de Navata).

Olivá fins a la manola». La Manola és un paratge del riu Ter al barri de Pedret. Van demanar 30 homes armats i aptes que havien de reunir-se al Pont Major de Girona, homes que tindrien una paga diària de 2 reals de plata i pa: «Demanan trenta homens entre vila y Abadiat per reprimir las forças del enemich se ajuntada la promenade».

El dia 19 d'agost de 1709 un destacament francès —compost per 3.000 homes (cavalleria, infanteria, caruatges i fusellers)— acampà a Banyoles i a la Vall del Terri per ordre del duc de Noailles, després d'haver entrat al poble de Bordils. A Bordils havien saquejat les cases del poble i s'emportaren 2.000 quarteres de blat. Davant la temença del saqueig dels soldats francesos, els jurats escolliren a Fra Francesc de Castelló, monjo almoiner, per prestar jurament d'obediència al destacament francès del comandant Sevigny. Els francesos, no complaguts, entraren a Banyoles, on registraren totes les cases i s'emportaren 18 quarteres

Mesura de cereals de pedra amb l'escut de la vila de Banyoles gravat al frontis. (ACPE).

de blat de la casa de l'Almoina, 100 quarteres de blat de la cambreria del monestir i 30 quarteres més del monjo almoïner. El comandant Sevigny s'allotjà a la casa Perpinyà, on foren fets presoners de guerra els jurats Sebastià Gomis, Pere Llach i Joan Darana, el monjo sagristà Josep de Vilamalla, el capellà major i el domer de Santa Maria, els doctors Vila i Pla. El Comú i el monestir hagueren de pagar una suma de 400 lliures per tal d'alliberar-los.

L'historiador Pere Alsius ens explica aquest episodi encara de forma més cruenta. Les tropes borbòniques, l'estiu de 1709, volien castigar la fidelitat dels banyolins a la casa d'Àustria, i van saquejar les viles de Rabós del Terri, Santa Llogaia, Banyoles i Vilamarí. A Banyoles, a més dels jurats, van ser presos diversos monjos del monestir i banyolins il·lustres. Els pobles de la comarca, davant la repressió francesa, s'alçaren en sometent. A la vall del Terri atacaren les tropes franceses el 17 d'agost i van causar 150 morts. D'altra banda, els habitants de Banyoles i Vilamarí també van provocar 160 morts i 13 presoners, a més d'apoderar-se de diferents trofeus de guerra.

Retrat del mariscal francès Adrien Maurice de Noailles.

Adrien – Maurice de Noailles (París, 1678 – 1766).

Tercer duc de Noailles, va tenir una exitosa carrera militar. Actuà durant la guerra dels Set Anys al costat del seu pare, Anne-Jules de Noailles, i del duc de Vendôme. Tornà a combatre durant la guerra de Successió, el 1707 entrà a la Cerdanya i a l'Empordà, el 1709 s'apoderà d'Olot. El 1708 és nomenat cap

de l'exèrcit francès de Catalunya. El gener de 1711 conquereix Girona, un cop acabada la guerra tornà a França (1714). Lluità també en les guerres de successió de Polònia i Àustria. L'any 1734 fou distingit com a mariscal de França, el 1744 secretari d'estat dels Afers Estrangers.

Durant el domini austriacista de la ciutat de Girona, el 14 de gener de 1710, la ciutat va rebre la visita de l'Arxiduc Carles en el context d'un viatge destinat a aixecar els ànims dels catalans. Restà a la ciutat sis dies. El 16 de gener de 1710 Lluís Bohigas, notari i síndic de Banyoles, informà en el ple municipal que havia donat la benvinguda al rei Carles III de part de la vila, arribat pocs dies abans. La posició dels banyolins era obertament a favor del bàndol austriacista al principi de la guerra. El dia 26 de maig s'allotjà al monestir de Sant Esteve el general de cavalleria d'origen danès, baró de Ullefeld, visitat des de Girona pel generalíssim de les tropes Wetzel, i els generals Frank Albert i el manresà Ignasi Picalqués, governador de Girona. Ignasi Picalqués defensà la ciutat de Barcelona el 1713,

Blasó de fusta policromada de l'arxiduc Carles d'Àustria com a rei Carles III d'Espanya (Museu de Lluç).

Carta enviada a final de l'any 1706 pel comte de Ullefeld, Capità General del Principat. (ACPE).

es va exiliar a Itàlia, on fou governador de Gaeta i on morí l'any 1723.

La vila de Banyoles sens dubte es mostrà a favor de la successió de l'Arxiduc Carles d'Àustria. Ho demostra el memorial de comptes de Sebastià Gomis, encarregat del Clavari, on anotà un gran nombre de despeses degudes a les festes dels dies 24-26 d'octubre i part del 27 d'octubre de 1710 per celebrar la gloriosa victòria del rei Carles III. Els jurats escollirien com a pabordes de les festes a Amer Blanc (sastre), Baldiri Armadàs (adroguer) i Francesc Prat (apotecari). La descripció dels actes no deixà dubte sobre el seu caràcter festiu i espectacular: a la plaça Major els fusters van construir "lluminàries", tocaren 4 músics i 11 cantants, es feren focs d'artifici (coets, rodes de

foc), es decorà el drac de la Vila, s'alçà un globus, es construí un cadafal per la comèdia, com també se celebrà una missa a l'església de Sant Esteve en record de les ànimes dels difunts en la batalla. La pólvora fou comprada a Narcís Cabanellas, polvorer, que féu un bon negoci i que tenia el seu molí polvorer situat en el veïnat de mas Riera, a tocar de la Farga d'aram, avui desaparegut.

La relació amb l'abat del monestir no deuria ser gaire bona, ja que fra Joan de Descatllar i Tort (1703-1744) ja es mostrà a l'inici del conflicte com un ferm filipista. L'abat aviat decidí abandonar Banyoles, i emigrà pel port de Mataró l'octubre de 1706 en direcció a Gènova, camí de Roma. Un cop finalitzà la guerra, retornà a Banyoles, on recuperà les rendes del monestir. Es convertí en el principal impulsor de la remodelació del monestir de Sant Esteve, amb la construcció de la nova església neoclàssica, tal com avui la podem veure.

Llibre del Clavari amb les factures corresponents a les festes dels dies 24 al 27 d'octubre per commemorar les victòries de l'arxiduc Carles d'Àustria. (ACPE).

L'OCUPACIÓ FRANCESA

El domini austriacista de Banyoles durà ben poc, ja que a partir del mes de desembre de 1710 el duc de Noailles posà setge a la ciutat de Girona amb un poderós exèrcit de 18.000 homes, contra la guarnició de 2.000 soldats. La ciutat mancada d'aliments capitulà el gener de 1711, després d'un bombardeig persistent des del castell de Montjuïc. Els francesos van instal·lar 12 batallons a la ciutat de Girona, a part de les tropes allotjades en poblacions de l'Empordà, la Garrotxa i a l'entorn de Banyoles. Certament, les tropes borbòniques ocuparen Banyoles a partir del gener del 1711: els jurats de Banyoles van demanar el 22 de febrer un préstec de 1.000 lliures al canonge Xambó de Girona per pagar les contribucions als francesos. El dia 1 d'abril el marquès d'Arpajou, mariscal de camp del rei Lluís de França i comandant de la vila i l'entorn de Banyoles, ordenà lliurar totes les armes de foc (escopetes, pistoles, carrabines i pedrenyals) sota multa de 500 lliures franceses i servir a galeres. El marquès d'Arpajou va destacar el setembre d'aquell any en el setge i presa del castell de Benasc. També participà en l'atac conjunt de la vila de Solsona i del castell de Cardona.

De fet, els mesos de febrer i setembre de 1711 els jurats pagaren diverses contribucions per la manutenció de les tropes franceses del mariscal d'Arpajou sota les ordres del duc de Noailles. La suma pujà a 5.277 lliures, 8 sous i 9 diners. Entre aquestes contribucions, es troben treballs de fortificació per ordre del duc de Noailles a partir del 18 de març fins el 20 de maig amb un cost de 724 lliures 3 sous i 9 diners, centrats al monestir i a la muralla de la vila. La direcció va recaure a un tal «Mussur Deraralde», enginyer

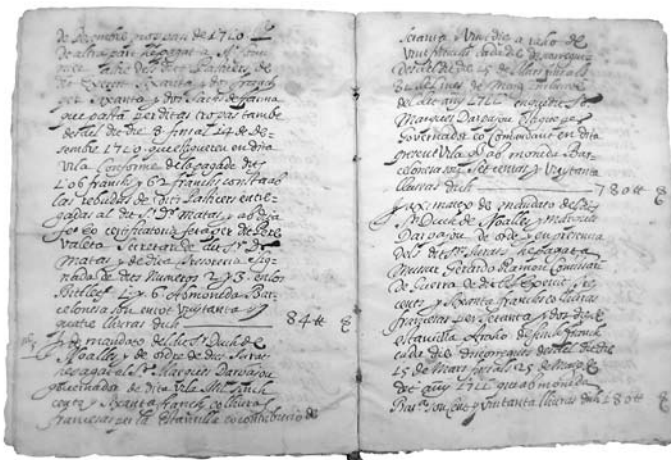
del Reial Exèrcit. Dissortadament no s'ha conservat el projecte per valorar-ne el seu abast.

Precisament en el *Llibre de Comptes* es troben més detalls sobre les obres de fortificació fetes durant la primavera de 1711. Les obres foren sufragades pel fons municipals i es pagaren a grups de «terrelloners», obrers que traginaven i transportaven terra o pedres, per reforçar el recinte murat: «Memorial y computa del que se ha rebut dels llochs que contribuexan y pagan Terralloners per las fortificacions de Banyoles de ordre del Sr Marques Darpajou governador de dita vila de Banyoles». La suma total de les despeses que pagà el clavari de la Universitat arribà a 712 lliures, 5 sous i 8 diners.

Pujarnol	4 terralloners	2 sous i 6 diners
Porqueres	4 terralloners	32 lliures
Mata i Miànigues	4 terralloners	39 lliures i 3 sous
Usall	4 terralloners	32 lliures
Serinyà	10 terralloners	67 lliures i 10 sous 12 lliures i 10 sous
Centenys	5 terralloners	40 lliures
Camós (batllia de)	10 terralloners	80 lliures
Vilavenut	4 terralloners	32 lliures
Vall de Cornellà	18 terralloners	144 lliures
Espasens	3 terralloners	18 lliures, 17 sous i 8 diners
Vilademuls	30 terralloners	22 lliures i 10 sous
Vilert	5 terralloneress	33 lliures i 15 sous
Esponellà	10 terralloners	77 lliures
Crespià	15 terralloners	90 lliures

L'ocupació de l'exèrcit reial filipista comportà costoses contribucions al govern local destinades a la manutenció dels soldats francesos, als seus oficials i «ministres». Bona part d'aquests pagaments es troben especificats també en el memorial de comptes de Sebastià Gomis l'any 1711, quan eren jurats Salvador Mota, Miquel Ombrabella i Miquel Servià. Precisament el regiment d'Anjou i Buslue fou el que ocupà Banyoles. El regiment d'Anjou (1669-1753) era un regiment d'infanteria i fou creat pel rei francès Lluís XIV, l'any 1753 s'unificà amb el regiment d'Aquitània. El seu comandant, com s'ha vist, era el marquès d'Arpajou. A tall d'exemple, els mesos de febrer i març de 1711, un tal «mussur Cussada», ajudant major del regiment de Buslue, va rebre 900 francs de les arque municipals, a raó dels 36 dies d'estada i subsistència del regiment (25 francs per dia). El marquès d'Arpajou rebé 1.560 francs pels seus 78 dies d'estada de març a maig. Un tal «Mussur Gerardo Ramon», comissari de guerra, rebé 360 francs pels seus 72 dies d'estada (5 francs per dia) a Banyoles, entre el 15 de març i el 25 de maig de 1711.

En el Clavari de l'any 1711, administrat per Sebastià Gomis, encara s'hi poden trobar més dades sobre les despeses ocasionades durant l'ocupació francesa de Banyoles, centrades en l'avituallament, treballs o serveis duts a terme per la població. Per exemple, el dia 8 de febrer el marquès de Scoraille ordenà al govern de la vila el tancament dels portals, com també enderrocar un tram del recinte emmurallat: «Als 8 demandato del dit Sr Marques Descoralle y de ordre dels dits Jurats he pagat dotze lliuras y deu sous a uns quants soldats per paredar los portals y lo endarroch de la muralla devant de la casa de sa doma de dita

Factures de les obres de fortificació dutes a terme pels francesos l'any 1711. (ACPE).

vila de las quals dits Generals y soldats no volgueren fer rebuda ____ 12 ll. 10s.». La casa de la Doma o de la Caritat es podria referir a la Pia Almoïna, per tant, és de suposar que fou enderrocat un tram de muralla darrere el Museu Arqueològic. François-Philippe, marquès de Scoraille, va ser nomenat coronel de dragons l'any 1696, mestre de camp del regiment d'Anjou el 1704, i mariscal de camp el 1711. Va morir l'any 1714.

Entre aquestes despeses recollides al Clavari, es poden llegir factures tant curioses com el regle i compàs fets per Narcís Famada, fuster banyolí, al comte de Mirabel, enginyer major del regiment d'Anjou: «Item dit die (29 abril) al dit Narcis Famada fuster de dita present vila set sous y sis per un die y mig ha treballat per serrar dit tio de brasil y fer dit Regle y compas de brasil per dit Enginyer major Mirabel ____ 7 s. 6 d.». Durant la guerra, l'any 1706,

el comte de Mirabel, enginyer reial, participà en el nou projecte de la fortalesa de Roses. Intervingué en diverses operacions militars i de combat al Principat. Fou capturat per corsaris i després de ser alliberat, actuà de manera destacada com a enginyer de combat en el setge de Barcelona de 1714, on fou ferit. El 1717 tenia el càrrec d'enginyer en cap de Cotlliure i Portvendres, al Rosselló.

El comandant de Banyoles s'allotjava a la casa Perpinyà, on aviat va a dur a terme reformes la primavera de 1711, en què hi treballà el mestre de cases Guillem Rovira i el fuster Maurici Illa, que rebé 4 sous per: «adobar las portas de la casa del comandante propia del dit Sr. Perpinya». L'estiu aprofità per comprar vaixella o arreglar els fogons de la cuina. El mes de juliol, el mestre de cases Guillem Rovira també treballà en la construcció d'un «forn de pa» per l'avituallament del regiment. Semblaria que aquest forn estaria al monestir, on el mes de maig Rovira va «paredar las finestras de la casa Casa de la Dispensa del monestir».

Can Perpinyà, residència nobiliària

A principi del segle XVIII Can Perpinyà (avui Can Lavall), situada al carrer de les Escrivanies, jugà un paper important com a palau noble urbà. Destacava la seva gran balconada oberta a migdia damunt del jardí, darrere la muralla, el porxo i l'escala de pedra al carrer de les Escrivanies, a la planta pis es trobava la gran sala noble. Les reformes foren importants al set-cents, també durant l'ocupació francesa, i certament era la casa noble més sumptuosa i important de la Banyoles de l'època. Els propietaris de la casa

eren la família Perpinyà, que el cinc-cents tenien la propietat de la notaria, com el notari Antic Perpinyà (1546-1608), que era, a més, propietari del mas Girol·la del Pla de Girona. Durant el set-cents, Josep Antoni de Perpinyà de Vilosa era un hisendat i fabricant de cànem, volia fer una companyia comercial cap a Amèrica i, posseïa indústries de cànem i també una fàbrica de paper (el Molí Nou). Tenien propietats a Banyoles i en poblacions de Girona, com a Castelló d'Empúries. Membres d'aquesta família van ser ciutadans honrats de Girona i participaven a les Corts catalanes pel braç reial.

El seu caràcter noble aviat fou indicat per funcions protocol·làries d'allotjament: rebia i allotjava nobles, alts càrrecs eclesiàstics i alts militars que arribaven a la vila de Banyoles. Aquesta funció de casa noble destinada a acollir persones il·lustres no és un cas aïllat. Per exemple, a la ciutat de Girona la noblesa es concentrava al carrer dels Ciutadants i al carrer de la Força. Els immensos casalots i palaus urbans pertanyien a les famílies Caramany, Solterra, Delàs, Manresa, Rich o Burgués, on s'hi allotjaven nobles i reis en els seus sojorns a Girona. A Banyoles, les persones il·lustres solien sojornar a Can Perpinyà:

28-30 juny 1703	S'allotjà de visita pastoral el bisbe de Girona, Joan Miquel de Taberner Rubí
19 agost 1709	Residència del comandant francès Sevigny
març - setembre 1711	Residència del comandant francès, el marquès d'Arpajou

L'antiga casa noble de Can Perpinyà, avui propietat de la família Lavall.

La necessitat de reforçar la muralla de la vila i sobretot del monestir de Sant Esteve encara es fa ben palesa l'estiu de 1711. El mes de juliol el comandant marquès d'Arpajou inicià de nou els treballs de fortificació, molt probablement centrades al «fort del monestir». Van ser dutes a terme pel mestre de cases Guillem Rovira, que el juliol rebé 18 sous: «Item als quatre de dit mes de Juliol he pagat al dit Guillem Rovira mestre de cases y a quatre soldats han fet de manobre, a, las fortificacions del monestir de dita vila entre tots divuyt ____ 18 s.». Les obres encara prosseguiren durant els mesos de juliol - setembre de 1711, on es pot trobar la notícia de la fortificació del campanar. La torre campanar fou feta pocs anys abans pel mestre Joan Cisterna (1692-1699): «Item dits die (10 setembre) y any de ordre dits S.^r jurats he pagat a Antoni Puig alias passa paraire de dita Vila quatre sous per un cabàs de palme li han comprat per pujar pedras, a, la fortificació del campanar del dit monestir de St Esteve ____ 4 s.».

L'ENDERROC D'EN VINYALS DE FLAÇÀ

A partir de 1712 comença una contraofensiva dels austriacistes per terres gironines. Les tropes de l'arxiduc Carles inicien un setge sobre la ciutat de Girona que durà de l'abril al desembre de 1712. Les tropes eren comandades pel general alemany Wetzel amb 6.000 soldats germànics i uns 2.000 miquelets, ajudades per les tropes del mariscal Stahremberg, que tallà les principals vies de comunicació. El 15 de desembre aquest mariscal gairebé aconseguí penetrar a la ciutat, assaltant la muralla amb escales. El setge fou alçat amb l'arribada d'un poderós exèrcit francès de més de 20.000 homes comandats pel duc de Berwick. En el context del setge de Girona, fou més que probable la retirada de les tropes del mariscal marquès d'Arpajou, ja que al final d'estiu d'aquell any Banyoles fou atacada amb èxit per part de les tropes austriacistes del general baró de Wetzel, certament amb la intenció

La casa pairal de Can Vinyals a Flaçà, de la qual en sobresurt la torre. Autor: Guerau Palmada.

Magalls de ferro, eines agrícoles usades l'any 1712 per tal d'enderrocar la muralla (Museu de les Cultures del Vi de Catalunya).

d'enderrocar les obres de fortificació fetes pels francesos. De fet, es coneix una breu notícia sobre el seu enderrocament per part del bàndol austriacista: «en lo any 1712 vingué Viñals de Flassá ab molta gent, y fe enderroc las morallas y algunas torras». Sobre el nom de Vinyals, existeix una masia noble a Flaçà amb el mateix nom. Aquesta família obtingué el títol de noblesa atorgat per Carles V el 1555. El personatge era Josep Vinyals, que possiblement edificà la capella de la casa pairal de Can Vinyals de Flaça l'any 1718. Un tal Pere Vinyals Veguer l'any 1713, destacà en el setge de Barcelona contra les tropes filipistes. Va ser coronel del regiment de Cuirassers de Sant Miquel (cavalleria pesada) i participà també en el combat de la Creu Coberta.

D'altra banda, l'historiador Lluís Constans recollí del mas Casademont de Ventajol (Sant Miquel de Campmajor) un seguit de documents que ens amplien la notícia de la demolició de la muralla de Banyoles. En primer lloc, el 12 de maig de 1712 es convocà una trobada a Medinyà (Gironès) per tal de planificar la presa de Banyoles als francesos, que es feren forts al monestir, fortificat l'any anterior. L'ordre és signada per Josep de Puig, sotsveguer de Besalú: «A fi de poder pendrer las degudes medidas sobre lo modo de

pendrer eixà vila de Banyoles se conferia Vm. tant matí com puga devant Madinyá hont se trovara lo Señor General Baro de Wetzel y jo hi sare tambe, lo demes a la vista». A Figueres, l'agost de 1712 es decidí enderroc la muralla amb cent homes, ajudats amb magalls, i dirigits per Josep Vinyals de Flaçà: «Inseguint lo ordre del Excm. Sr. Baró de Vetzel, disposaran Vmes. que de eixa vegueria de Besalú passian cent homes a la vila de Banyolas per terralloners aportant magalls per aplicarse a la demolicio de las obras que tenian fetas los francesos en lo monestir y murallas de dita vila, dirigintse per lo que disposará y manara Dn. Josep Vinyals de flassa y de ordre de Sa Exa. acistira per eix fi. Figueres y Agost 4 de 1712 – Dn Joseph de Puig – Al Subveguer i Sindichs de la vegueria de Besalú».

Josep Vinyals demanà ben aviat els 100 homes (terrelloners) i les eines necessàries per dur a terme l'enderroc en quatre dies. Per tant, tot indicaria que part de la muralla hauria estat enderrocada l'agost de 1712. Sorpren que no s'esmenti en cap moment la necessitat d'enviar tropes per assetjar la vila, ja que el regiment d'Anjou l'hauria abandonada, probablement per anar en defensa de la ciutat de Girona.

UN PRIMER PROJECTE DE CASERNA DE CAVALLERIA NO REEIXIT

El dia 30 de desembre de 1727 fou convocat un ple a la casa de l'Almoina on assistiren Josep Roca, batlle, i els regidors Joan Dalmau, Antoni Puig i Pere Joan Carles, també Miquel Bonavia, secretari. Es tractà amb urgència el problema d'allotjar de manera reiterada els regiments de cavalleria i de dragons de Batàvia, atès

que els veïns estaven obligats a acollir-los a casa seva. Aquesta estada certament no era exempta d'abusos i incomoditats de tota mena. Hi eren hostejats tant oficials com soldats. Les queixes apuntaven directament als soldats del Regiment dels Dragons de Batàvia, residents a Banyoles gairebé un any (11 mesos). Afortunadament pels banyolins, aquest regiment va ser enviat l'any 1731 a combatre a Itàlia: «Regidores de la villa de Banyolas del Principado de Catalunya a los reales pies de Vuestra Merced dizen que de muchos anyos a esta parte se aquartelan en ella successivamente diferentes Regimientos y destacamentos de cavalleria y Dragones alojando hasta los soldados rasos en las casas de aquellos moradores de que exprimen tan solo la incomodidad e inquietud continua, sino tambien cada dia el escandalo, de forma que en onze mezes que an estado el Regimiento de Dragones de Batania an quedado desfloradas la mayor parte de las donzellas y prenyadas en numero de setenta... ».

De fet, al llarg del set-cents i arreu del Principat existí una protesta generalitzada per l'ocupació i els abusos de les tropes borbòniques en els domicilis particulars. La forçosa convivència entre militars i ciutadans era complicada, en casos ben propers a Banyoles. Per exemple, el 1723 l'Ajuntament de Girona es queixà que hi havia cases de la ciutat on s'allotjaven quatre, sis o més soldats, els quals havien de fornir amb plats, llenya i roba. A la ciutat, aquell any hi havia 3.000 llits pels soldats, però tan sols un miler a les casernes. A la vila d'Olot existí la mateixa problemàtica d'allotjar les tropes reials en els domicilis particulars. Per això, l'any 1732 foren reestructurades per part de l'Ajuntament quatre cases al carrer Sant Ferriol com a casernes, els anys 1735 a 1737 es va

Restes de la caserna dels Alemanyas a la ciutat de Girona.

Document de l'any 1727 en què les autoritats municipals exposen els abusos que cometien els regiments de cavalleria. (ACPE).

construir una nova caserna definitiva en el Firal destinada a hostatjar quatre companyies del Regiment de Cavalleria de Bravante. Aquesta caserna de dues plantes amb cavallerisses fou projectada per l'enginyer militar Miguel Marín.

Com a solució immediata als allotjaments forçosos, el consistori de Banyoles va suplicar a l'autoritat reial borbònica la construcció d'una caserna per allotjar-hi les tropes, tal com s'estava duent a terme a les viles empordaneses de Torroella de Montgrí i Figueres. El finançament de l'obra s'obtenia de l'impost del cadastre, pagat pels habitants de la vila i de les poblacions veïnes. Mentrestant a Girona, el problema dels allotjaments forçosos s'anà resolent al llarg de les primeres dècades de segle, ja que ja eren acabades diverses casernes: la caserna de Santa Clara i l'antiga Universitat Literària (1723), la caserna de Sant Agustí (1727) i la caserna de Sant Pere (1729).

La primera demanda no fructificà, ja que el 24 d'abril de 1730 trobem una nova demanada per tal de construir una caserna a Banyoles. Martirià Hospital, batlle, va suplicar al rei Felip V i a la Reial Audiència de Barcelona de «poder manllevar unas mil lliuras y fer tallas per otras mil lliuras á fi y efecte de fabricar quartels ahont puguessen estar las tropas quant ni agues per allotjar en dita vila».

De fet, el consistori volia ajudar-se de la influència del prior del monestir, Ramon Padró, per tal que intervingués positivament en la resolució final de la Reial Audiència. El govern local en tot moment es feia càrrec de sufragar les obres de la nova caserna: «que qual-sevol gasto se necessitaria per dit efecte se seria satisfet dels bens de la Universitat y per discorrer lo gran profit se segueix als individuos de la vila de que los soldats estigan en Quartels y no per las casas».

L'ordre reial d'allotjament de tropes certament era imposada i el govern municipal s'havia de fer càrrec de totes les despeses. Així, a partir del final de 1740 arribà un nou contingent de tropes borbòniques a Banyoles, el Regiment de Cavalleria de Milà, que havia destacat en la decisiva batalla d'Almansa (1707): «Los Regidores de la villa de Bañolas alojaran en dicha villa, un capitan, un theniente, un sargento, un cabo, y seis soldados del Regimiento de Cavalleria de Milan, que deven premanecer en ella á dependencias del expresado cuerpo». El seu capità, Domingo Caracholi, s'allotjà a Can Perpinyà l'any 1741, com solia ser habitual pels alts càrrecs militars.

LA PRIMERA FASE DE LES OBRES

El gener de 1740 l'Ajuntament va demanar a l'abat del monestir que no pagués 700 lliures de censals anuals

pactades en la concòrdia del 12 de febrer de 1719. El motiu era que aquests censals es volien destinar a l'obra de la nova caserna, concretament 100 lliures cada any: «... sia fet un Quartel per poder allotjar un esquadró de Cavalleria, y que Nosaltres, dedicám, fins que lo Quartel sia fet, cent lliuras cada any de aquellas cet centas lliuras que se reservá annualment ab la concordia de 12 febrer 1719». L'obra, costosa econòmicament, fou finançada amb les arques municipals, amb la necessitat d'obtenir ingressos.

El mes de març foren elegits els dos comissionats de l'obra, Pere Salvi Torrent i Francesc Castanyer, encarregats del material de la fàbrica de la caserna. Els comissionats van començar comprant un carregament de fusta a Anton Felip de Vilapriu (Girona) pel preu de 50 lliures barceloneses. La fusta fou tallada en una pineda de Merlant, coneguda com la Pineda Vermella, i a tocar la Font de la Teula: «la fusta de un bosch vulgarment dit la Pinareda varmella del terme de Marlant, es de saber comensant al correch que passa a la font de la teula sots los pins del camí enamunt tant petits com grossos, y del camí en avall fins al torrent».

El primer projecte de la caserna fou realitzat pel enginyer reial José Fabre, que havia vingut a la vila expressament per marcar el traçat i mides de la planta de l'edifici militar. Fabre també treballà com en el projecte de la fortalesa de Roses, a Hostalric i Girona. L'obra havia sortit a subhasta pública i encomanada al principi de juliol de 1740 al mestre de cases Josep Cisterna per 2.299 lliures. Tanmateix, a l'abril de l'any següent els regidors enviaren una carta a Fabre per tractar la modificació del projecte. De fet, hi havia la preocupació que la caserna projectada resultés finalment massa petita, només apte per un esquadró

La vall de Merlant a Porqueres caracteritzada pels boscos de pi blanc i pi roig. Autor: Guerau Palmada.

de cavalleria, atès que les quadres eren formades per «quatre files de cavalls»: «Persso estimariem á V.M. nos aconsella del modo, y manera ho devem fer, si podem millorarlo, donarli major amplaria, ó no si li podem, donar mes alsada, y si li podem donar mes grux a las parets, á fi de fer la obra forta, y durable, de tot lo que li estimarem, nos escriga son sentir ab la brevedat possible, que ne quadarem agraits, y ab vius desigs de servir á V.M.». Els regidors van proposar augmentar l'amplària i la gruixària dels murs de la caserna de cavalleria dels Turers.

El 4 de maig de 1741 a les deu del matí es posà la primera pedra de la caserna de cavalleria, davant del portal dels Turers, quan era batlle Josep Roca, d'ofici paraire. El mestre de l'obra dels «quartels» fou Josep Cisterna, mestre de cases de Girona. Nascut a Girona el 1691, molt probablement era fill d'Antoni Cisterna. Pocs anys abans, el 1724, inicià, conjuntament amb el seu pare, les obres de reparació de les

fortificacions d'Hostalric, Girona i Roses. Treballà també a les obres de la façana barroca de la catedral de Girona.

A Banyoles, el contracte de preu fet de la caserna es féu davant del notari de Banyoles l'estiu de 1740: «Vuy dijous á 4 de maig de 1741 a las deu horas del matí, lo Senyor Joseph Roca parayre, actualment batlle de la present vila, y terme, ha posada la primera pedra del quartel que fa fabricar est Comú al Portal dels Turés per Joseph Cisterna mestre de casas de la ciutat de Girona. Consta del acte de preu fet en la notaria de la present vila als 10 juliol 1740».

Un cop empreses les obres, l'any 1741 els regidors reberen una queixa de Josep Cisterna sobre la modificació del projecte originari signat l'any anterior. Pel mestre de cases, els canvis suposaven un augment dels treballs i dels jornals. Consegüentment, i per continuar els treballs, Cisterna reclamà un augment del preu fet pactat. El regidor degà Pere Salvi Torrent, poc convençut, denegà aquest augment del pressupost, considerant que Cisterna ja era sobrepagat en els treballs de construcció, i encara havia de complir l'acabament d'una tercera part de l'obra.

Les disputes en l'obra no arribaren a bon port, ja que el novembre de 1741 de nou el regidor degà Pere Salvi Torrent i els regidors Francesc Belloch, Martirià Patller i Pau Colomer, amb absència del batlle i el regidor Martirià Costabella, van escollir 1 o 2 mestres de cases «per terminar, calcular y definir las disputas de la fabrica del Quartel que se tenan ab Joseph Cisterna assentista de dita fabrica». Les obres fetes foren posades a inspecció d'un o dos mestres de cases. El mestre Cisterna deixà l'obra a mig fer.

El 4 de maig de 1741 a les deu hores de matí es posà la primera pedra de la caserna de cavalleria. (ACPE).

LA SEGONA FASE DE LES OBRES

Després de l'abandó per part del mestre Joan Cisterna, el projecte de la caserna de cavalleria havia quedat aturat. Per més desgràcia, sembla que errà en l'amplada de les cavallerisses: «en lo temps se estigué la fabrica parada se repará que lo dit quartel no podia servir per faltar lo corresponent ample a las cavallerissas». Anys després, amb motiu de l'inici de la segona fase de les obres, encara es recordaven els defectes constructius i estructurals del primer projecte: «De la obra empezada, ne ha servit molt poch que la major part se ha desfet fins lo fonament per aprofitar la pedra per disposició del enginyer sent així que com lo asentista Cisterna havia feta la obra de tant dolent morter ha costat poch de desfer».

De fet, fou necessari enderrocar la part ja construïda pel mestre Josep Cisterna i començar els treballs de bell nou. Les obres d'aquest primer projecte desafortunat (1740-1741) foren suspeses més d'una dècada, ja que en el ple municipal del dia 13 d'abril de 1758, presidit per l'alcalde Joan Lleopart, foren escollits tres comissionats per iniciar les obres de la desitjada i costosa nova caserna dels Turers. Els tres comissionats

encarregats eren Francesc Ferrer, doctor en medicina, Joan Clayrà, botiguer, i Miquel Alberti, moliner. La tasca que se'ls designà fou molt concreta: «... perquè estos en nom de est Ajuntament durant la dita fabrica cuiden de ella procurant que per inginer pràtic se fasse un nou plan de dit Quartel (si es necessari) comprar los pertrets necessaris per dit efecte donantlos per aixó tanta, y quanta potestat, y facultat sie necessari y donar los preus fets ó fer treballar la obra en lo modo los apareixerá, y mirarán convenient, y que pугan en nom de est Ajuntament fer qualsevols representacions firmar qualsevols escripturas, y convenir a qualsevols pactes, y condicions, y obligar los bens del Comú á tot quant convinga per la execució de fer dit quartel fins atant sie acabat». També en el mateix ple fou nomenat Pau Castañer, metge, com a «sobrastant de dita fabrica», que rebia pel seu càrrec 25 lliures anuals. Un sobreestant era una mena de capatàs que tenia cura del seguiment de les obres. Finalment Josep Fages, botiguer, era el receptor de l'obra, encarregat de rebre les pòlisses i els bitllets firmats pels tres comissaris, també qui pagava les partides de la caixa del Comú.

La construcció de la caserna de Banyoles no era un fet aïllat. A partir de mitjan segle XVIII la monarquia borbònica comença la construcció de diverses casernes militars al Principat, sobretot després de la Reial Ordre del setembre de 1749, que sotmetia els Ajuntaments a la seva construcció d'aquestes casernes finançades amb les recaptacions dels veïns. Es tractava de construccions de caràcter sobri, eminentment funcionals, de funció militar, amb un esquema de planta i primer pis i terrat a dues aigües, normalment amb un pati central. Les finestres, portes i arcs solien tenir

Relleu de pedra gravat amb l'any 1741 i l'escut de la vila, avui situat a l'inici del carrer del portal de Turers. Autor: Guerau Palmada.

un lleuger motlluratge com a marc, de vegades l'escut reial coronava l'entrada de la caserna. En aquest període destaquen les casernes de Barcelona, obra de Joan Cavallera, la de Valls, la d'Igualada, obra de Joan Soler i Faneca i construïda per Joan Baptista Pasqual, i sobretot la de Reus, de Marc Cestevars i construïda per Francesc Galera a partir de 1751.

La demanda municipal de la construcció de la caserna aviat prosperà. A Barcelona, el dia 25 de setembre de 1758 el Capità General de Catalunya, el marquès de la Mina, concedia permís a l'Ajuntament de Banyoles per construir amb fons municipal una nova caserna, aquesta vegada amb plànols d'enginyers militars. Malgrat la concessió aquell mateix any, les obres de la caserna no foren represes fins l'any 1759. Així l'inici de les obres va tenir lloc el dia 26 d'abril de 1759 amb plànols firmat per l'enginyer militar Pedro Marín Zermeno, comandant i director de les reials obres del castell de Sant Ferran de Figueras: «Dijous als 26 del mes abril del any 1759 se posà la primera pedra al quartel fa fabricar lo Comú en los Turers de la present en cumpliment de lo resolt per lo Magnífich Ajuntament als 21 abril de 1758. Segons

El novembre de 1741 el mestre de cases Josep Cisterna deixà l'obra de la caserna a mig fer. (ACPE).

lo planol que de dit quartel ha remés al Ajuntament lo Excelentisim Señor Marqués de la Mina Capitá General del present Principat de Cataluña firmat del Honorable Señor Don Pedro Marín Zermeno Director de Reales Obras Comendant dels ingeniers, y de la fabrica del fort de Sant Fernando que actualmente se fabrica en lo terme de dita vila de Figueras, obra tant costosa sumptuosa, y regia que admira á tots los estrangers, y sen parla per tot Europa».

Document de l'any 1759 on es detallen les mesures de la caserna de cavalleria de Banyoles, a partir de plànols de l'enginyer militar Pedro Marín Zermeno. (ACPE).

Pedro Marín Zermelo (Melilla, 1722 - La Corunya 1790)

Nascut a Melilla l'any 1722, va ser un dels enginyers militars de la monarquia borbònica més importants del set-cents, especialment actiu als antics territoris de la corona d'Aragó. El 1744 obtenia el títol d'enginyer militar, el 1753 va ser nomenat enginyer en cap i ascendit a tinent coronel. Aquell mateix any com a comandant general del cos d'enginyers començava les obres del castell de Sant Ferran de Figueres, la fortalesa més extensa d'Europa i capaç d'allotjar en el seu interior cinc batallons d'infanteria i cinc esquadrans de cavalleria, en total 6.000 homes i 500 cavalls. També projectà l'església de Sant Miquel del Port al barri de la Barceloneta. També a Barcelona va traçar els plànols de les casernes de cavalleria de la Rambla i la Barceloneta, treballà en la millora de les defenses i baluards de la ciutat i del castell de Montjuïc, va realitzar el projecte del pont sobre Molins de Rei. Projectà la Seu Nova de Lleida (1760-1761) i dirigí les obres del camí de Barcelona a Lleida. El 1766 va signar els plànols del seu projecte de fortificació de la badia i plaça de Cartagena. Del 1776 al 1778 completà la urbanització de la Rambla de Barcelona. Les seves obres d'arquitectura militar començaren en l'estil barroc i acabaren en formes més racionals i neoclàssiques.

Les obres no foren dirigides de forma directe per Pedro Marín Zermelo, sinó que delegà la seva execució a l'enginyer Miguel Moreno. El finançament de l'obra fou sufragat dels cabals municipals, en bona part gràcies al conveni aconseguit per mitjà dels censals, ja

La fortalesa de Sant Ferran de Figueres, projecte on hi treballà l'enginyer militar Pedro Martín Zermelo.

que les sumes que sobraven dels «propis i emoluments» eren invertits en la construcció de la caserna fins que fos acabada: «... se aplica la construccion de un Quartel capaz por un Esquadron de Cavalleria que con licencia del Exmo Sor Marques de la Mina Capitan Genl de este Ex.to y Prin.^{do} de 25 sett.^e de 1758 se empezo á 26 de abril de 1759, por el ingeniero D.ⁿ Miguel Moreno A cuia construccion de Quartel, han convenido los Acrehadores censalistas, suspendiendo la redempcion de los censales hasta que dicho Quartel se ha acabado». L'emplaçament i el terreny on es construïa la caserna fou vist per Miquel Moreno i Monfor, enginyer segon de les obres, i tinent coronel de Girona, qui en aquells moments també treballava en les obres del Castell de Sant Ferran de Figueres. Sembla que també treballà en les defenses de Berga i Girona. Malauradament no s'ha trobat cap plànol de la caserna, però sí que es coneixen les seves mesures. Tenia una llargària de 81 vares de Burgos i una amplada de 25 vares. Si tenim en compte que 1 vara correspon a 3 peus (0,259 m),

les dimensions aproximades de la caserna de cavalleria serien 63 x 19,5 m. Tanmateix, per l'historiador Lluís Constans les mesures serien sensiblement majors (68,85 m x 21,25 m).

A part de les indicacions de les dimensions de la caserna, es troben citats els mestres que hi van participar. Els tres comissionats contractaren Llorenç Duran, mestre de cases de Fontcoberta, amb quatre fadrins, i cadascun d'ells cobrava 10 sous al dia. Un fadrí és una persona que havia passat l'aprenentatge en el seu ofici. Els manobres rebien una mica més de la meitat (5 sous i 6 diners). Sobre els materials de construcció, la calç va ser comprada i transportada des d'una bassa prop de les obres (pagada a 2 sous la quartera), cuïta en diferents forns de calç dels pobles de la comarca (Centenys, Serinyà i Usall). Una quartera és una unitat de mesura d'àrids, de capacitat variable, però d'aproximadament d'uns 70 litres. La sorra procedia del riu Matamors, pagada a raó d'1 sou la samal. La samal era una portadora: una caixa de fusta amb nanses destinada al transport. La pedra, amb tota certesa travertí o pedra de Banyoles, fou arrencada a jornals de l'hort de Joan Clayrà, botiguer i comissionat de l'obra, a tocar de les obres per la banda de migdia.

Com hem vist, l'abril de 1759 es posà la primera pedra, però no fou fins el 12 de juny d'aquell any que es bastí la primera cantonada, a l'angle nord-oest de la caserna, davant del portal dels Turers: «se posà lo primer cantó que sobraix de la flo de terra a la part entre tremontana, y solixentdel dit Quartel, que es a la cantonada aixint lo Portal dels Turers». Per commemorar aquesta fita el batlle Miquel Torrent posà en un orifici practicat a la pedra cantonera, un tub de

vidre tancat amb un tap de suro i segellat amb cera. A l'interior, s'hi col·locà un document commemoratiu de l'obra, a més d'una acta notarial d'Antoni Castellar, notari de Banyoles.

En el ple municipal del dia 25 de novembre de 1759 consta la renúncia de Josep Fages, receptor de l'obra de la caserna, a favor de Narcís Mirambell, el nou receptor. A més, es detallen desglossades les 63 pòlisses rebudes entre el 22 d'abril de 1758 i el 17 de novembre de 1759: sumaven 2.093 lliures i 6 sous. Les pòlisses resulten interessants per aclarir els mestres que varen treballar a l'obra, o bé qui va subministrar material. Per exemple, entre d'altres, hi trobem Sagismon Palou, mestre de cases i director de l'obra, Miquel Dorca, ferrer, Josep Migera, calciner de Fontcoberta, Pere Mañach, calciner de Besalú, i Llorens Duran, mestre de cases de Fontcoberta, que hauria dirigit les obres a partir del 6 d'abril de 1759 en substitució de Sagismon Palou.

L'any 1761 l'obra de la caserna militar encara continuava. El 5 de febrer d'aquell any fou escollit de nou Narcís Mirambell, passamaner, receptor de l'obra de la caserna, durant l'alcaldia de Pau Castañer. També es féu un balanç de les despeses municipals de l'any anterior: «Havent vistos mirats reconeguts y calculats los comptes del cobrat y pagat per la fabrica del quartel que segons Reial Decret y permís del Excel·lentíssim Senyor Capità General del present Principat se fabrica en la present vila á costas del comú y dels sobrants dels emoluments després de pagadas la carrega a que estan obligats». En les pòlisses, hi podem trobar més treballadors implicats en l'obra: Josep Batlle, traginer de pedres, Salvi Mir, cap de brigada, i de nou Llorens Duran, com a mestre de

cases, a qui li foren pagades 55 lliures barceloneses «per lo preu fet de arencar, picar y aportar á peu de obra la pedra de Espolla per las portas dels Cuerpos de Guardia y presó».

El 30 de juny de 1761 Narcís Mirambell, receptor de l'obra de la caserna, va demanar de no ser escollit «nou receptor per la fabrica del quartel de la present vila per no poder ell per sas precisas ocupacions continuar lo dit encarrech de receptor». Com a successor en el càrrec, va ser elegit Pere Amatller, negociant de Banyoles. El febrer de 1762 es varen presentar els comptes de les obres amb un pressupost de 700 lliures barceloneses, entregades a Pere Amatller, receptor. Les pòlisses mostren de nou els obrers implicats en els treballs o bé aquelles persones que subministraven material, com per exemple, Jaume Mañach, calciner de Besalú o Salvi Mir, brigada dels jornalers.

El mes de febrer de 1763 de nou es troben desglossats els comptes de la caserna que administrava Pere Amatller, negociant i receptor, quan era batlle Joan Baptista Lleopart. Hi ha un total de 41 pòlisses (entre el 6 de febrer de 1762 i el 13 de desembre de 1762), el cost total sumava 579 lliures i 9 sous. Apareixen el nom d'alguns mestres i artesans que hi treballaren, alguns ja esmentats: Isidre Gussinyer, calciner de Serinyà, Jaume Mañach, calciner de Besalú, Salvi Mir, cap de brigada, Baptista Dorca, jornalier, Pere Montalt, ferrer, Magí Coll, traginer i pagès, i Llorens Duran com a «mestre de casas principal de la fabrica». També hi figura el mestre de cases Francesc Soler en la pòlissa número 29: «per haver fet la paret del hort del Hospital per haverse servit per lo quartel de las pedras de la gran paret que hi avia, 32 lliures barceloneses, 14 sous i 6 diners». Sospitem que aquesta gran paret que

Llista de comptes de la caserna de cavalleria corresponents a l'any 1763. (ACPE).

surt citada en el document podria ser un tram de muralla medieval, ja que en l'hort de l'Hospital aquesta hi passava.

També hi són referits els antics valls medievals a tocar de les obres de la caserna, és a dir, a la banda de migdia del portal dels Turers. Els fossats eren arrendats per «amarar la calç dit quartel», és a dir, per mullar i pastar la calç viva, i usar-la com a morter. L'arrendadora era Maria Magdalena Ramis que rebia del consistori una 1 lliura barcelonesa i 8 sous: «Ab pòlissa de dit die (24 de novembre de 1762) a la senyora Maria Madalena Ramis per lo arrendament dels valls de dit any, que se li te arrendat per amarar la calç de dit quartel, una lliura, 8 sous barceloneses». Sobre la família Ramis, la casa familiar era situada al carrer del Born, darrere la plaça Major. La família Ramis era una família acomodada a la Banyoles dels segles XVII i XVIII amb moltes terres als afores de la vila i els camps de Guèmol. El set-cents havien exercit com a metges i notaris. Així es poden trobar altres topònims amb

Vista de la plaça dels Turers de Banyoles. Antigament era ocupada per la caserna de cavalleria borbònica. Autor: Àngel Toldrà Viazo. (ACPE).

el mateix cognom familiar, com el Puig d'en Ramis o el rec d'en Ramis que anava cap al monestir. Els hereus del patrimoni Ramis van ser els Manresa. Les seves propietats arribaven fins al mas Bret de Guèmol, terrenys avui urbanitzats. De fet, l'any 1727 trobem citat «lo camp de la muralla de pertinencias del mas Bret ho altres terras suas» en motiu del pagament de censos per l'ús de l'aigua del rec de Guèmol, aigua destinada a regar els camps de la seva propietat.

L'empenta inicial de les obres quedà aturada i no sembla que la caserna fos acabada al darrer quart del XVIII. A la primeria del dinou veurem com els pares servites van demanar ubicar el seu convent a l'antiga caserna, descrita com a inacabada i sense guarnició reial. Un cop acabada la Guerra del Francès, l'any 1816 s'intentà de nou acabar-la, sense èxit, ja que era construïda fins a les parets del primer pis i faltava completar la coberta. Malgrat la inversió pública, a mitjan segle XIX fou enderrocada, com es veurà més endavant, i avui no en queda cap traça. Tanmateix, ens podem

fer una idea de com podria haver estat la caserna de Banyoles, ja que a la ciutat de Barcelona Zermeno construí l'any 1759 la caserna de cavalleria de Sant Agustí i Acadèmia de Matemàtiques, avui conservada al barri del Born.

Caserna de cavalleria de Sant Agustí i Acadèmia de Matemàtiques situada al barri del Born de Barcelona.

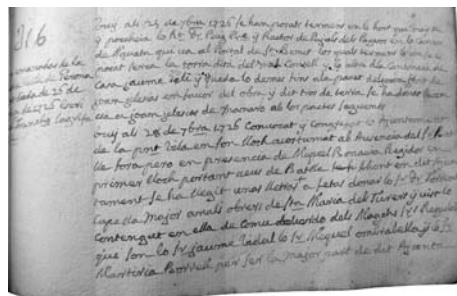
LES TORRES D'EN BRUGADA, D'EN CANET I DELS TURERS

Al llarg del segle XVIII són nombrosos els documents que situen l'anomenada Torre d'en Brugada, també transcrita com del «Mal Consell» o del «Mal Cor-tall», a tocar del portal de Sant Benet. D'aquesta antiga torre, avui no en queda cap vestigi. Molt probablement rebé aquest nom perquè els Brugada tenien terres prop de la muralla, prop del portal de Sant Benet, o bé per la proximitat del camí que duia fins al mas Brugada, avui can Teixidor del Terme, passant pel molí del Canyer. Una de les primeres notícies que trobem és de l'any 1663, quan se cita «la Torra de Brugada que vuy es derruhida». També és referida la «Torre de Brugada» el 10 d'agost de 1724 al costat dels valls que posseïa Francesc Pol, i comprats a Vicens Raulí el 28 d'abril de 1719.

L'any 1725 apareix citada la Torre d'en Brugada amb un altre nom, i coneguda popularment com del «Mal Consell», situada en el portal de Sant Benet. La torre és referida durant la col·locació de diversos termes o fites en l'hort del rector Puig de Pujals del Pagesos,

entre el carrer de Navata i el portal de Sant Benet, l'hort també limitava amb la casa de Jaume Geli i l'hort de Jaume Iglesias: «los quals termens lo un se es posat serca la torra dita del mal Consell y lo altre a la cantonada de casa Jaume Geli y queda lo demes fins a la paret del hort de Joan Iglesias». L'any 1746 surt referida com «la torra dita del mal cortall, ó, den Brugada». Curiosament, la torre ja no és citada com del «mal consell», sinó que ara és escrita com del «mal cortall». No sabem si es deu a un error d'escriptura, o bé a causa d'un canvi lingüístic del topònim. De totes maneres, el nom *cortal* podria fer referència a un pati tancat amb parets i en part cobert, destinat a tancar-hi el bestiar.

D'altra banda, a mitjan del set-cents també apareix la torre coneguda popularment com d'en Canet, en el camí de l'Hospital i en les hortes del mateix nom. La torre afrontava amb els valls i l'antic curs del rec de Sant Miquel o la Riera Vella, que feia accionar el molí d'en Rabassa. D'aquesta antiga torre, tampoc no en queda cap resta, tot i que possiblement seria una torre cantonera a l'extrem nord-est del primitiu recinte medieval, a tramuntana de l'Hospital del monestir. La formació del topònim no és gens clara, tot i que podria fer referència al cognom d'algun propietari amb terreny o casa, propera a la torre. A la vila de Banyoles al llarg del segle XIV podem trobar diversos Canet, i que hipotèticament podrien haver donat origen al nom, mantingut fins a època moderna: l'any 1385 hi havia un Francesc de Canet, el 1443 Huguet de Canet, donzell i síndic dels pagesos forans, i el 1389 un tal Ramon de Canet, donzell que tenia algunes terres i casa al carrer de Sant Benet, la qual donava a la muralla. D'altra banda, el cognom

Document de l'any 1725 on és citada la torre del «Mal Consell» prop del portal de Sant Benet. (ACPE).

Canet també comença a ser habitual a partir dels segles XVIII, i tampoc no es pot descartar la seva formació en època posterior.

La Torre dels Turers apareix també en el set-cents, situada a prop del portal de Sobreporta o dels Turers. Així, tenim la notícia que el 25 d'abril de 1741 fou convocat un ple en què s'esmenta la voluntat de construir un magatzem de palla cobert adossat a la muralla, al costat del portal. Dins del magatzem de

palla s'enquibí una torre (del portal dels Turers) i que no fou enderrocada: «en lo qual Ajuntament de Comú acuerdo se ha resolt, que se fasse un cubert per magatzem de palla en lo costat de la muralla del Portal dels Tures fins enclovent part de la torra dins dita pallera per aver així donat

Vista del carrer Porta dels Turers, on antigament hi havia un dels portals d'entrada a la vila. Autor: Francesc Xavier Butinyà. (ACPE).

llicència lo inginyer Don Joseph Fabré ab la circumstància que no se andarroquia en res la torra». Josep Fabre en aquell any estava treballant en la nova caserna de cavalleria, situada davant del portal.

DE VALLS A HORTES PARTICULARS

Tenim la notícia que el dia 28 de gener de 1731 els regidors concedien llicències als veïns per tal que els valls fossin cultivats o treballats com a hortes. Molt probablement des del final de l'època medieval es van establir aquests contractes emfitèutics o establiments per l'arrendament dels valls, a canvi del pagament de censos anuals al consistori. Aquest pagament anava destinat durant el set-cents a l'obra de Santa Maria dels Turers i els obrers de la parròquia eren els encarregats de revisar les llicències, a més de vetllar per les noves que se'n fessin. Malauradament avui no es conserva aquest *Llibre de l'Obra*, on hauria estat recollida la majoria d'aquestes llicències dels valls.

En el testament fet l'any 1737 per Miquel Torrent, capellà major de Santa Maria dels Turers, trobem descrits alguns antics valls de l'antiga muralla de Banyoles. El testament va ser fet en la rectoria de Sant Júlia de Corts. Miquel Torrent, fill de Martirià Torrent, pare de Banyoles, i de Maria Mateu, va expressar el seu desig de ser enterrat davant de l'altar de Nostra Senyora de la Concepció. Els seus hereus van ser el seu nebot Pere Salvi Torrent, apotecari de Banyoles, i el seu fill primogènit, Miquel Torrent. D'altra banda, en testament també llegà al nou capellà major de Santa Maria, en concret un hort damunt del l'antic vall de muralla i situat al costat de ponent de la capella de Sant Benet.

La capella de Sant Benet

Aquesta antiga capella és citada des del principi del segle XI als afores del monestir, probablement anterior a l'església parroquial de Santa Maria dels Turers, de la qual avui no se'n conserva cap vestigi. Hi havia un carrer que anava de la capella fins al cementiri, conegut en època medieval com el carrer del Cementiri. Surt referit també el carrer de Sant Benet l'any 1279 ("*vico sancti Benedicti*"). El juliol de 1589 es va demanar permís per la seva reconstrucció, situada prop del portal del mateix nom. La plaça de la capella era orientada cap a llevant, a tocar del camí que portava al cementiri del monestir de Banyoles. Es trobava a tocar del pati de les cases de la banda de tramuntana del carrer Nou, al costat del portal de Sant Benet. L'any 1762 la capella consta com a enrunada, quan ja hauria caigut en desús.

Per treballar l'hort, Torrent era obligat a pagar cada any 7 sous de plata a l'obra de l'església parroquial i obligat a escombrar l'església en les vigílies de Nadal, Pasqua i durant la festa de la Mare de Déu d'agost. De nou, es tracta d'un contracte d'arrendament emfitèutic, que fou llegat al nou capellà major: «Item deixo, y lleigo al Rnt. Capellá Major de dita Iglesia que per temps será tot aquell tros de hort que jo hé afegit al hort, que es contiguo, y en front á la part de ponent á la Capella de St. Benet situát dins la Vila de Banyoles propi de dit Capellá Major (en cas jo non aja fet designe antes de morir) ab pacte aja de pagar a la obra de dita Iglesia quiscun any sinch sous plata es set sous y sis Barnas. á cumpliment de aquells set sous plata á que jo me obligui ab lo acte ab que cedi

los valls de la muralla de St. Benet lo qo. Dn. Pere Ramis de Banyoles (que los altres dos sous plata y fer escombrar la vigilia de Pentecostes la dita Iglesia de Sta. Maria se encarregá Benet Torrent mon germá, quan jo li cedi part de dits valls), y aja de fer escombrar dita Iglesia las vigílias de Nadal, Pascha, y de Nostra Sra. de Agost».

L'any 1746 el Dr. Miquel Torrent va fer un nou testament en què es troben més detalls sobre el seu hort i que havien estat valls de la muralla. De nou són nomenats els 7 sous de plata destinats a l'obra parroquial, i l'obligació d'escombrar Santa Maria dels Turers les vigílies de Nadal, Pasqua, Resurrecció i la Mare de Déu d'agost. Aquests antics valls, aprofitats com hortes, eren limitats per la torre anomenada aquí com del «mal cortall» o d'en Brugada fins a la Torre d'en Canet: «Com lo dit Dr. Torrent Capellà Major de Banyoles en lo dit capitol sise del pnt. meu testament que comensa: Item deixo, y llego á cumpliment de aquells set sous plata á que jo me obligui ab lo acte quem cedi los valls de la muralla des de la torra dita del mal cortall, ó, den Brugada á fins á la Torra dita de Canet lo Magnífich Dr. en quiscun dret Pere Ramis de la pnt. vila en virtut de cambi ab acte rebut en poder de Lluís Bohigues regint la notaria publica als dotze del mes de mars milsetcents, y tretze dic 1713...».

Més endavant, els detalls topogràfics són més precisos. L'hort, situat en els valls de l'antiga muralla, limitava a llevant amb la Torre d'en Canet, el camí de l'Hospital i el rec del molí d'en Ramis. Precisament aquest molí fariner era propietat des del final del cinc-cents de la família Ramis, i donà origen al nom del rec, conegut com el rec d'en Ramis. D'altra

banda, l'hort limitava a migdia amb un segon hort del mateix Torrent i la capella de Sant Benet, al costat oest amb l'hort de Pere Salvi Torrent, apotecari de Banyoles i nebot seu, al nord amb el camí fora muralla del portal de Sant Benet. Per la descripció del document, la capella de Sant Benet era situada dins del recinte emmurallat, a llevant del portal del mateix nom i a ponent de l'antic hospital: «... antigament fou fosso, y muralla de dita vila, y á front á solisent ab la dita Torra de Canet, vuy promenade del Hospital, y per ella passa lo rec del moli fariner del dit Dr. Ramis, a, mitx dia ab (pati, ó, terreno que antigament fou casa que estava, á, dita Senyoria del dit Capellà Major, y, hara ocupa lo Hospital de Pobres de dita Vila, no se sab quo titulo) part despres de dit rec ab un quadro de terra que jo hé reduit á cultura (com baix ser dirá) part ab dita Capella, y hort de St. Benet com está dividit des de la cantonada de dita Capella fins al hort de Pere Salvi Torrent Apottacari de Banyolas mon nebot».

A més a més, el capellà Miquel Torrent tenia un tros de terra davant de la capella de Sant Benet que no era apte com a hort, a causa d'una pila de runa que portaren els soldats francesos l'any 1695 per fortificar-se. La pila de runa i reble era tant alta, com ens descriu, que s'hi podia passar «a peu pla» des de la teulada de la capella de Sant Benet, que aleshores era dempeus. Els límits d'aquest terreny situat dins el límit de l'antic clos emmurallat eren els següents: a ponent limitava amb la capella de Sant Benet, a llevant amb el rec del Molí, a migdia amb l'espai que abans era plaça de la capella de Sant Benet i el camí que anava cap el cementiri vell del monestir, a tramuntana «ab lo meu hort que antes fou fosso de la muralla com

està dividit ab un camí enpadrat que es lo fonament de la muralla de dita vila á fins al dit rech».

L'any 1741, en motiu de la construcció de les casernes de cavalleria, es van aplanar els valls a tocar el portal dels Turers, que també eren gravats amb censals als propietaris del seu domini útil. Aquests valls, amb una notable fondària, podien ocasionar molèsties «entrant, y eixint los cavalls». De fet, es fa referència als esquadrons de cavalleria que havien d'ocupar la nova caserna militar que es construïa als Turers. Per aquest motiu s'optà per omplir-los amb runa i pedres. Els valls, al costat de la casa de Pere Joan Carlà, pertanyien a Joan Masmitjà, que pagava un cens pels valls destinats a la obra de Sant Maria dels Turers, cens que havia de ser reduït: «Tambe se ha resolt, que la runa que se traura del camp del quartel se posia en los valls del costat de la casa de Pere Joan Carles los quals valls, son de Joan Masmitjà serraller, y que los dits valls se arrasian fins al igual del terreno del quartel afi que entrant, y eixint los cavalls no ne caiga ningun a dits valls, perque no pugan pendra ningun dany, los quals valls se han de arresar fins a la figuera queia en dits valls, y per eix efecte, y perque lo dit Joan Masmitjà predent part de la terra no es rahó que tinga de pagar tots los censos que fan dits valls a la obra, se donará providencia per rellevarli part dels dits censos».

Els valls al llarg del set-cents foren terraplenats com a zones agrícoles o com a terreny edificable, però també s'aprofitaren com a canals d'aigua, és a dir, com a recs, donada la seva profunditat, ja que eren excavats al subsòl de travertí. Si eren omplerts de terra, el govern municipal normalment exigia fer un canal o cloell per mantenir el cabal d'aigua procedent de l'estany, necessària pel regadiu o per les activitats industrials, ja fos

per moure les rodes dels molins o per adobar les pells en les fàbriques.

Per exemple, el 3 d'agost de 1759 Francesc Soler, corder de Banyoles, va sol·licitar al batlle Miquel Torrent de canviar el curs d'un rec que passava pels «antics fossats o valls de la muralla». Aquest rec passava pel carrer del Born, sortia fora muralla, i discorria pels antics valls de la muralla, situats darrere els horts de les cases de la banda de migdia de la plaça Major, i s'unia al portal de Girona amb el rec que venia de la plaça i passava pel carrer Girona (probablement el Rec Major). El corder Soler estava construint una nova casa i taller situada al camí Reial de Girona, sortint del portal de Girona cap a la dreta. Segons es desprèn d'aquest interessant document, el rec passava pel mig de la casa que construïa, damunt els terrenys de l'hort de l'antiga casa d'en Ramis: «que per la casa que fabrica de nou a la bora del camí Real que va á Gerona a la ma dreta eixint lo Portal que va

L'any 1759 el corder Francesc Soler va canviar el curs d'un rec que passava pels «antics fossats o valls de la muralla». (ACPE).

á Gerona a la ma dreta eixint lo Portal, y molt serca los Antichs fossos ó valls de la muralla, y en lo hort que fou de casa Ramis, li hera molt perjudici per las parets de dita sa nova casa, y per tot ella, la aygua que discorra de las canal per las casas y eixidas del carrer del Born, y cahent tras de ditas casas, per la nosa de dits fossos ó valls passant per dintre la dita casa ó antes dintre lo dit hort, y se huneix ab lo rech que passa per la plassa, carrer de Gerona, y hix fora lo Portal, per lo que suplicaba á dit Magnífich Ajuntament li concedis lo permis de fer á sas costas un nou clohell per conduhir la dita aygua que no passás dintre la sua casa».

Finalment se li concedí llicència a Francesc Soler perquè construís ell mateix un nou canal subterrani (cloell) que recollia l'aigua dels antics valls de la muralla de Francesc Montaner, teixidor de lli, en aquella època ja convertits en horts, com solia ser habitual al set-cents. A més a més, Soler va haver de mantenir net i reparar aquest cloell. Aquesta casa avui es podria localitzar a la filera de cases del carrer Migdia, a tocar de la plaça Perpinyà, certament construïdes damunt del traçat dels antics fossats de la muralla. Destaquem que resulta evident com al llarg del segle XVIII bona part dels valls de la muralla foren convertits en horts i passaren a mans particulars, a partir d'un contracte d'arrendament establert pel govern local des del final de l'edat mitjana: «Per lo que los dalt dits Senyors Regidors que componen lo dit Ajuntament unanimes, y conformes han resolt deliberat, y acordat concedir com ab la present per ells, y llurs successors en dit ofici de Regidors concedeixan hanal dit Francesch Soler corder que está present, facultat, y llicencia per fer un nou clohell á sas costas lo qual

deurá passar, prenent la aygua en lo hort que antigament foren fossos ó valls, y vuy poseheix Francesch Montaner teixidor de lli de la present vila que es a la ma dreta eixint del Portal dit de Gerona per lo cami que passant tras la muralla passa entre la casa fabrica dit Soler, y lo hort de dit Montaner, y atravessant lo cami Real que va a Gerona, caies la aygua en lo mateix rech que cau de present y ha caigut com dalt se ha dit, ab tal que lo dit Soler fasse lo nou clohell fort, y capás per passar las ayguas tant pluvials com corrents de que de present y en lo esdevenidor discorrerán ó caurán en lo hort de dit Montaner, tenir dit clohell condret o escurarlo ó netejarlo sempre que se li sie manát per dits Senyors Regidors ó sos successors Regidors, y tornarlo tapar á sos costas com y lo acomodar-lo sempre que se espatlla».

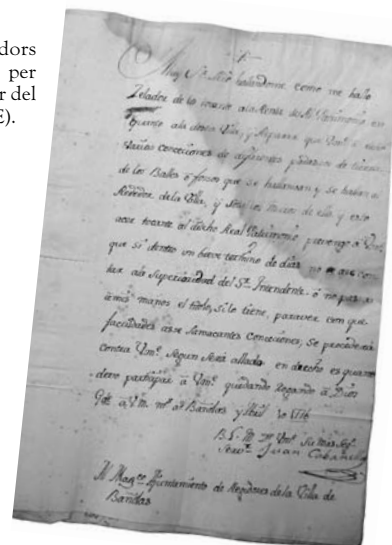
Un altre cas tingué lloc l'any 1768 quan tres propietaris (Pere Salvi Xifra, Joan Codinach i Antoni Ferrer) van demanar obrir portes a la muralla darrere la plaça Major i el carrer del Born, amb la obligació que els valls mantinguessin un rec o cloell. Les restes de la muralla i els valls tancaven els horts situats darrere les seves cases. Antoni Ferrer i Noguera, notari reial, tenia la seva casa situada a les voltes de migdia de la plaça, l'any 1774 va construir les voltes de pedra de cara a la plaça. Segurament el rec referit, és un ramal del rec Major que es bifurcava a l'alçada del portal dels Turers i discorria paral·lel al carrer del Born fins al portal de Girona. El document municipal forçava a conservar el traçat dels recs del fossat: «Ha acordat, deliberat, resolt y conclós concedir com ab la present concedeix facultat, y llicencia á dits Senyors Pere Salvi Xifra, y Joan Codinach presents, y Antoni Ferrer, y Noguera ausent perquè quiscun de ells pugua fer,

y construir una porta ja sie ahont hera la Antigua Muralla com en los fossos, ó, valls que quiscun de ells poceheix units als horts de detrás de ditas llurs respectives casas, ab la obligació de que en dits fossos, ó valls, tingan quiscun en son endret de fer un clohell, ó, aquaducto per passar la Aygua que discorre en dits valls y la que acostuma a passarhi, y fos menester passarhi per regar terras. I ditas portas fetas, y construhidas quiscú de ells, y llurs successors en dit terreno pugan tenir, y mantenir perpetuament menos que per legitim superior fos manat lo contrari o per algun cas no previst fos menester tornarho».

El 10 d'abril de 1776 fou enviada una carta signada per Juan Cabanellas, celador del Reial Patrimoni, sota les ordres de l'Intendent General de Barcelona, als regidors banyolins. En aquesta carta exposa i exigeix amb quina potestat es concedien llicències per treballar o terraplenar els valls a peu de la muralla de la vila, de propietat reial, i demana una resposta urgent. Segurament la seva demanda i exigència respon a les nombroses concessions o llicències que s'anaren atorgant durant el segle XVIII, que com s'ha vist, modificaren l'orografia dels valls en molts punts, especialment al portal dels Turers, al portal de Girona i al carrer del Born. La carta era la següent: «Muy S^r. mio hallandome como me hallo zelador de lo tocante a la Renta del Real Patrimonio en quanto a la desta villa, y repara que V. M^e. a echo varias conceciones de difarentes padassos de tierra de los Balles ó fossos que se hallanvan y se hallan alrededor de la villa, y sota los muros de ella y esto acer tocante al dicho Real Patrimonio prevengo a V.M^e. que si dentro un breve termino de dias no se ase constar se superioridad del S^r. Intendente ó no passa á mis manos el titulo, si lo tiene, para ver con que facultades

asse samacantes conceciones, se procederá contra V. M^e. según será allado en drecho es quanto devo participar á V. M^e. quedando rogado á Dios G^{de} á V.M. m^s. a^s. Bañolas y Abril 10 1776 – B. S. M. D^e. V.M^e. Su mas Seg. Serv^r. Juan Cabanellas».

Carta enviada als regidors banyolins l'any 1776 per Juan Cabanellas, zelador del Reial Patrimoni. (ACPE).

Pocs dies després, la resposta dels regidors proporciona una informació molt valuosa sobre la història de la muralla des d'època medieval, i com els valls rodejaven tot el recinte emmurallat. En primer lloc, s'explicita que el comú sempre va tenir-ne cura de la seva reparació i manteniment. En segon lloc, que la muralla, munida de torres i baluards, fou alçada en terrenys de propietat municipal, com també els valls o fossats. En tercer lloc, que en temps de pau el Comú concedia llicències per treballar i cultivar els valls, a través d'un contracte emfitèutic o d'arrendament. A canvi, els arrendataris dels valls estaven obligats a la servitud d'escombrar l'església de Santa Maria dels

Turers, fer altres serveis per a la parròquia, o bé a pagar els censals de l'obra de Santa Maria. La resposta municipal a Juan Cabanellas va ser la següent: «Lo comú de la vila de Bañolas sempre cuidá de la reparació de las murallas á costa del mateix Comú, y se te noticia que lo mencionat Comú comprá lo terreno per los expressats valls, ó, fossos, y per asentár las mateixas murallas, ses torras, y baluarts, y per esté en diferents temps que las murallas no foren de servei, lo Comú concedia facultat á diferents particulars de cultivar, y valerse dels valls, ó, fossos imposantlos alguna obligació com de escombrar la Iglesia Parroquial de Santa Maria dels Turers, y de fer altres servituds en dita Iglesia y als que no los imposaba servitud los imposaba un modich cens á favor de la obra de la relatada Iglesia, y á altres, rodonament se los feya acensament dels narrats valls, ó, fossos, ó, algun pedás ó tros de ells, salvant lo directe domini per la obra de la presedita Parroquial Iglesia».

LA MURALLA FORADADA

Al final de l'any 1735 Joan Lleopart, apotecari, i Llorenç Dilmer, paraire, arrendataris del cobrament de l'impost del vi, a l'entrada dels portals, es queixaven dels nombrosos fraus que cometien els banyolins. La causa era el gran nombre de portes obertes a la muralla, ja que els veïns les aprofitaven per evitar pagar aquest impost municipal: «... de com lo aversa introduhidas y fabricadas defarents y varias portas que denan trauhan a la part de las murallas de dita vila per trobare aquellas ab lo modo de la entrada y exida y per eixa raho ab llibertat dels particulars habitants de dita vila per introduhirse molts fraus als dits drets per

Porta tapiada al parc de la Muralla. Autor: Guerau Palmada.

causa de ditas portas». Els dos arrendataris van proposar una solució d'emergència: deixar únicament dos portals oberts, mentre que la resta d'obertures s'havien de tapiar amb pedra i calç. Moltes d'aquestes obertures van ser fetes a la muralla, darrere els patis de les cases particulars. Afortunadament, aquesta solució tant dràstica sembla que al final no es va dur a terme.

L'arrendament a particulars del cobrament dels impostos municipals fou molt habitual al llarg de l'època moderna. Els arrendataris eren banyolins ben situats, alguns d'ells adinerats, tot sovint membres vigents o antics del consistori. Per exemple, solia ser arrendada la carnisseria pública, l'hostal, la taverna, les mesures per a blat, o el cobrament de diversos queviures, com aiguardent, sal, vi o pa. La forta presència municipal

en les activitats comercials fou especialment intensa al llarg del segle XVIII, coincidint en un període de bonança econòmica i creixement demogràfic a la vila i comarca.

Les portes que eren obertes a la muralla no eren fetes de manera fraudulenta. El consistori donava el vistiplau a les demandes de molts banyolins que volien foradar el mur defensiu. Certament, la muralla perdé al llarg del set-cents la seva antiga funció defensiva, coincidint amb un període de creixement urbanístic de la vila i la necessitat d'obrir nous carrers. Moltes cases eren enganxades a la muralla, i calia obrir finestres per donar llum o claror a l'interior de les sales. Per exemple, el desembre de 1758 el batlle Joan Baptista Lleopart fa una demanada de Miquel Dorca, regidor i ferrer de Banyoles, per tal d'obrir una obertura a la muralla. La seva casa, situada al costat del portal de Girona, era ben fosca i no hi entrava prou llum. Agustí Soler, d'ofici corder, havia construït feia poc una casa a la muralla que li havia «privat absolutament la claror y llum de la casa del suplicant y en particular la botiga ahont treballa de son ofici com ferrer». Sobre Miquel Dorca, formava part de la nissaga de ferrers i menescals de la família Dorca actius al llarg dels segles XVIII-XIX. Tingueren el seu obrador a l'entrada del carrer de Girona.

Com a solució, Miquel Dorca volia obrir una porta al mur defensiu amb la llicència municipal. En aquesta súplica, queda reflectit, com era costum al llarg del segle XVIII, de foradar la muralla per part dels banyolins: «... y com en moltissimas casas de la dita vila que confrontan a la muralla tingan portas per entrar y eixir de las respectivas casas y agen tinguda

Porta situada dins l'actual Alberg de Banyoles, on es pot llegir «PERA DORCA MANESCAL (al) 1783». Autor: Guerau Palmada.

llicència de obrir la muralla com se diu de moltissimas alrededor de la vila». Tanmateix, aquesta porta no seria la que avui es troba al menjador de l'alberg de Banyoles, atès que la inscripció és posterior, i on es pot llegir: «Pera Dorca Manesc(al) 1783».

Finalment els regidors de Banyoles van concedir-li llicència per obrir una porta a la muralla situada prop del portal de Girona, tot i que s'insistí que havia ser tancada a la nit o bé en les ocasions que calgués: «I los dalt dits Señors Regidors que componen lo dit Ajuntament havent vist lo paratge en que dit Dorca solicita obrir la dalt dita porta, y que no es en perjudici del comú ni de ningun particular unanimes, y conformes han resolt deliberar y acordar concedir com ab la present concedeixen per ell y per los llurs successors en dit ofici de Regidors al dit Miquel Dorca ferrer y als seus perpetuament y al qui dita casa posehirá llicència y facultat per obrir y tenir oberta la Porta que solicita a la part de la muralla rompent aquella senti emperó los deguts guarniments per tancarla a les nits y demés ocasions que convinga».

Les llicències per fer obres i obrir portes a la muralla es repetiren l'any 1759. En el ple del 27 de gener

convocat a la sala de la casa del Comú (reunits Agustí Closells, regidor degà, i els regidors Miquel Dorca, Llorens Castellar, Joan Diumer i Macià Ferrer) es va donar llicència a Anna Maria Mas i Busquets, vídua, per obrir una porta a la muralla al costat del portal de Girona. Els motius de la demanda de la vídua Mas eren de nou la necessitat de llum a l'interior de la sala, pel fet que el tintorer Narcís Serratosa construïa una nova casa fora del portal, enganxada a la casa i darrere la casa de Maria Mas. La casa es trobava ben bé al costat del portal de Girona, on hi havia la capella del Carme a l'interior del carrer i sobre el mateix portal. Possiblement aquesta casa es trobava a l'alçada de l'actual casa de Ca l'Hereu, on l'any 2008 va aparèixer un tram de la muralla medieval. Curiosament encara avui perdura una capella del Carme a la casa del carrer de Girona núm. 27, a Can Tarafa, prop de l'antiga ubicació del portal: «... en lo qual Ajuntament per dit Senyor Regidor Decano se ha fet present una suplica presentada per Anna Maria Mas y Busquets viuda de la present vila ab la qual per lo motiu de que la fabrica de la casa que fabrica de nou Narcís Serratosa tintorer de la present vila fora de lo Portal del carrer de Gerona a la part de sol ixent apegada a la muralla y que consegut a las espatillas de la casa que poseheix dita Busquets a la part de sol ixent lo carrer, y al costat del dit Portal dit de Gerona li priva totalment lo sol, y que per consegut la claror, de manera que li es de gran perjudici, suplica, y demana a dit Ajuntament sie servit concedirli llicencia per obrir una porta a la dita muralla per pendrer claror la Sala de la casa de dita Busquets formar un petit taradet sobre lo dit Portal del carrer de Gerona detrás la capella de nostre Senyora del Carme que se troba construhida de la part de dintre del carrer y, sobre lo

Llinda de pedra on es pot llegir l'any 1760 i el nom de la família Serratosa. Autor: Guerau Palmada.

dit Portal de Gerona conforma se ha concedit á altres casas de la vila que donan a la muralla».

Finalment es va concedir llicència municipal a la viuda Mas per fer una porta al segon pis de la sala i un petit terrat sobre el portal de Girona, darrere la capella del Carme, amb un mur de separació amb la casa de Miquel Dorca, situada a la banda oest del portal. Pel relat dels documents, semblaria que a banda i banda del portal de Girona hi havia dues cases: la casa dels ferrers Dorca i la casa de la vídua Mas. La muralla en aquest punt encara mantenia una notable alçada en el set-cents. Novament fou imposat que la porta havia de ser tancada durant la nit. La llicència tenia un caràcter temporal, ja que en cas de conflicte bèl·lic el govern local tenia la potestat de tapiar les portes obertes en la muralla: «... han acordat resolt, y deliberat concedit com ab la present per ells, y per llurs successors en dit ofici de Regidors concedeixan perpetuament (excepto en lo cas se tornassen las murallas) a la dita Anna Maria Mas y Busquets als seus, y qui la dita casa que ella vuy poseheix posehiran facultat, y llicencia per fer una porta a la muralla al

Can Tarafa amb la capella dedicada a la Mare de Déu del Carme, al carrer de Girona.

endret de la Sala del segon pis o de dita sa casa y lo petit tarradet que exposa la suplica dalt dita a la part de fora y de sobra el portal del carrer dit de Gerona, y detras la dita capella de la qual porta que ha de fer, y de ella passar á un tarradet com, y del dit tarradet, podrá usar la dita Busquets als seus, y qui la dita casa posehirá per lo que convinga a llur utilitat, ab pacte emperó que la dita Busquets a sos gastos hage de fer los deguts guarniments per tancar a las nits, y sempre que convinga la dita porta, y un tampanell ó paret a la part de ponent del dit tarradet que será alla ahont divideix la capella dita, de la paret de la casa de Miquel Dorca ferrer que es al costat de dintre de dit Portal a la part de ponent».

Durant la batllia de Miquel Torrent el mes de novembre de 1759, les obertures a la muralla continuaren, i també era del tot habitual reformar les finestres en

balcons: «llicència per fer diferents balcons, taulells y obrir portas a la muralla». En primer lloc, es van concedir llicències per fer balcons a Antoni de Perpinyà, en la seva casa del carrer de les Escrivanies; a Llorens Sarrà, corder, en la seva casa del carrer Girona; a Josep Ros, blanquer, en la seva casa de «les voltes de dalt dels Turers»; i finalment a Josep Colomer per fer un balcó en el terrat de la casa «al capdevall de las Boltas ditas de dalt y al carrer dit den Fedrico». En segon lloc, es van concedir dues llicències per fer portes foradant la muralla. La primera llicència fou sol·licitada per Joan Antoni Clayrà per una casa situada al carrer de Santa Maria, antigament del difunt Benet Gustar i Frigola, la qual afrontava amb la muralla habitada per la vídua Dionisa Gustar i Hort: «Per lo infraescrit Clayrà secretari se ha suplicat al Magnífich Ajuntament fos concedit fos constant la llicència que los Regidors del any passat li concediren de paraula per fer una porta a la muralla en aquella casa que fou de Banet Gustar teixidor de lli de la present vila que vuy abita Dionisa Gustar y Hort viuda situada al carrer de Santa Maria propia de dit Clayrà y son pare». La part del darrere de la casa donava a la muralla, on avui es troba el carrer de les Valls, que recorda l'antic traçat de la muralla. La segona llicència fou demanada per Bartomeu Dayet, serrador, ja que tenia permís de paraula dels regidors de l'any anterior: «per obrir la porta que te la muralla de la dita casa situada al carrer de Santa Maria». Un serrador és una persona que tenia per ofici serrar, tant fusta o bé pedra, com ara els blocs de travertí del subsòl de Banyoles.

El juny de 1768 es van demanar tres llicències més per obrir portes a la muralla darrere de la plaça Major i

al carrer del Born. Foren demanades per dos regidors municipals, Pere Salvi Xifra i Joan Codinach, i el notari de la vila, Antoni Ferrer i Noguera. Destaquem dues dades que s'exposen en el document. La primera és el mal estat de la muralla al costat de ponent de la plaça Major, és a dir, paral·lela a l'actual Avinguda dels Països Catalans, ja que es parla de «la Antigua muralla, y, fossos, ó, valls». Totes aquestes cases tenien un hort al darrere, tancat i limitat per les restes del mur defensiu medieval. La segona dada indica que molts valls o fossats de la vila passaren a mans de particulars, tot i que sempre havia estat costum, des d'època medieval, permetre'n el seu domini útil com a hortes, a canvi de censals pagats a l'obra parroquial:

El carrer de Santa Maria conserva encara diverses cases medievals. Les cases del costat de tramuntana tenien com a límit la muralla medieval. Autor: Joan Grabuleda i Sitjà.

El carrer de l'Abeurador sobre el rec Major era molt a prop de l'antic portal dels Turers. Autor: Joan Grabuleda i Sitjà.

«Respecte que dits Magnífichs Senyors Xifra, y Codinach, y lo Doctor Antoni Ferrer y Noguera notari de la present vila han suplicat á dit Magnífich Ajuntament fos servit concedir los llicencia per obrir una porta quiscun, en lo Hort de detrás de llurs casas que tenen y, poceheixan en la Plassa Major, y carrer dit del Born de la present vila, y en lo paratge, ó, lloch ahont hera situada la Antigua Muralla, y, fossos, ó, valls de la present vila perquè tenint com tenen, y poceheixan quiscun part de dits valls, ó, fossos será de gran conveniencia per llurs casas la construcció de ditas portas».

Al set-cents, la muralla estava molt derruïda i quedaven escassament algunes restes del seu alçat. Va estar especialment damnejada al llarg del segle XVII amb les contínues guerres amb França. El circuit emmurallat certament no era complert, a més a més, en molts punts hi havia obertes portes per molts banyolins, emprades per sortir cap a les hortes fora muralla, com

la horta d'en Peraseca, de l'Hospital, de Fortià, del Canat o de Brugada. Les hortes, que havien conservat en molts casos el seu nom des de l'edat mitjana, es trobaven ben bé davant del recinte de la vila, ja que aprofitaven la xarxa de recs pel regadiu: «Y dit Magnifich Ajuntament atenent que en lo referit paratge apenas se regoneix vestigis de dita muralla que esta al present, y moltissims anys ha no es de servei, y en casi tot lo circuit de la vila derruhida, y en diferents, y molts indrets de ella obertas ó construhidas iguals portas, y regoneixent que las que solicitan construhidas los dits Senyors Xifra, Codinach y Ferrer no pot ser ni causar perjudici al Publich ni dany de tercer».

El 25 de març de 1780 els regidors van concedir una nova llicència, per construir a la muralla, a Joan Rovira, pagès de Porqueres. Rovira volia cobrir amb un teulat una part de la muralla, davant la seva casa, ja que l'aigua pluvial li ocasionava seriosos problemes d'humitat. La casa d'en Rovira era al costat de l'antic portal dels Turers, a tocar d'un casal usat com a magatzem de palla municipal, la Pallera. Al final va rebre permís per «cubrir aquell tros de paret de muralla que existeix entre la sua casa que te, poceheix immediata ahont existia lo antich Portal dit dels Turers, y lo casal propi del comu de la present vila que serveix per magatzem de palla per lo N. servei, respecte que mullantse lo dit tros de paret de muralla en temps de plujas, dona molta humitat a la casa del expressat Rovira, y no menos al citat magatzem de palla, la qual obra ofereix dit Rovira executar a sos propis gastos».

S'havia d'alçar un paret sobre la muralla i cobrir-la, però les obres havien de ser sufragades pel mateix Rovira. No podia obrir cap porta ni finestra sense permís

de l'autoritat municipal: «no pujan pendrer ninguna servitud en la dita paret de muralla, ni fer portas, finestras, ni forat algun en ellas, com tampoch pendrer ninguna servitud sobre dita paret y lo que a ella cubri-ran». El govern municipal recorda que era de la seva propietat totes les pedres de la muralla, citada de nou com a derruïda i malmesa: «... las pedras de esta que en tot temps han de quedar per lo Comú, y Universitat de la present vila, com ja son suas propias per esser qui construhi, redificá, y mantingué las derruhidas murallas de la present vila».

LA GUERRA GRAN

La Guerra Gran (1793-1795), coneguda també com la Guerra dels Pirineus o de la Convenció, fou un enfrontament militar entre la monarquia borbònica i la França Revolucionària. L'escenari van ser les terres catalanes, frontereres entre ambdós estats, a banda i banda dels Pirineus. Presentada per l'església i l'aristocràcia espanyola com una guerra santa contra la França revolucionària, els catalans, amb un record agre de les continues guerres amb França al llarg del sis-cents, van posar-se ben aviat del costat de la reialesa borbònica, sense tenir en compte les idees revolucionàries. La guerra inicia l'any 1793 amb la campanya del Rosselló per part de les tropes espanyoles dirigides pel general Antonio Ricardos. El 1794 la Convenció contraataca i ocupa la Cerdanya, la Val d'Aran i part de l'Empordà. A terres empordaneses, entren per Sant Llorenç de la Muga i guanyen a la Batalla del Roure, poc després s'apoderen de la fortalesa de Figueres. Tanmateix, la ciutadella de Roses resistí el setge francès fins al gener de 1795. Finalment amb la pau de Basilea (1795) es retornaren els

La canònica de Santa Maria del Roure, al cim de la serra dels Tramonts, fou l'escenari de la decisiva Batalla del Roure l'any 1794. Autora: Maria T. Genís.

territoris del nord-est de Catalunya a la monarquia espanyola, a canvi de les illes del mar Carib. La guerra iniciada amb una certa eufòria contra la França revolucionària, acabà enmig d'un desencís davant la mala conducció militar del conflicte, i un arrelat sentiment antifrancès a les comarques gironines.

Durant la guerra, Banyoles i els pobles de la rodalia foren defensats per l'exèrcit espanyol i pels miquelets i sometents. El 2 de maig de 1793 es va constituir per iniciativa municipal una Junta de Defensa integrada pels membres de les famílies i hisendats banyolins que exercien un control del poder local. L'octubre d'aquell mateix any es formà un sometent format per 98 homes, les despeses anaren a càrrec de cabal

de propis i arbitris del Comú. Durant la guerra, els pobles de la comarca van haver d'assumir un cost econòmic, demogràfic i social important, tot i que la muralla de Banyoles i la plaça forta del monestir ja no jugà un paper destacat com en les guerres anteriors amb França del segle XVII. La guerra contra la França revolucionària comportà importants perjudicis econòmics als pobles de la comarca del Pla de l'Estany, sobretot les poblacions properes al Fluvià, que patiren de forma directe els enfrontaments bèl·lics. La comarca quedà dividida, i la banda nord fou ocupada pels francesos, especialment els pobles situats a la riba esquerra del Fluvià, com Crespià, Esponellà o Vilert, situats a la primera línia del front.

Després de la estrepitosa derrota a la Batalla del Roure (17-20 de novembre de 1794) a les rodalies de Figueres, les tropes espanyoles del guipuscoà Pedro Agustín Girón (1778-1842), marquès de les Amarillas, van retirar-se a l'altra banda del Fluvià, amb pànic després de la mort a la batalla del seu comandant en cap, Luis Fermín de Carvajal, el comte de la Unión. El mes de novembre de 1794 la població des de la plana de l'Empordà fugia enmig del caos cap a Girona, seguint el camí reial que passava pel poble de Vilafreser, tal com ens relatà el seu rector, Salvador Vidal. Durant la guerra fou cremat l'arxiu parroquial i la rectoria de Vilafreser. A causa de la retirada, van dinamitar el pont de Esponellà el dia 2 desembre de 1794, solució desesperada per impedir la penetració francesa cap a Girona. La voladura, feta amb preses, va produir la mort a l'enginyer militar Fèlix Ariete, nascut a Orán el 1741. També van perdre la vida el tinent Sebastián Tarama, i els mestres de cases Joan Costa de Figueres, Manel Malagelada de Girona i Esteve Bordas de Sant Daniel, també implicats en els treballs de demolició.

Per aturar l'entrada de l'exèrcit francès de la Convenció, el general biscaí José de Urrutia (1739-1803) va reforçar el front amb una llarga línia de defensa a la riba dreta del Fluvià a partir de l'any 1795. L'enfrontament es coneix històricament com la batalla del Fluvià. Situà les tropes reials a Ventalló, al Coll d'Orriols, defensat amb peces d'artilleria, prop de Sant Esteve de Guialbes, a Bàscara, a Banyoles i la divisió del general Vives a Vilert per dominar el pas estratègic del pont d'Esponellà. Per defensar Girona, posicionà una segona línia a Cervià, on hi havia el quarter general. A l'inici de la primavera de 1795 l'exèrcit francès va reprendre l'ofensiva, i el general en cap francès Catherine-Dominique de Pérignon

El pont medieval d'Esponellà a principi del segle XX. Va ser volat l'any 1794 com a solució desesperada per impedir l'ofensiva francesa cap a Girona. (FIPE).

El riu Fluvià pel seu pas al poble de Vilert. El curs fluvial es convertí en una línia de front durant la Guerra Gran. Autor: Globusvisió. (FIPE).

(1754-1818) va atacar la dreta dels espanyols per Banyoles. José de Urrutia va intuir les seves intencions, aturats a l'alçada de Besalú pel mariscal de camp Gregorio de la Cuesta i els coronels Manuel Aguirre i Juan Ordoñez. El banyolí Carles de Ameller, com a capità, dirigí una companyia de miquelets (la setèima del Terç de Besalú). Els francesos van haver de travessar el Fluvià, on alguns perderen la vida, en la seva retirada cap a Figueres.

A la comarca, encara hi hagueren més atacs francesos. El dia 1 de març de 1795 el general de divisió Charlet va intentar atacar Banyoles amb 5.000 soldats d'infanteria i 300 cavalls, travessà Besalú i arribà fins a Serinyà, i als afores, se situà en un punt alt i avantatjós en cas d'atac. Una tropa superior d'homes i artilleria, comandades pel mariscal de camp d'origen irlandès Gonzalo O'Farril i per Arias de Saavedra arribà fins a Serinyà, on els francesos es van fer forts. L'atac de la cavalleria espanyola pel flanc dret va provocar la retirada dels francesos, perseguits dins dels boscos de Serinyà, i obligats un altre cop a creuar el Fluvià, la línia de front.

L'abril de 1795 els francesos intenten de nou travessar el Fluvià per Calabuig, Bàscara i Orfes. Al principi de maig, el general llimutgí Martial Beyrand (1768-1796) ocupa Espinavessa i emplaça peces d'artilleria sobre Crespià, per tal d'amenaçar el pont d'Esponellà. El general Vives, encarregat de la seva defensa, va preparar diverses tàctiques de guerra. Va emplaçar una gran peça d'artilleria en un turó sobre d'Esponellà, possiblement al castell. Entre Esponellà i Vilert situà la seva línia d'infanteria i ordenà diverses escaramusses de la seva cavalleria, situades a la plana d'Esponellà. L'intercanvi de trets de canó fou constant durant

El riu Fluvià pel seu pas davant l'antic veïnat del Portell. Damunt del Coll del Portell el general biscaí José de Urrutia va situar els seus homes l'any 1795 per impedir l'entrada de l'exèrcit francès des de l'Empordà. Autora: Sabina Cortés Jiménez. (FIPE).

El general biscaí José de Urrutia.

Les dependències del monestir de Sant Esteve foren reconvertides en Hospital militar durant la Guerra Gran. (ACPE).

unes 4 hores. Finalment els francesos abandonen Crespià, després de ser rodejats en tenalla, ja que les tropes espanyoles creuaren per Espinavessa i Besalú. A Espinavessa hi arribà el marquès de la Romana, que defensava el poble de Vilert. El juliol de 1795 el general francès Barthélemy Louis Joseph Schérer (1747-1804) va sortir de la plaça forta de Roses en direcció a Besalú, Urrutia per aturar-lo va situar els seus homes al Coll del Portell, sobre el poble de Crespià, i una gran bateria damunt del poble d'Esponellà per defensar el pont, també situà els seus homes en els passos del riu Fluvià.

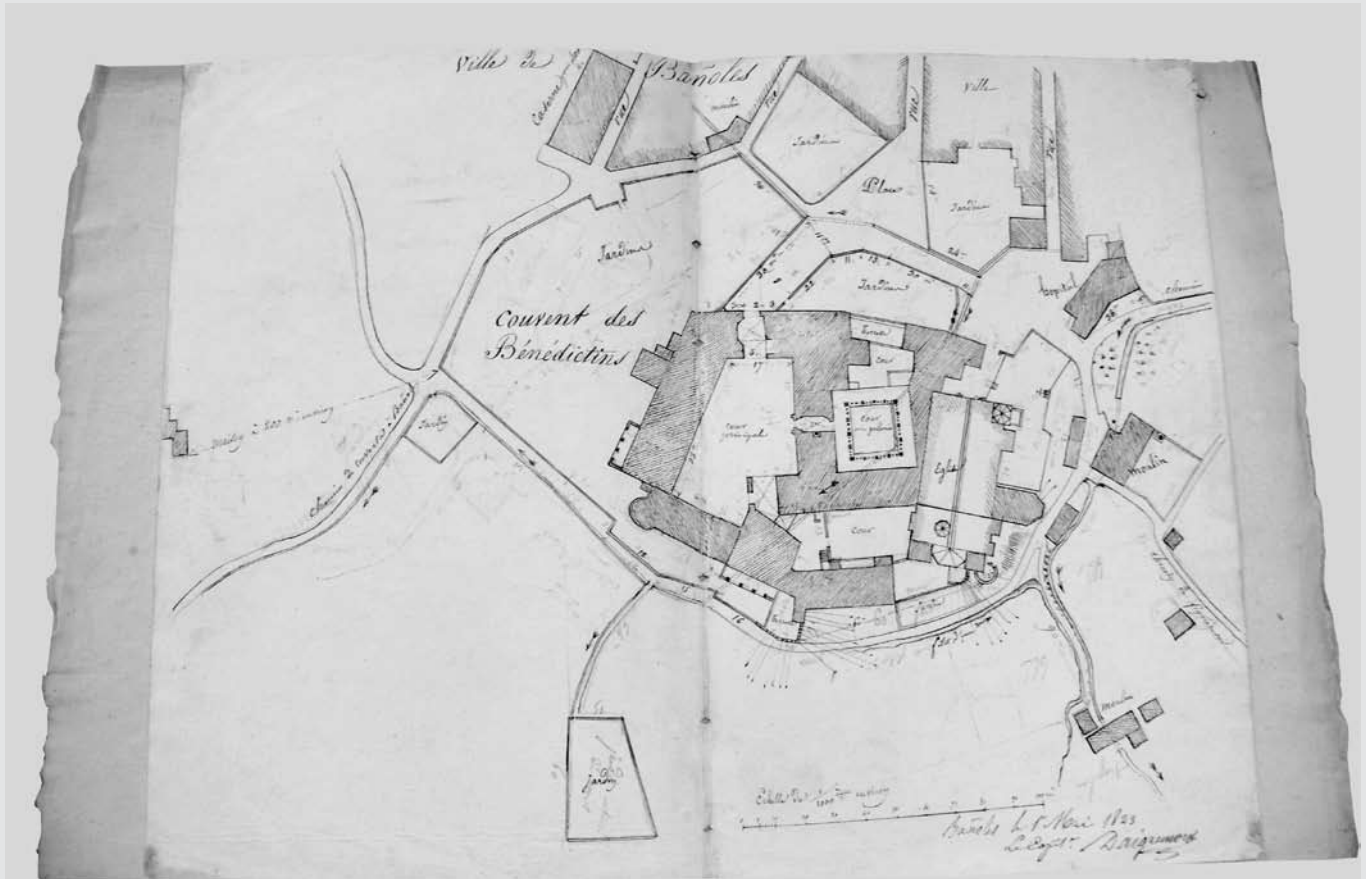
A la rereguarda, el monestir de Sant Esteve de Banyoles fou convertit des del 1793 en un hospital militar, però la manca d'espai féu necessari portar malalts i ferits a algunes cases particulars, com la del baró d'Esponellà, la de la Saboneria, la del doctor Antoni Ferrer, ciutadà de Girona, i algunes cases darrere l'església parroquial. L'arribada de soldats ferits fou massiva a partir del final del 1794. La confirmació que el monestir va convertir-se en hospital militar es pot trobar amb un document de l'Arxiu General de Simancas. L'abat del monestir benedictí, Joaquim de la Plana i els seus monjos ajudaren l'any 1794 a tots els ferits que hi havia en les dependències i sales del monestir, fins i tot quan l'enemic s'acostà a mitja llegua de la vila de Banyoles, tot i que l'abat es retrià a Barcelona. El relat coincideix amb el moment de la contraofensiva francesa a l'Empordà, i la col·laboració donada per l'abat: «... puso a disposición el Intendente del Exército de Campaña y de Catalunya toda la extension de su monasterio, sin distinción de celda alguna para el alivio de los soldados dados enfermos, y heridos, quedando reducido a una habitación poco decente

a su dignidad, empleando todo su anelo en visitas y consolar a los enfermos, administrandoles todos los sacramentos que pedian y necesitaban, cuyos piadosos siguieron sus monjes». Davant l'apropament de les tropes franceses, probablement l'any 1795, el monestir fou convertit en caserna militar, i segons sembla, va patir alguns danys. Va ser metge de l'hospital de Banyoles el valencià Pasqual Mora, designat l'any 1794 com a metge dels reials exèrcits que combatien al Rosselló, amb un sou de 80 escuts mensuals.

La població banyolina va haver de fer front a grans despeses per tal de proporcionar allotjament, subministraments i bagatges a les tropes espanyoles. Segons els estudis de Constans, la vila fou defensada per unes tropes de 200 homes a cavall del Regiment de Borbó i de 100 de Calatrava i dels Dragons d'Almansa, i de forma intermitent per 5.000 homes de cavalleria i infanteria i 3.000 portuguesos, a més de 500 miquelets que s'establiren de forma permanent al convent dels pares Servites al puig de Sant Martirià.

Durant tots aquest episodis militars, el capità irlandès Juan Mackenna (1771-1814) sota les ordres de marquès de la Romana, s'esmenta que podria haver aixecat un plànol de la vila de Banyoles la primavera de 1795. Posteriorment fou un militar destacat en la independència de Xile. També l'enginyer Antonio Ximénez de Mesa hauria fet el 1795 un mapa del territori comprès entre Banyoles i Besalú. Un cop passada la guerra, l'abat Joaquim de la Plana (1792-1804) retornà al monestir de Sant Esteve de Banyoles, reinicià la restauració de l'església i encarregà l'altar de la Nostra Senyora de la Mercè, on en el seu basament hi figurava l'escut nobiliari de la família Plana, amb el símbol del Sagrat Cor.

DE LA GUERRA DEL FRANCÈS A LES GUERRES CARLINES

Plànol de l'any 1823 fet per les tropes franceses del «Bureau Topographique» de Barcelona. (Service Historique de la Défense).

El segle XIX es convertí en un segon capítol de l'enderroc del recinte defensiu de Banyoles, després del set-cents. Foren dues les causes principals: l'expansió urbanística i les guerres carlines. En el primer cas, el consistori al llarg d'aquest segle autoritza l'enderroc dels elements fortificats, sobretot durant el període d'entreguerres, com per exemple, la torre d'en Ridaura, la caserna de cavalleria dels Turers o els portals de Sant Martirià i d'Ameller. El recinte fortificat era un impediment pel creixement urbanístic i gradualment fou enderroc per iniciativa dels banyolins i del govern municipal.

Durant la guerra del Francès es posa de manifest que no hi havia cap recinte fortificat segur, la muralla urbana era molt malmesa i les tropes franceses van preferir situar les seves guarnicions en punts alts i estratègics de la perifèria (Puig de Sant Martirià i Can Puig de la Bellacasa) pel control de la població, el territori de la comarca, i la xarxa de camins. Amb l'esclat de les guerres carlines es va necessitar defensar Banyoles i la seva població, i per això el consistori destinà grans despeses dels fons municipals a fortificar-la. Durant la primera i la segona guerra Carlina el perímetre fortificat va resseguir en bona part l'antic traçat de la muralla medieval i s'aprofitaren alguns elements defensius anteriors, sobretot els portals, com aquells de Girona, d'en Ninet o dels Turers, per exemple. Possiblement també alguna antiga torre, com les torres dels Turers i de l'horta del Hospital. No obstant això, algunes torres, tambors i garites varen ser construïdes de vell nou en diversos punts del recinte. Durant la Tercera Guerra Carlina al darrer terç del segle XIX s'amplià el clos fortificat, sobretot per la banda de ponent, per tal de protegir els barris i carrers a tocar dels Turers i la plaça de les Rodes.

Es formà així una defensa amb dos recintes urbans, també es reforçà l'església de Santa Maria dels Turers. Finalment l'ocupació carlina comportà l'ordre d'enderroc de bona part de les fortificacions (1874) i pràcticament la fi de la muralla i les fortificacions, amb la migradesa de restes que avui han perdurat a la ciutat.

LA GUERRA DEL FRANCÈS

Després de l'alçament el dia 2 de maig a Madrid contra el rei imposat pels invasors francesos, la resistència i els alçaments s'anaren succeint en els pobles i ciutats del Principat. Començava així la coneguda Guerra del Francès (1808-1814) a casa nostra. El 13 de juny de 1808 el doctor Francesc Rovira, fill de Sant Miquel de Campmajor i exoficial de miquelets durant la Guerra Gran (1793-1795), va incitar l'alçament armat i als pocs dies ja havia format una companyia d'un centenar d'homes, a més del sometent que es quedà a Banyoles i de la reserva. A part dels banyolins, s'hi afegiren molts membres de les famílies pageses de la comarca, sobretot per l'antipatia que van despertar les tropes franceses durant la Guerra Gran. Durant el setge de Girona l'agost de 1808, darrere les muralles de la ciutat immortal hi havia molts banyolins enrolats a les companyies armades, com Carles de Ameller (1764-1850), que negocia la rendició amb l'exèrcit napoleònic gràcies al seu domini de la llengua francesa.

Al principi de maig de 1809 arribà a Banyoles una divisió alemanya de Westfàlia. Durant la Guerra del Francès, les noves necessitats tàctiques feien més idònia la fortificació d'una zona elevada, més fàcilment defensable. Les innovacions en l'artilleria deixaren obsoletes les antigues muralles medievals. El traçat de l'antiga muralla de Banyoles, probablement ja molt

malmesa, derruïda en bona part al principi del dinou, ja no ofería cap mena de seguretat. Per això pocs mesos després els francesos ocuparen el convent dels Servites del Puig de Sant Martirià (conegut popularment com el Convent Vell) i la capella annexa (dedicada a la Mare de Déu dels Dolors i a Sant Martirià). Fora muralla i damunt d'un turó, era un enclavament estratègic que dominava els camins de Besalú i Figueres. Segons el cronista Antoni M. Rigau els francesos el convertiren amb el «Fort Martyrian», d'altra banda l'historiador Pere Alsius explica que el fortificaren i construïren «al seu voltant uns parapetos y una estacada». Des del convent la guarnició napoleònica d'origen germànic no només controlava el pas estratègic cap a la ciutat de Girona des de la Garrotxa, sinó que també van sotmetre a la població banyolina a una forta contribució per l'avituallament militar (blat, ordi, oli, vi, carn, arròs o farratge), a més dels continuats robatoris i saquejos a les cases de la vila.

La conquesta per sorpresa de la fortalesa de Sant Ferran de Figueres el dia 11 d'abril de 1811 provocà que la guarnició de Banyoles es dirigís cap a l'Empordà, deixant el convent dels pares Servites totalment desprotegit. Tal com ha estudiat recentment Miquel Rustullet, el coronel espanyol Luis de Greeff, que comandava el regiment de cavalleria *Húsares de Catalunya*, aprofità l'ocasió per atacar en fort i enderrocarlo pràcticament fins als fonaments. A partir d'aquell moment el convent ja no fou habitat pels frares, i s'aprofitaren les restes com a material constructiu per les cases de molts banyolins.

El convent derruït ja no era apte com a caserna militar. Per això, el febrer de 1812 el general baró Jean Ernest de Beurmann (1775-1850) va ordenar fortificar la masia de Can Puig de la Bellacasa, pertanyent a

Restes del convent dels Servites al Puig de Sant Martirià. (FIPE).

Masia de Can Puig de la Bellacasa, fortificada a partir de 1812. (FIPE).

l'antiga nissaga de pagesos del Terme de Banyoles. A les obres, que s'allargaren encara l'any següent, hi treballaren molts vilatans de Banyoles, pagats a jornals, però també maltractats pels francesos. Es té constància que diversos mestres d'oficis participaren en aquests treballs, com els mestres de cases Benet Canta i Francesc Soler, el ferrer Martirià Tarafa i els fusters

Pere Adruer (Adroher) i Antoni Pigem. Part dels treballs són encara visibles, com ara les espitlleres per fusells en les masoveries; també es dugueren a terme palissades de fusta. A les acaballes de la guerra, el 23 de juny de 1813 tingué lloc una ferotge batalla a Banyoles entre les tropes espanyoles del baró d'Eroles i el general francès Lamarque, arribat des de Girona. La Batalla de Miànigues durà sis hores, i s'expandí dins dels carrers de la vila, en el paratge de la Fontpudosa, en el Puig d'en Bassedes (avui d'en Colomer), en el Pla del Ras, i en el castell de Porqueres. El relat de la batalla demostra que al principi del segle XIX el recinte emmurallat ja no jugà un paper decisiu, i molt probablement bona part del traçat de la muralla medieval era derruïda. Finalment el matí del 10 de març de 1814 les tropes franceses abandonaren Banyoles, i acabà la Guerra del Francès a la comarca.

LA CASERNA COM A CONVENT

El dia 19 d'octubre de 1814 la comunitat dels pares Servites de Banyoles (el prior era Joan Baptista Pinyol) va demanar al governador de Girona que els fos cedida la caserna de cavalleria, situada als Turers, per tal de poder ubicar-hi el seu nou convent. De fet, l'antic convent dels pares Servites, situat al Puig de Sant Martirià, havia quedat molt malmès durant la Guerra del Francès, enderrocats fins al fonaments i talades les oliveres de la seva propietat. El convent fou enderrocats l'agost de 1811 per ordre del coronel espanyol Luis de Creeff, per evitar que els francesos s'hi fessin forts: *«fue derribado su convento por orden del Coronel de vuestros Reales Ejercitos D. Luis de Creeff, en el día gobernador de la Ciudad de Lerida, con el obgeto de que quitado este punto de apoyo á los Enemigos*

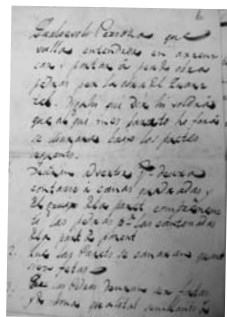
de la Religion de V.M. y de la Patria, no pudiesen tan facilmente dominar el Pays y cometer las vexaciones, é insultos que acostumbraban contra sus moradores. De resultas quedo la Comunidad sin Iglesia ni Convento».

La caserna de cavalleria dels Turers no estava finalitzada i només foren bastides les parets del primer pis, sense sostre ni teulat. El governador de Girona va atendre les demandes dels pares Servites, formada per una comunitat de 10 sacerdots, i va enviar a Banyoles el capità José Díaz perquè reconegués l'estat de l'edifici militar, calculés el seu cost i estudiés les necessitats de la població. Finalment, el dia 7 de novembre de 1815 el governador militar de Girona denegava la petició dels pares Servites i ordenà prosseguir les obres de la caserna de cavalleria sota la direcció del comandant d'enginyers de Girona. La mateixa ordre la donà el dia 9 de novembre el Capità General de Catalunya.

El consistori segurament tingué problemes econòmics per finalitzar l'obra de la caserna després de la guerra napoleònica. Un cop rebuda l'ordre del governador, el 14 de març de 1816 el batlle Jeroni Torrent i el regidor degà Carles de Ameller van fer una proposta per poder finançar la seva construcció. El consistori pagava des de la Guerra de Successió els censals i pensions a partir de les imposicions que es gravaven sobre els queviures (vi, pa, gra o peix), també anomenats arbitris. Bona part dels arbitris es destinaven a pagar els censals i les pensions, però el «sobrant» es proposà com un fons destinat a la construcció de la caserna, tal com havia estat estat fet al llarg del set-cents. També es lamenten dels efectes desastrosos de la darrera guerra: saqueigs, incendis, cases destruïdes, pèrdua de l'esplendor industrial...

Per això el consistori proposà que els habitants sense feina i amb penúries estiguessin ocupats en l'obra de la caserna militar.

Les obres, aquell any, no avançaren en gaire celeritat. El dia 31 de març de 1816 fou rebuda una carta de Juan José García de Velasco, governador militar de la ciutat de Girona, en què demanà informació sobre l'estat dels treballs, els materials emprats i el seu finançament a través dels arbitris. El 10 d'abril es troba la resposta del consistori, on s'especifica el pressupost destinat a la caserna: 1.780 reals i 20 maravedis dels cabdals de les arque sobrants dels anys 1814 i 1815; 1.478 reals i 42 maravedis dels arbits; 11.257 reals i 19 maravedis dels arbitris. Guillermo Minali, comandant d'enginyers de Girona, va informar a l'Ajuntament, i a Josep Barnoya, sobrestant major, de l'endarreriment de les obres de la caserna, ja que només s'havien portat 250 quarteres de calç, tot i que s'havia pactat l'arribada d'altres materials. Guillermo Minali fou un destacat comandant d'enginyers i d'artilleria al capdavant de les obres de fortificació de la ciutat de Girona durant el famós setge de 1809. Com

Crida de l'Ajuntament de l'any 1816 perquè siguin portades pedres destinades als treballs de construcció de la caserna de cavalleria. (ACPE).

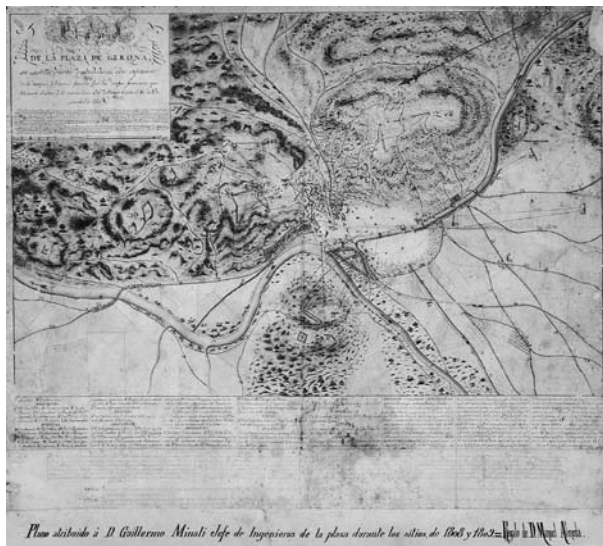
a resposta, el consistori es defensà exposant que els jornalers estaven ocupats en la trilla del blat, i l'obra estava suspesa fins que acabessin la feina del camp. El mateix any l'Ajuntament va fer una crida per trobar obrers per «arrencar y portar á peu de obra pedras per la obra del Quartel». Les pedres eren comptades a «canas quadradas» i havien de ser fortes i de bona qualitat.

Guillermo Minali

Enginyer reial d'origen italià, va dissenyar la Real Acequia del Jarama per ordre de Carles IV. L'any 1788 fou destinat a Catalunya, sota les ordres del mariscal de camp Francisco Sabatini. Els anys 1803-1805 fa treballs a les places d'Hostalric, Cardona, Seu d'Urgell i Lleida i aixecà un plànol del castell de Montjuich i reparà els magatzems d'artilleria de Girona. El 1807 traça un projecte per a la caserna dels Alemanys a la mateixa ciutat. Durant el setge de Girona (1808-1809), com a sergent i comandant d'enginyers, millorà amb èxit les fortificacions de la plaça forta, on obtingué el rang de coronel. És fet presoner quan es rendeix la ciutat immortal. Com a presoner de guerra fou reclus a França, on escriví el llibre *Historia militar de Girona que comprende particularmente los sitios de 1808 y 1809*, editat l'any 1840. L'any 1814 és nomenat comandant d'enginyers de la fortalesa de Figueres, com també de Girona i Hostalric. Com a brigadier dels Reials Exèrcits, dos anys després rebé la creu de la distinció pel setge de Girona i fou nomenat «*Caballero del Cuerpo Nacional de Ingenieros*». Intentà per darrera vegada la finalització dels treballs de la caserna de cavalleria de Banyoles (1816). Els darrers anys de la seva vida fou l'enginyer en cap de la plaça de Girona. També li fou concedida la creu de Sant Ferran (1822).

Antoni M. Rigau ens explica que finalment a les darreries de l'any 1817 (15 d'octubre) els pares Servites començaren la construcció del seu convent en «L'horta dels frares», aprofitant material (pedres, fusta i ferro) del seu antic convent derruït durant la Guerra del Francès. El prior dels servites rebé l'autorització del Capità General del Reials Exèrcits del Principat per a

la seva construcció. De com havia estat aquest edifici religiós, només en tenim migrades referències, gràcies a una descripció escadussera feta pel canonge Cayetano Barraquer Roviralta, a partir de les indicacions de l'historiador Pere Alsius. Es tractava d'una petita i modesta església d'estil neoclàssic, d'una sola nau amb volta de canó dividida amb arcs torals i capelles laterals. El nou convent durà ben poc, ja que l'any 1835 els frares servites foren exclaustrats i passà a mans de l'Estat. El 27 de gener de 1843 passà a possessió municipal, el 14 de juliol d'aquell mateix any l'Ajuntament va decidir ubicar-hi les escoles públiques.

Plànol del setge de Girona dels anys 1808 i 1809. Atribuit a l'enginyer Guillermo Minali (Arxiu Municipal de Girona).

LA PRIMERA GUERRA CARLINA: ELS PRIMERS TREBALLS DE FORTIFICACIÓ

Després de la mort del rei Ferran VII, la divisió a Espanya entre els partidaris d'Isabel II, declarada hereva en virtut de la pragmàtica sanció, i els de l'infant Carles Maria Isidre de Borbó va provocar una sagnant guerra civil, també coneguda com la Guerra dels Set Anys (1833-1840). No es tractava només d'un enfrontament armat a causa dels drets de successió dinàstica, sinó que també fou la lluita dels liberals (defensors del canvi social i econòmic) contra els carlins (partidaris de la tradició i contraris al capitalisme). Els carlins, a més a més, van incloure la reivindicació dels furs i de les lleis tradicionals del País Basc, Navarra i Catalunya, fet que implicà a àmplies famílies tradicionalistes del món rural català. Sota controls dels liberals, a Banyoles l'octubre de 1833 començaren els preparatius per armar les companyies de seguretat pública. El juny de l'any següent es va fer del tot necessari fortificar la vila, i es formà una Junta de Defensa amb aquest propòsit, formada per Carles de Ameller, Jeroni i Josep Colomer, Salvador Ramió i Joan Corominas. La guerra va comportar refer alguns tros de la malparada muralla medieval, molt enrunada i en part ja desapareguda, però sobretot construir un costós recinte fortificat, per allotjar i donar bagatge a les tropes i les milícies urbanes, i així també protegir la població dels atacs carlins.

Per contra, el carlisme era la força dominant a la ruralia, on hi havia pagesos empobrits, com ara a Camós, Porqueres i Crespià. La majoria de grans propietaris de la comarca eren carlins, com els Porcioles de Crespià, els Mariscot de Camós, els Faras de Fontcoberta, els Frigola de Mata, els Batlle de Parets d'Empordà, els

Casa pairal de Can Faras a Fontcoberta, de tradició carlista. Autor: Globusvisió. (FIPE).

Morgat de Porqueres o els Fort de Sant Esteve de Guialbes. A Banyoles també existia una forta presència carlina, com els Coromina Trull o els Coll Palau, terratinents del Terme. També era carlí Joan Fornells, alcalde de Banyoles els anys 1881-1883, i casat amb Teresa Porcioles de Crespià. Bona part del clergat de les parròquies de la comarca també donà suport a la causa carlina.

La primera mesura per a la defensa de la vila va ser la formació del 10è Batalló Primer Lleuger de la Guàrdia Nacional. Constituït al principi del mes de juny de 1834, es van reclutar joves banyolins pagats amb un sou. Al començament, es van reproduir problemes d'indisciplina, d'organització i d'eficàcia militar. Al final de l'any 1835 els milicians banyolins ja necessitaven equipament. No es podien treure els fons de les càrregues sobre les mercaderies (vi, carn), ja que

Antic edifici del Museu Darder, on antigament hi havia el convent del pares Servites aixecat a partir de 1817. Autor: Francesc X. Butinyà Carrera. (ACPE).

es volien destinar a les obres de fortificació. Malgrat tot, el consistori va decidir finalment proporcionar 200 o 240 capes al comandant d'armes Carles de Ameller i a Sebastià Bataller per l'equipament dels milicians de les tres companyies. L'ordre es produí de manera urgent després de l'atac carlí del dia 1 d'octubre de 1835, en què s'emportaren els presos detinguts, les armes de la milícia urbana i els fons de les arque municipals. A partir de l'any 1836 les accions del 10è batalló no se centraren a la comarca del Pla de l'Estany, sinó que els milicians banyolins combateren preferentment al Ripollès i a la Garrotxa. La milícia l'any 1836 tenia prop de 336 membres i l'any 1841 eren ja uns 500 (103 membres la companyia de Granaders, 103 la de Caçadors, 85 la de Fusellers, 80 la 3a. de Fusellers i 53 la d'Artilleria). A partir del març de 1838 la companyia rebé nous fusells.

Carles de Ameller Ferrer (Banyoles, 1764-1850)

Nascut al mas Ameller, al terme de la vila, era fill de Francesc de Ameller, fabricant tèxtil banyolí. Es va casar amb Manuela Cabrera, de Begur, el seu germà Joan Baptista (1782-1851) féu una meritòria carrera militar. Fou un destacat cap dels rodons, contraris als interessos de l'abat del monestir, senyor feudal de la vila. Com a polític liberal, va assumir diversos càrrecs municipals: diputat, síndic, regidor, regidor degà i batlle l'any 1814. També va ser diputat provincial el 1835. Durant la Guerra Gran (1793-1795) contra els francesos va ser capità dels miquelets i va formar la setèima companyia del terç de Besalú. A la Guerra del Francès (1808-1814) va crear dos batallons de voluntaris i durant el setge de Girona negocià la rendició amb l'exèrcit napoleònic gràcies al seu domini de la llengua francesa. A l'època del Trienni Liberal (1820-1823) va ser capità de la milícia local de voluntaris. A la Primera Guerra Carlina (1833-1840), va ser nomenat membre de la Junta de Fortificació i comandant d'armes de Banyoles. Durant l'aixecament centralista dels liberals exaltats (1843) va ser escollit president de la Junta auxiliar del districte, tot i que en fracassar la revolta, els seus béns van ser confiscats. El 26 de febrer de 1850 morí a la seva població natal.

La comarca del Pla de l'Estany no entrà en plena guerra fins a l'expedició del cap carlí navarrès Juan Antonio Guergué (1789-1839) al final de l'estiu de l'any 1835. El 9 de gener els carlins ja entraren a Crespià, on robaren objectes i diners. Poc després, a final d'estiu d'aquell any, entraren a la vila de Banyoles. Per alliberar-la, al principi de 1835 sortí una columna

Ca l'Ametller. Autor: Joan Grabuleda i Sitjà. (ACPE).

liberal de la Milícia Nacional, ajudada pel 10è Batalló Lleuger de Banyoles, formada per 4 companyies. El combat tingué lloc el dia 11 d'octubre de 1835 i el batalló banyolí sofí prop de noranta baixes, sobretot la Companyia de Caçadors. L'endemà, el dia 12 d'octubre els carlins abandonaren la vila, amb un quantió botí de guerra: 15.000 duros, 60 sacs d'arròs, 1.260 jaquetes, 60 camises, 100 fusells de voluntaris liberals i 60 cavalls.

Un cop restablert el control a mans dels liberals, mantenir i defensar de la vila era del tot prioritari, i calia fortificar-la de manera urgent. Malgrat els esforços, el 25 de desembre de 1835, resulten evidents les dificultats del finançament i, de fet, no serà fins dos anys després que iniciaran els treballs. Mancats d'un bon recinte fortificat, el dia 23 de juny de 1836, sota

l'alcaldia de Josep Guixeras, el comandant d'armes de Banyoles, Antoni de Ameller, demanà per quin motiu s'havien tret les guàrdies dels portals, ja que si no es vigilaven, podia tenir lloc una incursió carlina. L'autoritat municipal decidí reforçar les guàrdies amb més veïns. Els comissionats van repartir les guàrdies als diferents portals.

Davant la constant amenaça carlina el governador militar de Girona ordenà més treballs de fortificació a Banyoles, tasca que es dugué a terme al llarg dels anys 1837-1839 i sobretot l'any 1839. La Junta de Fortificació tenia com a cap el comandant d'armes Antoni de Ameller i Cabrera (1804-1873), comerciant i terratinent; com a comissionat de les obres de fortificació, el tinent Miquel Fornells Obrador, que ocupà el càrrec també de regidor municipal. De l'any 1837, es conserven poques factures dels treballs de fortificació que es portaren a terme.

DATA	MESTRES I OBRERS	DETALLS DE LES OBRES DE FORTIFICACIÓ	REBUT Pessetes Rals Maravedisos
23 abril 1837	Joan Ruquet (mestre de cases), Joan Vidal, Joan Ricar, Tomàs Casas, Ferriol Garganta (mestres de cases), Joan Pallejà, Ramon Font, Joan Espigol, Benet Dayet (peons o manobres)	Jornals de treballs de fortificació i materials ("juntas" de pedres).	107 pta. 2 r. 20 m.
30 abril 1837 – 14 gener 1838		Jornals de treballs de fortificació "Cuentos que presente Miquel Fornells culector de la fortificacion de la villa de Bañolas de todo lo cobrado y pagado"	

A part d'aquestes factures, s'han conservat algunes dades més sobre les obres de fortificació de l'any 1837. En el ple del dia 25 d'abril l'alcalde Joan Fornells va aprovar la demanada del comandant d'armes de destinar 400 lliures per continuar les obres de fortificació. Els ingressos s'havien d'obtenir gràcies a un terç del cadastre i dels sobrants del impost sobre l'aiguament. El dia 11 de maig el govern local va cridar a comparèixer al Sr. Antoni de Ameller, comandant del Batalló Primer Lleuger de Banyoles, juntament amb els quatre capitans del batalló (Josep Guixeras, Josep Vila, Joan Bosch i Joan Roura). El motiu era que havien estat rebuts els 75 fusells, amb les seves respectives baionetes, que foren entregats a la 4^{arta} Companyia del Batalló, manat pel capità Joan Roura. Les obres de la fortificació de la vila eren costoses pel consistori. Això es desprèn del ple del 10 de juny de 1837 després de l'exposició feta pels membres de la Junta de Fortificació, atès que els fons del cadastre estaven esgotats, i no es podien augmentar els impostos gravats als banyolins per sufragar les obres de fortificació. Finalment es decidí destinar 320 lliures a les obres provinents d'altres fons municipals.

EL MONESTIR AMENAT

Un dels episodis més obscurs de les guerres carlines a Banyoles va ser l'amenaça d'enderrocar l'antic monestir benedictí, poc valorat com a patrimoni històric, però sí com a pedrera. L'episodi inicià el 19 de maig de 1838, quan el comandant d'armes de la vila va sol·licitar a la «Junta Provincial de Enagenación de Edificios y Conventos Suprimidos de Girona» l'enderroc i demolició del monestir de Sant Esteve de Banyoles, després de la seva exclaustració. La desamortització

El monestir de Sant Esteve de Banyoles a principi del segle XX.

de Mendizábal de 1836 havia convertit l'antic cenobi benedictí en una propietat estatal. De fet, la intenció era aprofitar les runes com a material de construcció, posades a la seva venda i treure'n algun profit, a més de destinar el solar del cenobi a altres usos. Antoni de Ameller, comandant d'armes de la vila, descriu d'aquesta manera el seu estat d'abandó: «*el monasterio de esta villa se halla ya en muy mal estado, como ya es inevitable que todos los dias suseden robos en dicho Monasterio llevandose las bigas y tejas que es lo unico que ha quedado alli, pues las puertas ya estan todas rotas y quemadas los hierros de los balcones y ventanas rexadadas faltan tambien*». A més a més, Ameller tenia la temença que pel monestir penetrés i s'hi fes forta una incursió carlina, a causa dels avantatges militars que donava l'edifici en estat ruïnós, com amagatalls o obertures sense tapiar. Curiosament, tres anys abans (el 25 de juny de 1835) el consistori decretà una prohibició per impedir el desmantellament i saqueig del monestir, prohibició que certament hauria estat infringida reiteradament per la població banyolina.

El 28 de maig, el govern municipal rebé la demanda d'enderroc del comandant d'armes de Ameller.

Afortunadament aquest disbarat quedà aturat, i el dia 6 juny es va resoldre que l'edifici no havia de ser enderrocat, perquè encara podia ser d'utilitat: «*1a. puede servir de Hospital Militar como lo fué en la guerra de 1793. 2a. puede servir para alojamiento de Infanteria y Caballeria, depositos de granos, pajas de bagajes y convoyes como que ha servido a dichos fines varias veces en la actual Guerra. 3a. puede servir para fabricas por sus buenas cuadras e inmenso caserio y maiormente hallandose como se halla dicho edificio favorecido de una azequia de agua que discurre por dentro del mismo. Puede servir para las escuelas Publicas de primera educacion*». També es contemplà el seu ús com a casa forta o casernes durant la guerra carlina, però calia que un enginyer inspeccionés l'estat del convent exclaustat. El dia 29 de juny de 1838 les autoritats municipals enviaven a Girona les deu campanes procedents dels monestirs exclaustrats de Banyoles, l'endemà arribaven a la «Junta Provincial de Enagenación de Edificios y Conventos Suprimidos de Girona». Les campanes foren foses

Factura presentada pel mestre de cases Joan Ruquet el 23 d'abril de 1837 pels treballs duts a terme en la fortificació urbana. (ACPE).

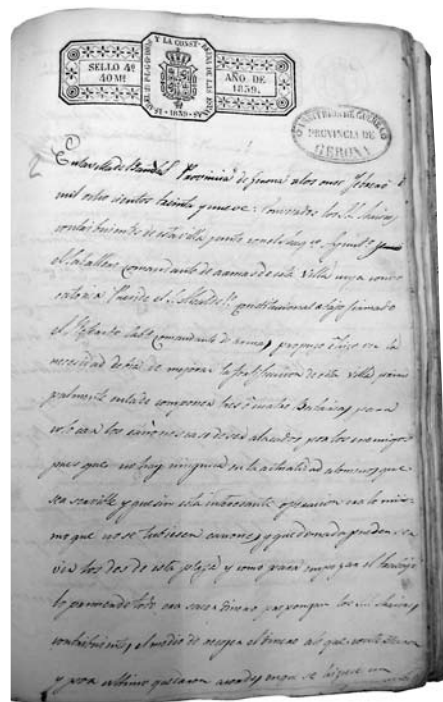
Campanes del monestir de Sant Esteve. (ACPE).

per obtenir-ne metall, molt probablement destinades a la fabricació de canons de bronze.)

LES OBRES DE FORTIFICACIÓ DE 1839

A partir del principi de l'any 1839 es pot trobar una documentació quantiosa de les obres de fortificació en diversos punts de la vila. Miquel Fornells era el comissionat de la Junta de Fortificació, mentre que el comandant d'artilleria de Banyoles i el seu districte era Josep Collell. Els treballs s'allargaren durant tot l'any i es reforçaren els punts més febles del recinte, sobretot els portals i el convent exclaustrat del Servites. Durant els treballs existirien dificultats econòmiques. De fet, el dia 13 de maig de 1839, un cop represos els treballs, el quart regidor Salvador Ramió manifestava la necessitat de cobrar «los plazos de catastro tan ordinarios como de la fortificacion».

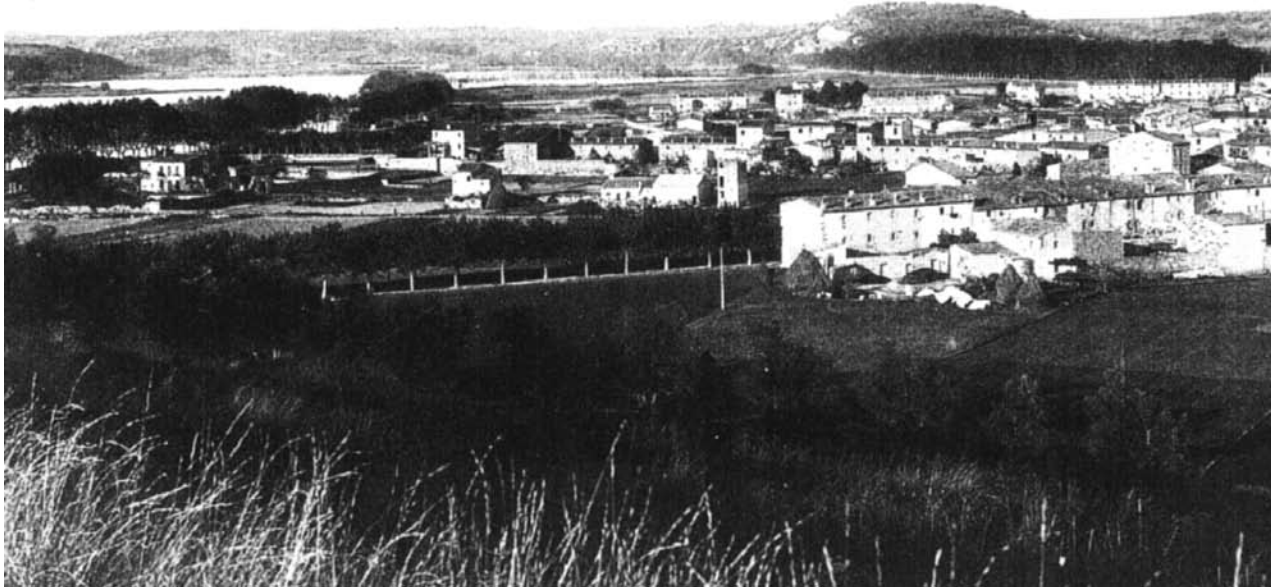
També en el projecte de fortificació es va preveure la necessitat d'instal·lar artilleria. L'11 de febrer de 1839 el comandant d'armes exposava la necessitat d'emplaçar 3 o 4 peces d'artilleria, ja que no n'hi havia cap d'aprofitable a la vila: «el referido Cab.º comandante de armas propuso e hizo ver la necesidad debia de mejorar la fortificacion de esta villa principalmente en la de componer tres ó cuatro Baterias para colocar los cañones caso de ser atacados por los enemigos pues que no hay ninguna en la actualidad a lo menos que sea sensible y que sin esta interesante operacion era lo mismo que no se tuviesen cañones y que de nada pueden servir los dos de esta plaza». Aquell mateix dia es va formar la Junta de Fortificació de la vila de Banyoles. Era formada per Diego Chia (comandant d'armes), Jeroni Colomer

El 11 de febrer de 1839 el comandant d'armes de Banyoles demanà 3 o 4 peces d'artilleria per defensar la vila de les incursions carlines. (ACPE).

(alcalde), Antoni de Ameller (comandant dels nacionals de Banyoles), Tomàs Sala, Josep Guixeras, Josep Vila, Joan Bosch, Joan Roura (capitans) i Salvador Ramió (regidor).

Dissortadament no totes les èpoques presentades pels obrers detallen els trams de muralla reforçats o refets. Durant els mesos de febrer i març de 1839 els treballs es concentraren a fortificar i millorar l'antic convent dels Servites, convertit amb una caserna militar dels milicians liberals. A partir del mes d'abril es feinejà al portal dels Turers; el mes de maig al portal

Vista de Banyoles des del Puig d'en Colomer (antigament d'en Bassedes). Durant les guerres carlines, hi muntava guàrdia un sentinella. (ACPE).

de Sant Martírià i la torre del mateix nom; el mes de juny a la torre del portal de Besalú, el fort i la bateria del portal dels Turers. El juliol surt esmençada la «torre nova» de l'hort d'en Ridaura, situada davant la caserna inacabada dels Turers. La torre era situada a l'horta d'en Manresa, amb la seva casa annexa ubicada del carrer del Born, darrere la plaça Major. Caldria suposar que la torre es trobava entre les antigues hortes d'en Manresa, per on discorria la muralla medieval i la caserna construïda al set-cents. Durant els mesos de setembre s'allargaren els treballs

a la banda sud de la muralla, també al portal de Girona. El novembre es feren reformes puntuals al portal del Monestir; al desembre al portal d'en Ninet, tot i que el mes de febrer ja havia estat refet amb una escala.

Gràcies a les factures de les obres es pot calcular el sou que cobrava cada obrer per dia (jornal) depenent del seu mestratge. Els directors de l'obra (Joan Ruquet, Martírià Soler, Gaudenci Barolés) cobraven 9 rals, els mestres de cases (Martí Gironella, Jaume Bril·li, Jeroni Vidal, Tomàs Casas, Tomàs Jofra, Ferriol Garganta,

Factura del fuster Pere Canadell corresponent als mesos de maig i juny de 1839. (ACPE).

Salvador Sarola o Pere Gelada) normalment rebien 8 rals, encara que algun d'ells tan sols 7 rals. Els peons (Narcís Baqué, Miquel Fontbarnat, Pere Fajas, Domingo Pol, Salvador Terradas o Joan Vilardell) tenien un sou de 5 o 3 rals i 6 maravedisos. Tot indica que es formaren tres brigades d'obriers, cadascuna dirigida per un mestre d'obra en cap i diversos mestres de cases i peons. La primera brigada, sens dubte la més activa, era dirigida pel director d'obra Joan Ruquet, la segona per Martirià Soler i la tercera per Gaudenci Barolés, que sovint també figura com a segon de Soler.

Precisament a Gaudenci Barolés Tomàs se li atribueix la direcció de les obres de l'església del convent de les Carmelites (1886-1887).

L'únic serraller de l'obra, molt actiu, va ser Martí Abril; els fusters eren Pere Canadell, Simon Pagès, Francesc i Anton Bartra, Joan Mas, Manel i Miquel Pla; els ferrers Joan Aulina, Pere i Miquel Rigau; el daurador era Francesc Torramilans i el vidrier era Tomàs Yani (durant la col·locació dels vidres de les finestres del convent dels Servites). El daurador Francesc Torramilans el 1825 vivia en una casa situada a la plaça Major, possiblement originari d'una família de dauradors gironina. La calç de l'obra provenia del calciner de Besalú, Jaume Manyach. Finalment, destaquem que els ferrers Rigau i Martí Abril feren diferents peces de metall (rodes, cadenes o eixos) pels canons que protegien la vila.

Mentre es duïen a terme els treballs de fortificació, la vila fou atacada el 17 d'agost de 1839 pel capità carlí Ramon Felip amb un escamot de 160 homes, que sorprengué la milícia a la Font Pudosa, així com també una colla que havia anat a la Puda per celebrar el bateig de Pere Alsius. Matà set joves liberals, afusellats, i en ferí altres. Per protegir Banyoles de les incursions carlines, es posà un sentinella en el Puig d'en Bassedas (avui d'en Colomer) per tal de controlar els entorns de l'estany i de la Font Pudosa. Durant la guerra, també s'originaren llegendes, com aquella que recollí Joan Bru Sanclement, on s'explica que una brigada de treballadors de les fortificacions es va entretenir a apedregar les calaveres que coronaven la Font de les Ànimes, al capdamunt del carrer Sant Martirià i davant l'antic cementiri, el «Campo Santo».

Llista de factures de les obres de fortificació (febrer – desembre de 1839)

DATA	MESTRES I OBRERS	DETALLS DE LES OBRES DE FORTIFICACIÓ	REBUT Rals Maravedis
1 febrer 1839	Tomàs Yani (vidrier)	Col·locació vidres i plom per reparar l'antic convent dels pares Servites	42 r.
17 febrer 1839	Joan Ruquet (director de l'obra) Pere Pi Jeroni Vidal i Joaquim Maset (mestres de cases) Francesc Raspa (peó d'obra)	Jornals de treballs de fortificació a l'antic convent dels Servites i materials: maons, escombres de bruc, sacs de guix, samals de calç, terra negra	209 r. 12 m.
18-23 febrer 1839 (24 febrer)	Joan Ruquet (director de l'obra) Tomàs Jofra Pere Pi Jeroni Vidal Joaquim Comas (mestres de cases) Salvador Terradas Tomàs Masó (peons)	Jornals per obres de fortificació i materials: terra negra, sacs de guix, samals de calç	382 r. 16 m.
18-23 febrer 1839 (24 febrer)	Josep Adroher (fuster)	Treballs per la recomposició del convent dels pares Servites. Treballs per la comandància (taula per la cuina, marcs de finestres, balcons, portes) i per la fortificació (escala del portal d'en Ninet, escales de les guàrdies dels portals, estaques pel fort dels Turers)	209 r.
18-23 febrer 1839 (24 febrer)	Martí Abril (serraller)	Treballs de recomposició del convent dels Servites: panys i claus per les portes de l'escala, de l'estudi i de la cuina, peces de la finestra	46 r.
25 febrer-2 març 1839 (3 març)	Joan Ruquet (director de l'obra)	Jornals per obres de fortificació i materials	547 r. 18 m.

3 març 1839	Pere Rigau (ferrer)	«Cuenta que presento Pedro Rigau por los jornales que se han hecho para la construccion de las ruedas de los cañones». Fusta, treballs per fer les peces, eixos	1391 r.
4-9 març 1839 (10 març)	Joan Ruquet (director de l'obra)	Jornals per obres de fortificació i materials	562 r. 10 m.
11-16 març 1839 (17 març)	Joan Ruquet (director de l'obra) Martí Gironella Pere Pi Tomàs Jofra Pere Bonaventura Pere Gelada (mestres de cases)	Jornals per obres de fortificació i materials	602 r. 2 m.
18-23 març 1839 (24 març)	Joan Ruquet (director de l'obra)	Jornals per obres de fortificació i materials	630 r. 17 m.
26-30 març 1839 (31 març)	Joan Ruquet (director de l'obra) Martí Gironella Pere Pi (mestres de cases)	Jornals per obres de fortificació	489 r. 8 m.
2-6 abril 1839 (7 abril)	Joan Ruquet (director de l'obra)	Jornals per obres de fortificació i materials	503 r. 17 m.
6 abril 1839	Pere Canadell (fuster) Simón Pagès (fuster) i un aprenent	Construcció de les portes de fusta del portal dels Turers (jornals i material)	305 r.
7 abril 1839	Josep Cullerell	Claus de diferent mida emprats en el portal dels Turers	159 r. 10 m.
8-13 abril 1839 (14 abril)	Joan Ruquet (director de l'obra) Martí Gironella	Jornals per obres de fortificació i materials	277 r. 5 m.
13 abril 1839	Miquel Rigau (ferrer) Pere Rigau (ferrer)	Col·locació dels «golfos» en la porta nova del portals dels Turers	118 r. 20 m.

14 abril 1839	Martí Abril (serraller)	Peces de serralleria de la porta nova del portal dels Turers: pany, clau, femelles, cadena i «valdeta»	119 r. 14m.
15-20 abril 1839 (21 abril)	Joan Ruquet (director de l'obra) Martí Gironella Tomàs Jofra (mestres de cases)	Jornals per obres de fortificació i materials	640 r.
22-27 abril 1839 (28 abril)	Joan Ruquet (director de l'obra) Martí Gironella Tomàs Jofra (mestres de cases)	Jornals per obres de fortificació i materials	670 r.
29 abril-5 maig 1839 (5 maig)	Joan Ruquet (director de l'obra) Martí Gironella Tomàs Jofra Ferriol Garganta (mestres de cases)	Jornals per obres de fortificació i materials: samals de sorra, sacs de guix, samals de calç	674 r.
29 abril-4 maig 1839 (5 maig)	Joan Ruquet (director de l'obra)	Jornals per obres de fortificació i materials	674 r.
3 maig-8 juny	Pere Canadell (fuster)	Jornals i material pel eixamplar el portal de Sant Martirià	89 r.
4-9 maig 1839 (10 maig)	Joan Ruquet (director de l'obra) Martí Gironella Tomàs Jofra Tomàs Casas Jaume Brili (mestres de cases)	Jornals per obres de fortificació	562 r. 10 m.
6-11 maig 1839 (12 maig)	Joan Ruquet (director de l'obra) Tomàs Jofra Pere Gelada Joaquim Comas (mestres de cases)	Jornals per obres de fortificació i materials	294 r. 10 m.

13-18 maig 1839 (20 maig)	Joan Ruquet (director de l'obra) Tomàs Jofra Joan Vidal Salvador Sarola (mestres de cases)	Jornals per obres de fortificació i materials	387 r. 30 m.
16 maig 1839	Francesc Torramilans (daurador)	«Comta dels treballs mi bastrets de pintar 2 garitas hi una escala ha saber»	46 r. 3 m.
20 maig 1839	Martí Abril (serraller)	«Por 4 piezas de los cabos de las cuerdas de tirar los cañones». Peces de serralleria: pany, clau, femelles, bagues, cadenes...	72 r.
20 maig 1839	Martí Abril (serraller)	Peces de serralleria, caixa nova d'un «fusil inglés», cargols, peces del «rastrillo»	53 r. 28 m.
21-26 maig 1839 (26 maig)	Joan Ruquet (director de l'obra) Joan Vidal Martí Gironella Salvador Sarola (mestres de cases)	Jornals per obres de fortificació	450 r. 17 m.
21-25 maig 1839 (26 maig)	Martirià Soler (director de l'obra) Gaudenci Barolés Tomas Casas Miquel Hospital Ferriol Garganta (mestres de cases)	«Obras de Fortificación. Relacion de los operarios que han trabajado en la torre del portal de S. Martirian»	329 r. 18 m.
26 maig 1826	Josep Vila (picapedrer)	Carregament de pedres (carros)	120 r. 18 m.
26 maig 1839	Joan Martí (picapedrer)	Carregament de pedres (carros)	54 r. 18 m.
26 maig 1839	Francesc Casas (picapedrer)	Carregament de pedres (carros)	33 r. 6 m.
21-24 maig 1839 (26 maig)	Josep Vila	Carros per les obres de fortificació	56 r.

23-25 maig 1839 (26 maig)	Salvi Salvador Basols	Carros per les obres de fortificació	41 r. 10 m.
29 de maig 1839	Jaume Manyach (calciner de Besalú)	153 quarteres de calç (5 samals la quartera)	38 lliures 5 sous
27 maig-1 juny 1839 (2 juny)	Martirià Soler (director de l'obra) Gaudenci Barolés Tomàs Casas Miquel Hospital (mestres de cases)	«Obras de fortificacion. Relacion de los operarios que han trabajado en la torre de S. Martirian». Jornals per obres de fortificació i materials: sacs de guix, cabassos	444 r. 18 m.
27 maig-1 juny 1839 (2 juny)	Joan Ruquet (director de l'obra) Martí Gironella Tomàs Jofra (mestres de cases)	Jornals per obres de fortificació i materials	592 r.
2 juny 1839 (Factura rebuda pel comandant d'artilleria Josep Collells)	Miquel Boix (baster)	«Comta de los gastos fets per la composicions de la Artilleria de la presenta villa». Carregadors, «botafuegos», tirants de les peces d'artilleria, portafusells	146 r. 14 m.
3-8 juny 1839 (9 juny)	Joan Ruquet (director de l'obra) Martí Gironella Joan Vidal Tomàs Jofra (mestres de cases), etc.	Jornals per obres de fortificació i materials	640 r.
3-9 juny 1839	Martirià Soler (director de l'obra) Gaudenci Barolés Tomàs Casas Ferriol Garganta Josep Duran (mestres de cases)	Jornals per obres de fortificació i materials. Treballs en la torre del portal de Besalú	877 r. 16 m.
9 juny 1839	Martí Abril (serraller)	Treballs en el «rastrillo del fort del portal dels Tures», clau de la cisterna, panys	63 r.

10-15 juny 1839 (16 juny)	Joan Ruquet (director de l'obra)	Jornals per obres de fortificació i materials	694 r.
10-16 juny 1839 (16 juny)	Martirià Soler (director de l'obra) Tomàs Casas Jeroni Vidal Ferriol Garganta Joan Font (mestres de cases)	Jornals per obres de fortificació	864 r. 16 m.
10-16 juny 1839	Gaudenci Barolés (director de l'obra)	Jornals per obres de fortificació	822 r. 33 m.
10-16 juny 1839 (16 juny)	«peones del samenterio»: Narcís Baqué Pere Fajas Mer Castañer Llorens Puig Miquel Bofill	Jornals per obres de fortificació	
16 juny 1839	Francesc Torramilans (daurador)	«Nota dels treballs y bastreta de pintar al restrillo de la bateria dels Tures»	24 r. 24 m.
16 juny 1839	Rita Frigola i Mirambell	«Carros de picones» procedents de la casa Mirambell	50 r. 20 m.
1-6 juliol 1839 (7 juliol)	Joan Ruquet (director de l'obra)	Jornals per obres de fortificació i materials	548 r.
1-6 juliol 1839 (7 juliol)	Martirià Soler (director de l'obra) Gaudenci Barolés Tomàs Casas Jeroni Vidal (mestres de cases)	Jornals per obres de fortificació i materials	930 r. 2 m.
14 juliol 1839	Joan Aulina (ferrer)	«Comta dels ferros del restrillo de la torra den Ridaura per quatre golfos y quatre famellas»	76 r.
22-28 juliol 1839 (29 juliol)	Martirià Soler (director de l'obra) Gaudenci Barolés Tomàs Casas Jeroni Vidal (mestres de cases)	Jornals per obres de fortificació	895 r. 16 m.

23-27 juliol 1839 (28 juliol)	Joan Ruquet (director de l'obra)	Jornals per obres de fortificació i materials	525 r.
26 juliol-31 agost 1839 (1 setembre)	Joan Ruquet (director de l'obra)	Jornals per obres de fortificació i materials	652 r.
28 juliol 1839	Francesc Torramilans (daurador)	«Nota dels treballs mi bastrets per pintar los restrillos de la torra nova del or den Ridaura hi de la del portal de Sant Martiria».	51 r. 32 m.
29 juliol-3 agost 1839	Joan Ruquet (director de l'obra) Tomàs Jofra Joan Vidal (mestres de cases)	Jornals per obres de fortificació i materials	671 r.
4 agost 1859	Rita Frigola i Mirambell	«Nota de los carros de piedras procedientes de casa Mirambell, para transportarlos en la fortificacion» (11 carros el dia 30 de juliol)	12 r. 32 m.
1 setembre 1839	Manel Ventura Vila	Carros de pedres	143 r. 18 m.
2-7 setembre 1839 (8 setembre)	Joan Ruquet (director de l'obra) Tomàs Jofra Pere Bonaventura (mestres de cases)	Jornals per obres de fortificació i materials	586 r. 8 m.
8 setembre 1839	Martirià Soler (mestre de cases)	«Comta de lo import de la paret que serveix per Muralla del detras de la casa que abita Jacinto Bosch (paperer) en lo carrer de Girona. Per 8 canas de paret compresos tots los materials á dos lliuras sinch sous y sis diner la cana»	194 r.
17-28 setembre 1839	Joan Ruquet (director de l'obra) Tomàs Jofra Pere Bonaventura (mestres de cases)	Jornals per obres de fortificació i materials: sacs de guix, lloses, pinzells, ferros, escombres de bruc	622 r. 18 m.

31 setembre - 5 octubre 1839 (6 octubre)	Joan Ruquet (director de l'obra)	Jornals per obres de fortificació i materials	520 r. 26 m.
7-12 octubre 1839 (13 octubre)	Joan Ruquet (director de l'obra)	Jornals per obres de fortificació i materials	661 r.
8 octubre 1839	Martí Abril (serraller)	«Comta dels ferros que fet per la fortificasio de Bañolas pel portal del carrer de Girona»	302 r.
14-19 octubre 1839 (20 octubre)	Joan Ruquet (director de l'obra)	Jornals per obres de fortificació i materials	637 r.
21-26 octubre 1839 (27 octubre)	Joan Ruquet (director de l'obra)	Jornals per obres de fortificació i materials	410 r. 2 m.
21-26 octubre 1839 (29 octubre)	Martirià Soler (director de l'obra)	Jornals per obres de fortificació i materials	573 r. 13 m.
21-26 octubre 1839 (27 octubre)	Gaudenci Barolés (director de l'obra) Tomàs Casas Joan Font Tomàs Coll (mestres de cases)	Jornals per obres de fortificació i materials: cabassos, sacs de guix	389 r. 10 m.
21-26 octubre 1839	Martí Gironella (director de l'obra) Benet Torras Miquel Hospital Josep Duran (mestres de cases)	Jornals per obres de fortificació i materials	214 r. 20 m.
27 octubre de 1837	Jeroni Colomer	Diverses «juntas» i «juntas i mitja»	59 r. 17 m.
25-28 octubre 1839	Francesc Casas	«Comta de las pedras de aparada y las pedras de rabol de portal y espieras y un cluell»	164 r. 24 m.

26 octubre 1839	Josep Vila	Carros de pedres	139 r. 18 m.
27 octubre 1839	Joaquim Casadevall	Carros de pedres	15 r. 14 m.
27 octubre 1839	Martí Matamala	Per «juntas» i carros de pedres	65 r. 46 m.
20 octubre 1839	Josep Vila	Carros de pedres	32 r. 32 m.
28 octubre-2 novembre 1839 (3 novembre)	Joan Ruquet (director de l'obra)	Journals per obres de fortificació i materials	616 r.
28 octubre-3 novembre 1839	Francesc Bartra (fuster) Anton Bartra (fuster) Joan Mas (fuster) Mosso Josep Adroher (fuster)	Treballs de fusteria en la fortificació	892 r. 29 m.
3 novembre 1839	Manel Pla (fuster)	«Per sis pams de fusta de pi per lo portal del monasti»	190 r.
28 octubre-2 novembre 1839 (3 novembre)	Gaudenci Barolés (director de l'obra) Tomàs Casas Tomàs Coll Joan Font Joan Torras (mestres de cases)	Journals per obres de fortificació	284 r. 21 m.
28 octubre-2 novembre 1839 (3 novembre)	Martirià Soler (director de l'obra)	Journals per obres de fortificació i materials	602 r. 8 m.
4-9 novembre 1839 (10 novembre)	Joan Ruquet (director de l'obra)	Journals per obres de fortificació i materials	571 r. 16 m.
17-24 novembre 1839	Joan Martí	«Comta dels cantons que se an tranportat al portal del carrer de Girona». Carros de pedres	65 r. 10 m.

24 novembre -12 octubre 1839	Francesc Casas	«per las losas sean asmarsat en lo mataca del portal de Girona y los escalons corresponens per na á dit mataca»	292 r. 5 m.
25-30 novembre 1839 (1 desembre)	Joan Ruquet (director de l'obra) Joan Torras Joaquim Comas Jaume Bril·li (mestres de cases)	Journals per obres de fortificació i materials	516 r.
1-8 desembre 1839	Joan Bonaventura	Lloses i material de construcció	91 r.
8 desembre 1839	Miquel Pla (fuster)	«Obras de fortificacio. Portal del carrer de Girona». Fusta de pi, claus	406 r.
10 desembre 1839	Martí Abril (serraller)	Treballs de serralleria: portals, claus, portal d'en Ninet, rodes dels canons i cadenes dels canons	330 r. 16 m.
9-10 desembre 1839 (15 desembre)	Joan Ruquet (director de l'obra) Joan Vidal Pere Gelada Joan Torras Salvador Sarola (mestres de cases)	Journals per obres de fortificació i materials	234 r.
15 desembre 1839	Pere Vila	Carros de pedres	29 r. 30 m.
22 desembre 1839	Martí Abril (serraller)	Clau del portal del carrer Girona, barana del cos de guàrdia del carrer Girona, clau pel portal de Sant Martirià	323 r. 8 m.
22 desembre 1839	Miquel Pla (fuster)	Escala del portal del carrer Girona	51 r.

Amb la fi de la Guerra dels Set Anys l'estiu de 1840, moltes ferides restaren obertes a Banyoles, les pica-baralles i acusacions entre famílies no quedaren en l'oblit. Fins i tot la fidelitat de famílies tradicionalment liberals fou posada en dubte. A la comarca, les escaramusses carlines s'anaven reproduint al llarg de l'any 1842, amb entrada de partides carlines a Usall, la Mota o Camós. Un cop perduda la funció militar de la fortificació de Banyoles, el mes d'octubre de 1843 el comte de Reus va ordenar a la vila l'entrega de prop de 500 canes d'estopa per fer-ne sacs de terra, destinats a les bateries situades a Sarrià de Ter. El 21 de desembre el mateix comte de Reus reclamava també els dos canons de ferro banyolins, emplaçats en les defenses de la vila. La resposta de l'alcalde al governador militar de Girona (27 desembre) posa en evidència que els canons ja eren inútils; unes peces d'artilleria comprades per les autoritats municipals durant la Primera Guerra Carlina.

LA MURALLA DESMANTELLADA ALS TURERS

Amb l'auge demogràfic i urbanístic de Banyoles durant el dinou certament es féu necessari enderrocar part de la muralla, refeta i ampliada des de l'època medieval. El creixement urbanístic de la ciutat es produí per la banda de ponent, en direcció a l'estany, seguint l'antic camí que portava a Guèmol, on ràpidament s'edificaren noves cases i s'obrien nous carrers a tocar de la plaça dels Turers: Divina Pastora, Sant Esteve, Carmelites Velles, del Pou o el carrer Gran. Cal recordar que al llarg del segle XVIII els terrenys situats davant del portal dels Turers foren destinats a la construcció inacabada de la caserna de cavalleria.

Carrer de la Divina Pastora edificat al llarg del segle XIX fora dels límits de l'antic recinte medieval. (AMB).

Totes aquestes obres militars eren en bona part obsoletes i les autoritats locals es van veure obligades a obrir de nou els carrers i portals. Així, calia enderrocar part del recinte fortificat bastit durant la Primera Guerra Carlina. Per exemple, el 30 de gener de 1844 el batlle Tomàs Sala, davant les dificultats que tenia el bestiar per entrar i sortir del Firal (plaça del Turers), ja que el pas resultava estret i tortuós, ordenà enderrocar dos trams de muralla i obrir la porta de Can Castañer, elements que possiblement formaven part del recinte de la caserna de cavalleria: «... que se abra la puerta llamada de las casas de Castañer contigua al firal, y que se derriben los dos trozos de muralla o fortificacion volviendo al uso publico lo a el destinado que es la calle que circuye los cuarteles y la conocida por la muralla de la huerta de Isern a cuya proposicion se conforman todos resolviendo o acordando por unanimidad se derriben los indicados trozos de muralla ...». La muralla citada com l'horta d'Isern (o Hysern) correspon als terrenys d'aquesta important família banyolina, a tocar dels Turers, i on avui es troba el carrer del mateix nom (Doctor Hysern). Al final del segle XIX s'obrí aquest carrer amb el nom del Doctor Hysern que flanquejava amb l'horta de Pujolet, abans coneguda com d'Hysern. Els Hysern eren una família afincada a Banyoles almenys des del segle XVIII, el carrer va ser posat en

honor de l'il·lustre metge banyolí Joaquim Hysern Molleras (1804-1883).

LA GUERRA DELS MATINERS

El setembre de 1846 comença un segon enfrontament armat al Principat, l'anomenada Segona Guerra Carlina o Guerra dels Matiners (1846-1849) que durà fins el maig de 1849. Més que una guerra carlina, es constituí com una revolta catalana contra la dictadura dels moderats, causada per la crisi econòmica, la centralització administrativa, la implantació de la propietat burgesa, la desamortització i la implantació dels sistemes de lles militars. Per primer cop uniren esforços carlins i republicans. A mitjan del segle XIX Banyoles i els pobles de la comarca es trobaven en un període de crisi econòmica, sobretot deguda a les males collites i a la carestia d'aliments, especialment entre els anys 1845-1847. El març de 1847 mancava gra a causa del monopoli exercit pels traficants, a més d'un augment dels preus.

La vila fou atacada el juliol de 1847, quan el cap carlí Marcel·lí Gonfaus Casadesús (1814-1851), àlies *Marsal* (o Marçal), entrà amb un centenar d'homes i prengueren els regidors municipals. El mes d'octubre tornà a entrar en *Marsal* a Banyoles amb 300 homes i se n'emportà el fill de l'alcalde, la filla del tinent segon, el fill del regidor tercer i el síndic. Els atacs carlistes foren constants al llarg de 1847 i es reclamà una contribució de guerra. La participació de la comarca a la Segona Guerra Carlina fou considerable, molts habitants dels pobles van optar per lluitar amb els matiners. A Banyoles, els insurrectes foren majoritàriament els artesans amb oficis en decadència, com els paraires, teixidors, paperers o espadenyers.

El general carlí Marcel·lí Gonfaus i Casadesús.

Marcel·lí Gonfaus i Casadesús
(Prats de Lluçanès, 1814-Girona, 1855)

General carlí. Lluità en la primera i segona guerra Carlina. Era teixidor i va aprendre l'ofici a la seva localitat de naixement. Posteriorment es va traslladar a Banyoles i va treballar d'oficial teixidor: «*Aprendió en sus primeros años el oficio de tejedor que ejercían sus padres, y ya práctico en esta humilde industria, se trasladó á Bañolas, y desde esta población cuando apenas contaba 20 años marchó á engrosar las filas de Carlos V, despuntando desde luego su fino espíritu militar y sus excelentes condiciones, que le valieron la merecida estimación de sus gefes.*». Durant la Guerra dels Matiners o Segona Guerra Carlina prengué la vila de Banyoles el juliol de 1847 i derrotà els isabelins a Fornells de la Selva, participà també a la batalla del Pasteral o a Cantonigrós. Era conegut amb el nom de *Marçal*. Féu presoner el general Manuel Gutiérrez de la Concha, marquès del Duero, però l'indultà. Durant la guerra fou capturat pels liberals, però va ser amnistiàt. Exiliat a França, va reprendre la lluita carlina a Catalunya l'any 1855. Tornà de París el 1855, i detingut al Clot de Joncs de Vilamarí, va ser afusellat a la ciutat de Girona (8 de novembre de 1855).

La facilitat amb què haurien entrat les faccions carlines a la vila, féu replantejar aviat millorar-ne les defenses, reforçades a partir del principi de l'any 1848. Els primers treballs no es van emprendre fins el mes

d'abril. En les actes municipals queda ben reflectida l'amenaça constant dels atacs carlins: el dia 4 de maig de 1848 el batlle Tomàs Sala va rebre una ordre del Coronel Comandant del districte de Banyoles, Francesc de la Roca, perquè tanqués tots els portals i entrades, o portes particulars, per evitar l'entrada dels "trabucaires" carlistes. El primer portal que calia tancar era el portal de Guèmol, deixant oberts només els portals de Girona, Monestir, Besalú i Olot. A més a més, el cap del destacament de la caserna dels Servites també va demanar unes "*pipas o tinajas*" capaces de contenir una desena de gerres d'aigua per tal que els soldats no haguessin de sortir durant la nit. En qualsevol cas, es manifesta la temença de sortir durant la nit de la caserna, tot i que la font més propera es trobava a l'Era d'en Ges, una distància no excessiva, però situada fora el recinte fortificat al capdamunt dels carrers Sant Antoni i Sant Martirià. El dia 8 maig de 1848 les autoritats locals van inspeccionar les obres de fortificació necessàries, per tal de reforçar la vila: *«se propuso por dicho Señor Alcalde que para dar curso y dirigir las obras que son necesarias para el reparo de la fortificacion de la misma, y de la manera que previene el Coronel Comandante General de este distrito»*.

El 13 de maig de 1848 el consistori ja s'adonà que no podia fer front a les obres pel fet que no disposava de prou fons municipals. Resultava necessari gravar nous impostos sobre alguna mercaderia o espècie per costejar-les. També per calcular-ne el seu cost, va nomenar a tres pèrits en cadascun dels oficis: *«Mas para que conste en debida forma el importe de dichas obras nombra desde luego en clase de peritos á tres maestros que son Martirian Soler en clase de Albañil, á Pedro Pigem en la de Carpintero y á Salvador Abril*

en la de cerrajero». Els treballs s'haurien concentrat en punts puntuals del recinte, ja que durant la dècada anterior es dugueren a terme millores notables als portals i torres. Precisament el dia 17 de maig es poden identificar alguns dels càlculs fets pels perits: *«Importe de las obras y materiales que se han de emplear en la reparacion de las murallas y puertas de esta Villa»*. Així, d'obres de maçoneria eren 941 rals i 24 maravedis, de fusteria 250 r. i 24 m. i de serralleria 231 r. i 24 m. Aquests càlculs haurien de correspondre als treballs fets durant els mesos d'abril i maig de 1848 ja que, com es veurà, no acabaren aquí. De fet, les factures dels obrers i mestres de cases demostren que les obres s'allargaren fins al final de l'estiu.

Entre els mesos d'abril i agost de 1848 l'activitat constructiva se centrà en el reforç dels portals i els seus cossos de guàrdia (portals de Girona, dels Turers, Sant Martirià, de Besalú i d'en Ninet). També a la casa forta o caserna situada en l'exconvent dels Servites i es millorà la torre dels Turers. En la descripció dels treballs és evident que el perímetre defensiu que tenia la vila era molt similar al dispositiu que es muntà durant la Primera Guerra Carlina. No obstant això, la notícia important és la factura presentada el dia 31 d'agost de 1848 per Martirià Soler, mestre de cases. A les acaballes de la guerra, es decidí realçar alguns trams, resseguint el traçat de l'antiga muralla medieval, però també fora dels seus límits. De fet, començà l'ampliació del recinte fortificat cap als nous barris i carrers edificats a la banda de ponent de Banyoles, formats al llarg dels segles XVIII i XIX, com la plaça dels Turers, carrer de la Divina Pastora, Rambla (citat de la Rambla de Dins) o el carrer Gran, per exemple. Els detalls de les obres de Martirià Soler són els següents:

«Levantar la moralla a la parte de las ruedas jornales de albañil y de peon, materiales y trabajos de carro – 200 r.»

«Levantar la muralla de la parte del cementerio del suprimido Monasterio, materiales y jornales de albañil y de peon y trabajos de carro – 449 r.»

«Levantar la muralla a la parte de la Calle de la divina pastora materiales y jornales de albañil y peon de trabajos de carro – 254 r.»

«Leventar la moralla llamada den Marsal, materiales, jornales de Albañil y peon y trabajos de carro – 226 r.»

«Leventar la muralla a la parte dels Valls jornales de albañil y peon y trabajos del carro y materiales – 128 r.»

«Levantar la muralla de la parte llamada dels estricadors; Materiales y jornales de albañil y de peon y trabajos del carro – 195 r.»

En canvi, per la banda de tramuntana el circuit encara encerclava l'antic nucli medieval, és a dir, paral·lel als actuals carrers dels Valls i de la Canal, com demostren els trams realçats de muralla en «la parte dels Valls». Precisament el carrer dels Valls rebé aquest nom des de l'any 1825 per resseguir el recorregut dels valls medievals. Des del carrer dels Valls, la muralla també seguia cap als Turers. L'actual carrer de la Canal l'any 1790 era anomenat com el Camí de la Muralla, tot i que poc anys després, el rec de la Canal, que hi passava a tocar, donà nom al carrer (1822). Davant hi havia les terres dels frares Servites, conegudes com la Horta dels Frares al llarg del segle XVIII i XIX.

Per la banda de llevant de la vila, quedaven els vestigis de la muralla del monestir, realçada també l'any 1848 a l'alçada de l'antic cementiri. L'antiga muralla medieval hauria perdut bona part dels elements originaris. En molts casos, les parets de tancament o de les hortes actuaven com a muralla al segle XIX. Justament podem

Factura del 30 d'abril de 1848 presentada pel serraller Martí Abril pels treballs fets a la caserna de la milícia nacional, ubicada en l'antic convent dels Servites. (ACPE).

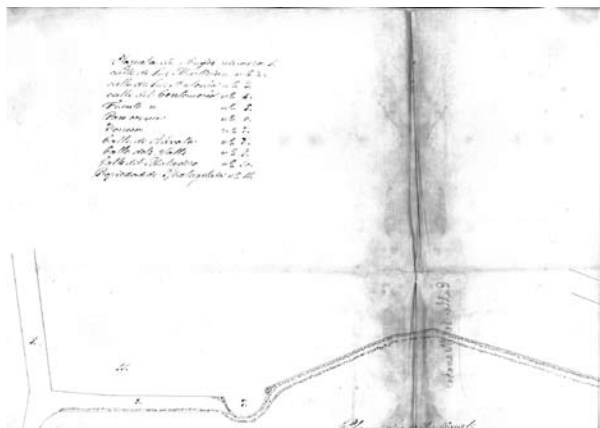
diferenciar alguns elements defensius anteriors als treballs de fortificació, la majoria dels quals avui desapareguts, en un plànol de l'any 1823 fet per les tropes franceses durant l'entrada dels cent mil fills de Sant Lluís i l'establiment del «Bureau Topographique» de Barcelona entre 1823-1828. En aquest plànol, s'hi pot diferenciar alguna estructura circular, bastant desdibuixada, que podria correspondre a alguna torre i que malauradament avui no s'ha mantingut dempeus. També a la Ronda del Monestir encara avui, s'hi poden veure alguns elements de la fortificació del nou-cents, com portals paredats i espitlleres per armes de foc. El talús del terreny i la posició elevada n'era la principal defensa. Pel costat de ponent hi havia la muralla d'en Marsal, darrere la plaça Major, que limitava amb la caserna de cavalleria borbònica, inacabada. La muralla per migdia, prop del carrer Girona i del raval de Sant Pere, rebia el nom dels Estricadors. Deu el seu nom el camp dels estricadors, usat per penjar i aclarir les troques de fil del gremi de corders, després de l'operació del mullat o tenyit.

Llista de factures de les obres de fortificació (1848)

DATA	MESTRES I OBRERS	DETALLS DE LES OBRES DE FORTIFICACIÓ	REBUT Pessetes Rals Maravedis
Probable abril 1848 (sense data)	Martí Abril (serraller)	Treballs en la casa forta i els portals de la muralla: frontisses pel porticó, reixes, pany per presó de la casa forta, pany per la porta de Sant Martirià, frontisses de la porta de Girona, porta de la torre dels Turers i porta de Besalú	542 r.
8 abril 1848	Martí Abril (serraller)	Treballs de serralleria a la casa forta: portes, finestres, porta balconera	223 r. 22 m.
20 abril 1848 (ordre) Factura n° 1	Probable Martirià Soler (mestre de cases)	Obres de maçoneria a la casa forta	2058 r. 24 m.
20 abril 1848 (ordre) Factura n° 2	Probable Pere Pigem (fuster)	Obres de fusteria a la casa forta	351 r.
20 abril 1848 (ordre) Factura n° 3	Probable Martí Abril (serraller)	Obres de serralleria a la casa forta	158 r. 17 m.
30 abril 1848	Juan Torroellas (mestre de cases)	Treballs en la casa forta: espitlleres, tapiar finestres, dues troneres sobresortints, escala, un tambor espitllerat, tancar el pati, tronera sobresortint en la casa contigua, espitllerar la casa contigua	688 r.
30 abril 1848	Pere Pigem (fuster)	Treballs de fusteria a la casa forta: escala, tronera de l'extrem de l'edifici, portes, portes des les quadres, porta del carrer Sant Martirià	314 r.

30 abril 1848	Martí Abril	Treballs de serralleria en la casa forta: portes de la casa forta, panys	221 r.
3 maig 1848 (ordre) Factura n° 4	Probable Martirià Soler (mestre de cases)	Obres de maçoneria per tapiar els portals de la muralla	995 r.
4-19 juny 1848	Martirià Soler (mestre de cases)	«per compondre y pujar varios trosos de murallas y tapar dos portals». Jornals i materials: sacs de guix, carros de lloses, samals de guix i de sorra, cabassos	986 r. 29 m.
19 juny-8 juliol 1848	Martirià Soler (mestre de cases)	Jornals d'obres de fortificació de la casa forta i entrades (mestres de cases i obrers) i materials: sacs de guix, samals de calç, teules, rajoles, cairats de fusta, llates, lloses, estaques, escombres, terra, carros de treure runa, escodes i martells	1548 r. 27 m.
26 juny 1848 (ordre) Factura n° 5	Probable Martirià Soler (mestre de cases)	Obres de maçoneria per reparar i aixecar les muralles i portes	4524 r. 24 m.
13 juliol 1848 26 juny 1848 (ordre) Factura n° 7	Martí Abril (serraller)	Treballs i materials pels portals i cossos de guàrdia del Turers, Girona, d'en Ninet, Sant Martirià. Panys, claus	300 r.
18 juliol 1848 26 juny 1848 (ordre) Factura n° 6	Pere Pigem (fuster)	Reparació dels portals i cossos de guàrdia del Turers, Girona, d'en Ninet i de Sant Martirià	617 r.
31 agost 1848	Martirià Soler (mestre de cases)	Refer el teulat i espitlleres de la casa forta. Realçar la muralla dels Turers, del monestir, de la Divina Pastora, d'en Marsal, dels Valls, dels Estricadors. Reparar els portals i la muralla de la vila	4340 r. 28 m.

Certament, tota la despesa de millora de les defenses va buidar les arques municipals. El dia 10 d'agost fou nomenat Miquel Fornells com a comissionat de propis i arbitris, i precisament alguns dels arbitris (carbó, peix, aus i ous) des del mes de maig de 1848 es van destinar a sufragar les obres de fortificació: «con el expediente que se habia formado con acuerdo del doce de Mayo último proponiendo el Ayuntamiento á dicho jefe algunos arbitrios sobre carbon, pescado, gallinas, pollos, pavos y huevos para atender á los gastos de la fortificacion de esta Villa mandadas hacer por la Autoridad militar». Els dispendis no acabaven aquí,

Plànol on apareix una torre construïda durant els treballs de fortificació al carrer Navata. (ACPE).

ja que el comandant d'armes de Banyoles va demanar el 10 setembre de 1848 la quantitat mensual de 3.957 reals i 3 maravedisos destinada al «sostenimiento de la Ronda militar».

Finalment, el recinte fou més una mesura d'emergència que una obra militar amb garanties, atès que el 13 d'octubre de 1848 els sometents d'en Marçal

(300 homes i 42 cavalls) penetraren a la vila de Banyoles amb ajuda d'escales. De fet, ajudant-se amb escales, saltaren fàcilment dins del recinte fortificat i capturaren diversos portals, com el de Girona; també prengueren les claus de l'església de Santa Maria per evitar que es toquessin les campanes. Tot i que l'alcalde intentà amagar la poca resistència davant la incursió carlina al Comandant General de Girona, els carlins foren expulsats de la vila, contraatacats a la plaça Major després de la sortida dels milicians de la caserna dels Servites.

L'EXPEDIENT DE FORTIFICACIÓ DE 1855

El dia 7 d'octubre de 1855 l'ajuntament presidit pel batlle Pere Bosch, en presència del comandant d'armes Josep Vila, es va reunir en ple per aprovar el nou pressupost de les obres de fortificació, sufragat per mitjà de «las contribuciones territorial y de subsidio industrial y de comercio». De fet, el 4 d'octubre el consistori havia rebut l'ordre per part de la Diputació Provincial de Girona. El pressupost i la relació d'elements a fortificar fou revisat pel mestre d'obres, el banyolí Josep Caselles, el càlcul de les despeses l'havia de fer amb l'ajuda del fuster Pere Canadell i del serraller Martí Abril. Es van establir setze punts del recinte a millorar-se: «Relacion que forman los infrascritos Comandante de armas, Alcalde Primero y maestro de obras de esta villa, de las que han considerado ser absolutamente necesario ejecutarse en los puntos que á continuacion espresan para ponerla en estado de defensa y evitar una sorpresa, despues de haber practicado un escrupulosos reconocimiento en todos los puntos que forman la fortificacion de dicha villa». Les 16 mesures a dur a terme eren les següents:

1	S'ha de construir un portal per impedir l'entrada en la carretera nova de Girona, al costat de l'antiga torre contigua a l'horta del Sr. Manresa i defensar l'edifici de la caserna, on es troba un cos de guàrdia; també evitar l'entrada de l'enemic a les cases de la plaça Constitució que tenen hortes darrere.
---	--

2	Han de fer-se dos tambors d'11 pams d'amplada amb 13 de volada, el primer a la cantonada de la caserna dels Turers per defensar el carrer de la Divina Pastora i part de la muralla contigua, el segon sobre la porta de la caserna per a la seva defensa i també de la plaça dels Turers.
---	--

3	Han de tancar-se tres obertures que es troben a la muralla del carrer de la Divina Pastora i aixecar-se al mateix nivell de la muralla.
---	---

4	Han de posar-se 6 xarneres en el portal dels Turers i refer les seves portes.
---	---

5	S'han de tapiar les tres obertures que hi ha la plaça de les Rodes.
---	---

6	S'ha de construir un portal en el costat de l'hort del Sr. Colomer contigua a la carretera nova de Girona en direcció a Besalú, de la mateixa manera que es pugui defensar l'hort i la muralla que formen les cases del carrer de la Canal.
---	---

7	Ha d'aixecar-se 7 pams la torre que existeix en l'anomenada horta dels Frares, també 14 pams la muralla contigua a la torre.
---	--

8	S'ha de reformar el portal del carrer de Sant Martíà, col·locar les portes i construir una garita a sobre per vigilància i defensa, a més d'una escala de pedra per pujar a la garita.
---	--

9	S'ha de tapiar amb pedra i terra l'obertura que hi ha a l'extrem del carrer dels Valls i arrebossar-la amb calç i sorra.
---	--

10	S'ha de tapiar amb pedra i terra la obertura que hi ha a l'extrem del carrer de Sant Benet i arrebossar-la amb calç i sorra.
----	--

11	Ha d'aixecar-se de 4 a 5 pams la torre de l'horta del Hospital per la defensa de tota la muralla contigua a la mateixa horta.
----	---

12	Ha d'aixecar-se 7 pams la paret exterior del «matadero», i tapiar 5 portes de les quals 4 són del escorxador, l'altre del monestir.
----	---

13	Han de posar-se les xarneres en el portal de l'extrem del carrer d'Ameller i col·locar-hi les portes.
----	---

14	S'ha de tapiar l'obertura que hi ha al costat de la casa Ameller.
----	---

15	Ha de refer-se el portal del carrer Girona i col·locar-hi les portes.
----	---

16	S'ha de tapiar l'obertura de la muralla d'en Marsal.
----	--

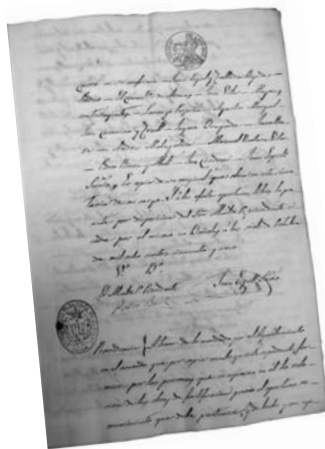
El dia 9 d'octubre Josep Caselles (mestre d'obres), Pere Canadell (fuster) i Martí Abril (serraller) presentaven el cost total de les obres del recinte fortificat, després de revisar-ne els punts a fortificar. El cost total sumava 8.309 rals i 30 maravedisos, i fou aprovat. Els materials desglossats en les obres són molt variats: pedres treballades, maons pels dintells dels portals, lloses de mig pam de fondària, pedres gruixudes de 4 pams d'amplada, samals de calç i sorra, pedres per fer esglaons, teules (maçoneria); peces de fusta, taulons (fusteria); claus, panys o xarneres de diferents lliures de pes (serralleria). També en el pressupost es parla dels dintells dels portals fets de maons, lloses de mig pam de gruix emprades «*para construir la defensa dels portals y demas puntos*», murs fortificats fets de pedra i sorra «*rebocadas con cal y arena*», parets dels portals d'un gruix de tres pams, portes de 8 pams d'alçada i 4 d'amplada, teules per cobrir els tambors... D'entrada, sorprèn la poca consistència de l'obra defensiva i la baixa qualitat dels materials emprats, la prioritat va ser construir unes defenses de forma ràpida i econòmica. Més que una muralla, evidentment es tractava

de fortificar parets amb espitlleres, tancar els portals i accessos per impedir les incursions ràpides de la cavalleria, construir tambors o petits fortins espitllerrats pel tir en fusell o situar garites i cossos de guàrdia a les entrades de la vila. El 14 d'octubre la Diputació Provincial de Girona aprovava l'expedient i el pressupost de la fortificació de Banyoles, dos dies després es posava en subhasta pública l'execució de les obres, que havia d'ajustar-se al cost establert. Com era d'esperar, l'endemà a la tarda, el mestre d'obres Josep Caselles obtenia les obres.

AVALL LA MURALLA

Un cop finalitzada la Guerra dels Matiners la nova muralla i els portals aixecats en diferents punts de la vila causaven greuges als veïns. Durant els episodis bèl·lics es tancaren carrers, portals i es van formar nous passatges o camins veïnals a causa de l'impediment del pas. El nou recinte fou aixecat en propietats que abans de la guerra pertanyien a particulars, és a dir, foren aprofitades i fortificades parets de cases o murs d'hortes. El seu traçat a mitjan segle XIX deuria ser molt irregular, tot i que encara s'aprofitaren alguns elements antics de la fortificació medieval. Actualment la immensa majoria dels elements de la fortificació resten completament desapareguts.

Resulta obvi que el nou recinte fortificat de Banyoles a mitjan del dinou encerclà una zona més àmplia que l'antic nucli medieval, com s'ha esmentat, ja que englobà el nou barri de Sant Martirià, sorgit paral·lel al carrer del mateix nom, o per exemple, els carrers de Sant Esteve o d'en Barral, Divina Pastora i Nou dels Turers, cap a la banda de l'estany i de Guèmol.

El mes d'octubre de 1855 l'Ajuntament va encarregar un expedient de l'estat de les fortificacions al mestre d'obres banyolí Josep Caselles amb l'ajuda del fuster Pere Canadell i del serraller Martí Abril. (ACPE).

L'obertura de la carretera de Girona a Besalú l'any 1852 va suposar l'enderroc de la caserna de cavalleria. Autor: Jaume Claramunt i Antiga. (ACPE).

Pel costat de llevant s'aprofitaren i es milloraren els elements defensius del monestir, i pel costat sud, tot indicaria que encara s'aprofitaren antics trams de la muralla medieval, com el portal de Girona, tot i que en molts punts les cases i indústries es trobaven edificades sobre les restes de la muralla, o bé n'eren desapareguts alguns trams.

A partir de mitjan de segle se succeeixen els episodis per enderrocar la muralla en diferents punts. En primer lloc, l'obertura de la nova carretera de Girona a Besalú l'any 1852, que substituïa l'antic camí reial que passava del carrer Girona, plaça Major, continuava pel carrer del Mercadal (antic de Sant Martirià) i enfilava pel carrer de Sant Martirià. L'obertura afectà sobretot l'antic edifici de les casernes de cavalleria construït al llarg del segle XVIII i que fou enderrocat. El 23 de maig

de 1852 tenim la notícia que l'empresari de la carretera de Girona a Besalú, el figuerenc Joaquim de Romà, va derruir l'anomenada Torre d'en Ridaura i part de l'edifici de les casernes, el preu per l'expropiació havia estat fixat en 22.712 rals i 33 maravedisos velló: *«por veinte y dos mil setecientos doce r. treinta y tres m. que le habia escrito D. Joaquin de Romá ser el total dado á la expropiacion de la torre llamada den Ridaura y de la parte del edificio llamado Cuarteles que se habia arruinado por el empresario de la carretera provincial de Girona a Besalu»*. El cobrament de la quantitat de l'expropiació fou confiada a Francesc Barnoya, agrimensur de Girona, que l'any 1858 va realitzar un plànol de l'eixample de Vilobí d'Onyar. La caserna de cavalleria borbònica fou en bona part derruïda l'any 1852. La caserna segurament hauria estat enderrocada per l'extrem de llevant, on fou alçada la Torre d'en Ridaura, que afrontava amb les hortes dels Manresa. El projecte de la nova carretera, que suposà rebaixar significativament el subsòl de travertí, seguí en bona part el traçat dels antics valls medievals. Els valls durant el dinou ja eren reblerts d'argila i ben aplanats. D'altra banda, els anys 1862-1863 (projecte signat el 10 d'abril de 1862) van ser construïdes les voltes actuals conegudes com a Can Xampinya o les «Voltes Grans», davant la plaça del Firal o dels Turers, per iniciativa d'Esteve Sala amb plànols de l'arquitecte provincial Martí Sureda i Deulevol (1822-1890). Pocs anys abans, aquest arquitecte escalenc dirigí el projecte d'urbanització de la plaça de la Independència o de Sant Agustí de Girona (1855-1864), en què són evidents certes semblances amb el projecte d'estil neoclàssic. També en el projecte de les Voltes a la Bisbal d'Empordà (1854).

El portal d'en Barral es trobava en el carrer avui conegut com de Sant Esteve, documentat des de l'any 1830. Autor: Guerau Palmada.

El 22 de desembre de 1856 Joan Vilarnau, Joan Mañach i Pere Casellas presentaven una demanda a l'Ajuntament perquè fossin oberts els portals d'en Barral i de Guèmol, demanda que fou aprovada. Exposaven que la guerra havia passat i no tenia cap sentit tancar-los durant la nit, ja que els veïns trobaven altres punts de la vila per on entrar des dels afores, travessant els terrenys de la seva propietat. El dia 27 de juny de 1861 aquests tres veïns van presentar de nou una demanda al consistori per recuperar els seus antics terrenys, usats com a camí veïnal, i que delimitaven el recinte fortificat, aixecat de vell nou, entre el portal d'en Barral i aquell de Guèmol. El portal d'en Barral, avui desaparegut, es trobava en el carrer conegut avui com de Sant Esteve, antigament d'en Barral, documentat des de l'any 1830. El nou recinte havia obligat els banyolins a passar per les seves hortes, traçant un camí allà on no hi era, situat defora la muralla. El consistori finalment donà el vistiplau

per la recuperació dels seus propietaris: «... por la sencillísima razon de resistir la muralla que dividia los caminos interior y exterior entre el portal de la calle del Barral y la de Guemol de la misma. Hoy que ya no existe la concebida muralla reducida á camino público, y que por consiguiente la necesidad que había antes de pasar cuando existian los portales y murallas en las expresadas calles por la senda de propiedad de los esponentes que por razon de la guerra pasada, se hicieron suyo las gentes de las afueras de esta villa; es impuesto el que por mas tiempo se permita pasar por la relatada senda».

El dia 30 d'octubre de 1861 Miquel Codorní i Roquet va presentar una reclamació atès que la construcció del nou recinte va modificar el traçat urbanístic del barri de Sant Martírià: es va tancar el camí que des de la placeta d'en Ges portava fins a l'extrem del carrer dels Valls, per darrere les cases de Jaume Gibert i d'Asprell. El tancament provocava que els banyolins, a la sortida del portal de Sant Martírià, a la confluència del carrer de Sant Antoni, passessin pel camí del seu hort, al costat del portal. La solució per evitar-ho era l'obertura del camí: «*Que de tiempo inmemorial hasta que por la guerra de los siete años se construyó ó edificó la muralla en esta villa, la senda ó camino que desde la plazuela llamada den Ges conduce á la extremidad de la calle dels Valls, passaba por dentro la indicada muralla actual, antes una pequeña pared, hasta cerca del huerto de FontBernat conocida por Pla, como todo es publico y, consta á la mayor parte de los vecinos de esta villa*». Les autoritats municipals finalment no van aprovar la reclamació de Codorní perquè es tractava de la fortificació.

El mateix Miquel Codorní i Roquet presentà una segona reclamació (30 octubre de 1861) atès que la

A la placeta d'en Ges, just en l'encreuament dels carrers de Sant Antoni i de Sant Martirià, fou fortificat un portal. Autor: Guerau Palmada.

peça de terra de la seva propietat era plena de runes, terreny ocupat durant la Guerra dels Set Anys com a cos de guàrdia del portal de Sant Martirià. El cos de guàrdia i la torre sembla que ja eren ben enrunats: *«Vuestra Magnífica parece debía devolverle el terreno limpio tal como se le ocupo al construirse el indicado cuerpo de guardia, y reconociendo esta obligacion de dejar dicho terreno limpio y corriente al que subasta la torre y cuerpo de guardia indicado, pero como hayan desaparecido tanto la torre como el cuerpo de guardia y no haberse limpiado y sacado las runas como se debía del local que ocupaba el indicado á molestar su atencion...»*. L'alcalde Miquel Alsius decretà retirar-ne les runes, però amb la condició que Codormí fes algunes obres en el rec que passava en el seu hort. La finalitat era que l'aigua de regadiu no es filtrés amb l'aigua potable de la Mina, un conducte subterrani d'aigua potable de la Rajoleria, que alimentava la font d'en Ges. La insistència de Codormí no acabà aquí, ja que el 8 de maig de 1862 encara presentava una sol·licitud per obrir

l'antic camí que, des del l'Era d'en Ges, portava al carrer del Valls i al portal de Sant Benet, per darrere les cases de Jaume Gibert i d'Asprell. Encara perdurava algun tram de fortificació, ja que l'any 1865, en una afrontació d'una casa al carrer de Sant Antoni (núms. 28-30), propietat de Miquel Cordomí Roquet, al darrere hi havia un mur de la muralla d'uns 20 pams d'alçada, aixecat durant la guerra carlina.

El 20 de novembre de 1861 un tal Josep Gou presentà una interessant reclamació perquè el portal de Sant Martirià fos enderrocant, ja que no tenia cap utilitat. Esmenta el traçat irregular del recinte fortificat i la seva mala qualitat constructiva, feta amb murs o tàpies, la majoria de l'obra ja era a terra. Descriu com el mateix Ajuntament un cop acabada la Guerra dels Set Anys, es despreocupà de la seva conservació i manteniment, i donava la guerra per acabada. En mal estat, va començar a enderrocar diversos trams de

La casa de Can Gou situada al carrer de Sant Martirià. Començada l'any 1861, en una reixa conserva les inicials del propietari (Josep Gou) i l'any 1870. Autor: Guerau Palmada.

fortificació construïts pocs anys abans, com el portal i la muralla al capdavall del carrer de la Divina Pastora: *«Que en ocasion de la guerra de los siete años, está poblacion fué circuida de tapia ó pared con el fin de resguardar á sus habitantes de un golpe de mano enemiga. No entra en el animo del esponente el probar la mayor ó menor conveniencia que hubo en aquel entonces, en cerrar una poblacion de figura ó forma exterior tan irregular y cuyos extremos se hallan tan separados del centro, principalmente efectuandolo con una pared de construccion tan endeble porque esto, le apartaria de su objeto y, porque ademas, aquella época pasó afortunadamente para con toda probabilidad no volver jamás. Las corporaciones municipales que han venido sucediendose desde que la Nacion disfruta de completa paz, habran creido inútil este debil cerco, cuando han dispuesto destruirle en varias partes; y últimamente, Vuestra Magnificencia misma confirma este convencimiento, cunado hace poco ha mandado derribar la puerta y buen trecho de la tapia lindante con la acequia llamada de Guemol al extremo oeste de la calle de la Divina Pastora. Grandes trozos de muralla estan amenazando ruina por ser pesima su construccion, y la buena mitad de las puertas o portales ha desaparecido yá, sin que esta Corporación ni sus antecesores hayan pensado siquiera en su reconstruccion, lo que prueba todas luces que se considera del todo inutil tan endeble enmuramiento; y hacen bien, porque seria una verdadera lastima al que se considera del todo inutil tan endeble enmuramiento; y hacen bien, porque seria una verdadera lastima el que se empleasen tan sin provecho los caudales comunales en la reparacion de un objeto que no tiene yá motivo de existencia».*

De fet, les queixes de Josep Gou pretenien que el portal de Sant Martirià, situat a la confluència dels

carrers de Sant Antoni i de Sant Martirià, fos enderrocat, al·legant que no tenia cap mena d'utilitat, com la resta del recinte. El motiu de fons era que Josep Gou construïa una casa de la seva propietat a tocar del portal de doble elevació i amb torre, just defora del recinte. Malgrat els esforços de Gou, el 28 de novembre l'alcalde Miquel Alsius decretava que no es podia enderrocar el portal sense l'autorització militar del Governador de Girona. Aquesta casa avui és situada al carrer de Sant Martirià, davant la placeta d'en Ges. Començada l'any 1861, en una de les obertures hi ha una inscripció de l'any «1861», en un plafó de planxa calada «12-4-1866», en una reixa les inicials del propietari i l'any «1870.J.G.». Josep Gou i Molinas, el demandant de la demolició del portal de Sant Martirià, va ser metge cirurgià i home cultivat, natural de Torroella de Montgrí. L'any 1859 fou alcalde de Banyoles.

El dia 18 de setembre de 1862 els obrers del monestir demanaven al consistori que enderroqués les obres de fortificació darrere la capçalera de l'església monacal de Sant Esteve. El reblliment de terra i pedres de la fortificació es trobava a major alçada de les capelles, fet que ocasionava problemes d'humitat als retaules barrocs i pintures de les capelles interiors: *«causa grave perjuicio á la Iglesia sobre expresada la tierra amontonada al rededor de la misma y contenida en la fortificacion del lado izquierdo y detras del altar mayor, por estar á muchos palmos de elevacion sobre el nivel del plano de las capillas: todo lo que ocasiona grave detrimento á los retablos, dorados y, pinturas, filtrando la consiguiente humedad por las paredes».* Finalment, aquesta terra va servir per terraplenar els camins veïnals, ja que es tenia la certesa que iniciava una pau duradora

Al costat de la façana del monestir de Sant Esteve, antigament hi havia hagut una torre de defensa de l'abadia. (AMB).

després de la guerra carlina. Al mateix dia, es demanà que fos enderrocada la torre situada davant la façana del monestir i altres torres annexes a l'edifici de l'església, cedint les pedres de bona qualitat per a les reformes del monestir: *«piden y suplican autorice á los infraescritos el derribo de la torre de la entrada y, de las demas colindantes con la Iglesia, cediendoles las piedras mayores»*.

Sobre les obres dutes a terme al monestir, cal recordar que a partir de l'any 1858 els Missioners de la Companyia del Pare Planes inicien les gestions amb

Dependències interiors del monestir de Sant Esteve. Autor: Francesc Mateu i Duran. (ACPE).

el bisbe de Girona Lorente per ocupar les restes de l'antic i derruït monestir de Sant Esteve de Banyoles. El 1852 el bisbe Lorente havia intentat obtenir-ne la seva cessió per part del govern municipal, propietari de l'edifici monacal després de l'exclaustració. Amb la reial ordre del 4 de maig de 1864 el bisbe Constantí Bonet i Zanuy recuperà la propietat eclesiàstica del monestir. Els anys 1865-1867 es va treballar en l'ala oriental del claustre. El 1867 els missioners van poder ocupar l'ala oriental reconstruïda pel bisbe de Girona, després d'obtenir la cessió del govern d'Isabel II. Durant la Tercera Guerra Carlina l'edifici fou reconvertit en hospital de sang pel pare Fita, i passada la guerra hi tornaren els missioners.

L'enderroc d'alguns dels portals de la vila no es va fer efectiu fins l'any 1863. El 21 de maig de 1863 l'alcalde Ferran Coll posava a subhasta pública l'enderroc del portal dels Turers (*«Pliego de Condiciones para el derribo de la puerta llamada portal dels Turers»*). Es van establir tres condicions per l'execució de l'obra, pressupostada per 200 reals i supervisada per la comissió d'obres:

El carrer dels Turers, on fou demolit el seu portal l'any 1863. Autor: Jaume Claramunt i Antiga. (ACPE).

Expedient d'enderroc del portal dels Turers dut a terme el maig de 1863 per Joan Mañach, àlies «Ratoy». (ACPE).

1. L'obrer havia de costejar el cost d'enderroc del portal i del cos de guàrdia, a canvi es podia quedar les pedres. 2. Les runes del portal havien de ser portades en el punt indicat pel consistori. 3. L'obrer estava obligat a construir «una pared que enlace con la que existe allí contigua en un campo de su propiedad frente la carretera que dirige a la fuente pudosa». El 23 de maig Joan Mañach, àlies «Ratoy», va oferir 505 rals pels treballs d'enderroc, enlloc dels 200 rals, i li fou assignada l'obra.

El 28 de maig de 1863 li tocà al portal d'Ameller («Pliego de Condiciones para el derribo de la puerta llamada Portal d'Ameller y sus agregados ó sea cuerpo de guardia»). Van ser cinc les condicions de la subhasta:

1. L'adjudicatari havia de costejar l'enderroc del portal i el cos de guàrdia, també podia aprofitar-ne les runes.
2. Les runes que no s'aprofitessin havien de ser portades «en el punto llamado muralla den Palló».
3. L'enderroc havia de ser efectiu en el termini de 30

dies. 4. La quantitat mínima era de 100 rals. 5. El dia i lloc de la subhasta (diumenge 31 de maig de 1863 entre 11-12 hores del migdia). Finalment només s'hi presentà Jaume Argelés, que oferí 150 rals i obtingué l'obra.

A partir de mitjan segle XIX les muralles urbanes deixen de tenir sentit en moltes poblacions catalanes, que suposen més un fre i un límit a l'expansió urbanística que un veritable element de defensa. Banyoles no quedà al marge dels enderrocs sistemàtics i l'obertura de nous eixamples, i a partir de mitjan segle la muralla fou desmantellada fins a les migrades restes que avui en resten.

El carrer de la Porta del Forn era anomenat durant el segle XIX com el portal de Ameller o d'en Ninet.

LA TERCERA GUERRA CARLINA

La darrera guerra carlina començà l'abril de 1872 entre els partidaris de Carles Maria de Borbó, el pretendent carlí Carles VII, i els governs monàrquics i de la Primera República. Els escenaris de la guerra van ser principalment Catalunya, el País Basc i el Maestrat. D'inici, la guerra fou adversa pels carlins, però després de la proclamació de la República (febrer de

1873), que provocà el suport dels monàrquics, se succeïren les victòries carlines al nord de la península. A Catalunya les forces carlines, ben disciplinades, obtingueren victòries meritòries com l'audaç atac a Reus (1 de juliol de 1872) i la conquesta per sorpresa de la plaça forta de la Seu d'Urgell (15 d'agost de 1874). També van ser preses i atacades moltes ciutats de l'interior del Principat, com Igualada, Manresa, Vic, Berga, Ripoll i Olot. Els caps carlins més destacats foren Rafael Tristany, Martí Miret o Francesc Huguet, però sobretot Francesc Savalls, que vencé en la majoria de batalles que disputà, com la famosa batalla d'Alpens (9 de juny de 1873) o la batalla de la Serra de Toix, prop de Castellfollit de la Roca (13 de març de 1874), en la qual fou capturat el general Eduard Nouvilas amb uns dos-cents homes, que propicià pocs dies després la rendició d'Olot.

La guerra arribà a les acaballes amb la proclamació d'Alfons XII com rei d'Espanya el desembre de 1874, el nou règim monàrquic reagrupà la majoria de les forces conservadores. Les victòries militars de la monarquia foren quasi definitives l'any 1875. El capità general de Catalunya, el monàrquic Arsenio Martínez de Campos (1831-1900), prengué la plaça carlina d'Olot (25 de març) i el general Joaquín Jovellar (1819-1892) la plaça forta de la Seu d'Urgell (27 d'agost). La tardor de 1875 un sometent general posà fi als darrers escamots carlins. La fugida a França del pretendent Carles VII el mes de febrer de 1876 posà fi a la guerra al nord de la Península.

L'amenaça carlina a Banyoles començà a ser evident a partir de la primavera d'aquell any. L'11 d'abril el governador militar va manar tancar el casino carlista banyolí, el president del qual era Miquel Fornells

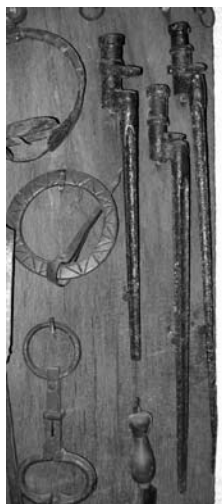
Armament utilitzat durant les guerres carlines. (MACB).

Sabre conservat de les guerres carlines. (MACB).

Obrador, que fou també comissionat de les obres de fortificació durant la Segona Guerra Carlina. Amb l'augment de la tensió bèl·lica, el 2 de maig de 1872 l'Ajuntament decidí traslladar les escoles de primària, situades a l'exconvent dels Servites, a dues sales de la casa consistorial i a l'antic Sant Hospital. La causa del trasllat era deguda a la demanda (30 d'abril de 1872) que féu el capità de les forces destinades a la defensa de Banyoles, Joaquim Domènech, de tornar a ocupar l'antic convent com a caserna militar. Es volia, així, fortificar de nou el convent dels Servites i també posar un portal al capdamunt del carrer de la Canal, davant del rec Major: *« de ser de todo necesario para mayor defensa de la fuerza movilizada á fin de rechazar el enemigo, no solo fortificar el cuartel en su interior y exterior, sino si que tambien formalizar un portal en los últimos de la calle de la Canal y junto á la acequia que traviesa dicha calle»*.

Tot i l'amença carlina, no deixa de sorprendre la poca preocupació que hi havia per defensar i fortificar la vila. Per exemple, el dia 9 de maig Martirià Oller va presentar una sol·licitud, que li fou concedida, per edificar una casa a la muralla, al costat del camí que portava del carrer dels Valls i de Sant Benet cap a l'escorxador públic: *«se le autorize para edificar una casa en la Muralla ó sea junto al camino que conduce de las calles dels Valls y de San Benito, al Matadero público, en terreno de su propiedad y bajo diseño que por duplicado acompaña»*.

Tres baionetes de dolla probablement del segle XVIII o principi del XIX trobades en una casa del carrer de les Escrivanies. Autor: Gueru Palmada.

A partir de l'estiu de 1872 les incursions carlines foren habituals a la vila de Banyoles i als pobles de la comarca del Pla de l'Estany. L'11 de juny el brigadier carlí Francesc Savalls i Massot passà per la Mota, camí de Riudellots de la Creu. Banyoles estava rodejada pels carlins, i les seves faccions hi entraven reclamant contribucions a les autoritats municipals i capturant els seus regidors. La situació era insostenible i l'Ajuntament no podia fer front a la defensa de la vila, tot i les armes que li foren entregades. Els milicians liberals foren desarmats: el 18 d'agost de 1872 l'alcalde republicà Pere Torrent comunicava al Comandant General de la Província de Girona que el consistori s'havia fet càrrec de *«las armas y municiones y demas pertrechos de guerra»* que es trobaven a mans dels milicians liberals. Poc dies després, el 22 d'agost,

els membres municipals demanaven que l'armament confiscat a la caserna fos recollit per les autoritats militars: *«á la brevedad posible pase á esta villa una fuerza de su digno mando á recoger las repetidas armas, municiones y demas pertrechos de guerra que puntualmente les seran entregadas»*. La relació de les armes dipositades es troba en un inventari d'aquell mateix dia. Bona part de les armes procedien dels voluntaris de Cassà de la Selva. L'armament sembla més aviat escàs per la defensa de la nostra vila:

Número de armas	Calibre y nombre de las armas	Número de bayonetas	Número de paquetes de cartuchos
90	Mayor Piston	90	234
Cartuchos sueltos	Número de balas	Número de cápsulas	Pólvora
4	180	2350	1 saquito

La situació no millorà a l'estiu de 1873, i se succeïen dia rere dia les amenaces de les partides carlistes que exigien pagaments de contribució a la seva causa. Les dificultats del municipi per defensar la vila dels carlins eren més que evidents. Si el 22 d'agost de 1872 l'Ajuntament es lamentava de la dificultat de trobar voluntaris que s'allistessin a la Milícia Nacional, a causa de la necessitat dels joves casats de treballar pel sosteniment familiar, un dia després entren els carlins capturant dos regidors (Pau Torres i Vicenç Pla) i exigint la recaptació de contribucions. Precisament el 29 d'agost es posa de manifest que no existia cap força armada a la vila (després de l'entrega de les armes) que podés protegir-la, ni tampoc la caserna: *«no existe fuerza de ninguna clase armada y que la fortificacion pudiera acarrear desgracias de alguna consideracion*

puesto que pudiera suceder hallarse la faccion dentro de esta villa, entrar las tropas á la misma y parapetarse la faccion al cuartel y casas fortificadas». La solució que proposà l'autoritat municipal fou dràstica, tirar a terra els elements fortificats per impedir que els carlins s'hi fessin forts: «han acordado que se derriben los puntos de fortificados de dicho cuartel dejando las estancias y aposentos en su ser y estado en que se encontraban, y que inmediatamente todos los dueños de casas fortificadas, derriben cuanto tengan fortificado». De totes maneres, malgrat l'amenaça, sembla que no s'acabà d'enderrocar la caserna. Al principi de setembre de 1872 els carlins s'atreviren a entrar a Banyoles i a tallar l'arbre de la Llibertat, emblema i estàndard dels republicans, situat al bell mig de la plaça de la Constitució, aquell mateix mes el brigadier Savalls estigué a la vila (12 de setembre).

Tot just el dia 17 de setembre es decidí crear una Junta d'armament, fortificació i defensa presidida per Josep Toribi de Ameller i formada per Eduard Pujol, Estanislau Costa, Joaquim Domènech, Joan Corominas i el secretari Abdó Saguer. Acte seguit, es resolgué fortificar de nou la vila per evitar l'entrada dels carlins, i sobretot a millorar la caserna ubicada en l'exconvent dels Servites i en els punts més exposats de la vila: *«se proceda inmediatamente á fortificar el cuartel ó sea el exconvento de P.P. Servitas que servia de escuela de niños, con todo su recinto, cuyo edificio lo habia sido yá anteriormente, que se proceda a si mismo á fortificar todo lo necesario la poblacion para mayor defensa de las personas e intereses de la misma»*. Tres dies després (20 de setembre) es resolgué que les obres havien de ser sufragades gràcies a les contribucions dels vilatans de Banyoles: *«para ello, era preciso invertir en*

las obras de defensa algunas cantidades para fortificar algunos puntos de la poblacion proponiendo al efecto un reparto entre todos los vecinos proporcionalmente á sus fortunas para sufragar los gastos que podrá reportar la consabida fortificacion á cuyo efecto se hallan legalmente autorizados».

Al final d'any, els dies 7 i 14 de desembre de 1872, les autoritats municipals temien que el recinte no tingués prou capacitat de resistència, sobretot després de la incursió carlina d'Olot, pocs dies abans. Per això, es traçà el límit d'un segon recinte fortificat a l'interior de la vila, diferenciant-se així un reducte interior, en cas de retirada: *«que siendo indispensable la formación de un segundo reducto de fortificación para mayor defensa de las fuerzas en caso de una precisa retirada; cuyo segundo reducto ha sido indicado y aprobado por la Junta de armamento y de defensa y Señor Comandante de Armas D. Pedro Velas, en sesion de seis del actual, á consecuencia del suceso ocurrió por los Carlistas en la villa de Olot por la insignificante fortificacion interior que en la misma existe»*. Pocs dies després, el 20 de desembre de 1872 els perits (mestre de cases, fuster i serraller) presentaven el compte del cost per realitzar el reducte interior, tot plegat sumava 1.000 pessetes. Un cop acordada la seva execució, el pressupost de l'obra fou enllestit amb la venda en subhasta pública de la fusta dels plàtans procedents del terraplè de l'Estany.

El 14 de desembre es remarca que el recinte era excessivament extens per a la seva defensa, i fàcilment podien entrar els carlins durant la nit, sobretot per la banda de l'antic escorxador (situat a tocar de l'antic hospital del monestir) i tallant la retirada al cos de guàrdia de la Porta del Forn. Certament es posa de manifest la seva vulnerabilitat, on s'hauria aprofitat

algun antic tram de muralla medieval, però sobretot les parets de les cases i els murs de tancament de finques i hortes. Com a solució, la Junta d'armament proposà una guàrdia nocturna formada per 20 homes pagats a 1 pesseta diària per vigilar en rondes el recinte, proposta que finalment no fou aprovada per manca de fons: *«que no siendo suficiente la actual fuerza para guardar bien como corresponde toda la fortificación por ser tan sumamente extensa, se hacia del todo preciso para evadir la entrada al enemigo, una guardia nocturna compuesta de veinte hombres satisfechos á peseta cada uno para que diariamente de noche rondasen la población y ocupasen parte de ellos algunos puntos del recinto, que por la mucha distancia que media desde una guardia á otra, facilita de tal manera la entrada al enemigo, como es por la parte del Matadero»*.

La preocupació per la poca presència d'efectius militars destinats a Banyoles era evident: hi havia escassament alguns carrabiners i voluntaris de la milícia. A les darreries de l'any 1872 (26 de desembre) encara havien d'arribar 70 homes més i 100 armes, segons el compromís adquirit amb el Governador de Girona. Aquell mateix dia el regidor Pau Torres va proposar que per apaivagar els nervis dels voluntaris de guàrdia i, com no, també per fer passar el fred de l'hivern, se'ls donés alguna beguda, proposta que fou acceptada: *«que vista la escasez de fuerzas que existen en esta villa para la custodia de la fortificacion de la misma en razon á tener tantísima extension, y que habiéndose ofrecido y prestar servicio al propio tiempo voluntariamente y sin retribucion algunos individuos de la milicia sedentaria en rondar la poblacion diariamente y toda la noche, y siéndoles indispensable el tomar alguna bebida durante las noches de estos críticos dias de amenaza que atravesamos»*.

Després de l'ocupació carlina de Ripoll i Berga (març 1873), l'Ajuntament i la Junta de Defensa acorden fortificar l'església de Santa Maria dels Turers i s'incrementen els torns de vigilància nocturna del recinte dels homes entre 20 i 60 anys d'edat. El dia 6 de maig de 1873 l'alcalde Tomàs Palmada presidia la sessió en què els perits fusters i serrallers presentaven a la corporació la valoració escrita dels treballs duts a terme als portals i portes de la fortificació. Es volia contrastar amb les factures presentades pels mestres fuster i serraller. Els perits fusters eren Joaquim Pigem i Pere Canadell, que inspeccionaren els treballs fets en *«seis portales mayores, seis cuerpos de guardia, un rastillo, dos gritas y un tambor»*. Finalment, existí una discòrdia amb les factures presentades pel fuster Antoni Bartra, que dedicà 14 jornals de feina al reforç de cadascun dels portals amb taulons de fusta (13 taulons per cada portal, pagats a 26 rals cada tauló). D'altra banda, els perits serrallers van ser Francesc Boadella i Pere Tarafa, que calcularen el cost de les obres fetes pel serraller Martí Abril. En aquest darrer cas no hi van haver gaire diferències, a excepció del treballs del cos de guàrdia de la *«puerta de la Laguna»*. El mes d'abril de 1873 el republicà Josep Toribi de Ameller és escollit comandant d'armes de Banyoles. Les millores també es dugueren a terme en la caserna, com es desprèn de la queixa presentada per Miquel Codormí i Roquet a causa de les cases de la seva propietat afectades per les obres de fortificació: *«... en reclamacion de que se le abone alguna cantidad por los perjuicios se le irrogan en las casas que posee juntas al Cuartel por razon de la fortificacion que en ellas se ha verificado»*. Finalment rebé 12 duros de compensació.

Retrat del comandant d'armes republicà Josep Toribi de Ameller. (ACPE).

Josep Toribi de Ameller Hysern (Banyoles, 1842-1873)

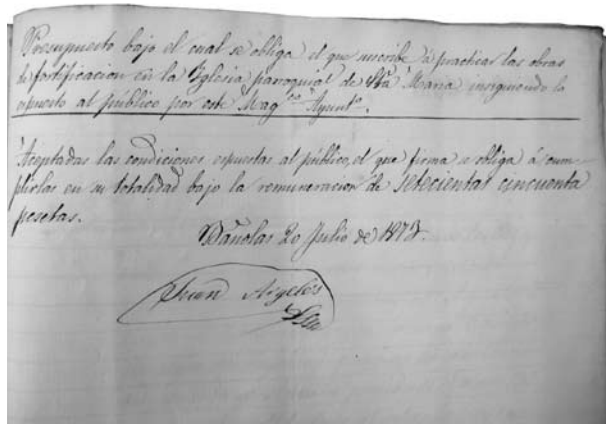
Nascut a Banyoles l'any 1842, era originari e la casa pairal dels Ameller, una nissaga d'hisendats banyolins. Els membres d'aquesta família de tradició republicana i liberal tingueren una destacada carrera política i militars durant el segle XIX. Amb prou feines divuit anys,

fundà un nucli republicà a Banyoles. Es casà amb l'aragonesa Mariana Baquedano García. En esclatar la Revolució del Setembre del 1868, coneguda com *La Gloriosa*, reclutà grups armats per anar a la ciutat de Girona. Va ser escollit diputat a les Corts. L'any 1869 participà en l'alçament federal i fou condemnat a mort, tot i que finalment fou indultat. Durant la I República va ser comandant d'armes de Banyoles en el transcurs de la Tercera Guerra Carlina. El dia 13 de novembre de 1873 durant l'atac de les tropes del brigadier carlista Francesc Savalls, morí tràgicament a l'edat de trenta-dos anys al portal dels Turers. A Banyoles es convertí en un mite i un referent ideològic, un republicà convençut que lluità contra els carlins fins a la mort.

A partir del 3 de juliol de 1873 Banyoles es troba en estat de setge i els queviures escassegen. L'alcaldia era presidida per Tomàs Palmada, dominaven els

republicans i els monàrquics-constitucionals. Precisament a causa d'aquest estat de setge, el mes d'agost de 1873 es fortificà de forma desesperada l'església de Santa Maria dels Turers, considerada com un refugi segur. El mestre de cases Joan Argelés va aconseguir la subhasta de les obres (20 juliol de 1873) pressupostada amb 750 pessetes, amb el compromís d'enllestir-les en el termini d'un mes. Sens dubte el perill carlí era real i imminent.

Davant l'amenaça carlina calia millorar el foc d'artilleria de les fortificacions. El 27 d'octubre de 1873 l'alcalde Tomàs Palmada, amb ordre del Governador Civil de Girona, com a recurs extraordinari de guerra, va demanar als obrers de l'església de Sant Esteve que entreguessin la campana «Martiriana» per fer-ne canons. Havien de ser emplaçats a les fortificacions de Banyoles. El dia següent es volien incautar també les dues campanes majors de Santa Maria dels Turers, tot i les protestes dels obrers parroquials (29 d'octubre), en què exposaven que les campanes eren de la vila i havien estat pagades amb donatius dels veïns. A més, tenien la funció d'alarma en cas de foc: «*Nuestra parroquia está considerada como uno de sus últimos recintos de fortificación, que tiene esta villa, para el amparo de los mismos vecinos y de las fuerzas armadas, que la defienden ¿Y cuanta necesidad podian considerarse para un caso apurado? Bien lo han manifestado diferentes veces de dia y de noche. Si han tocado a fuego, una multitud de gente de todos los sexos, edades y condiciones han acudido precipitados al percance y salvado el riesgo a costa de grandes trabajos*». Les protestes foren continuades pel pare Fita del monestir de Banyoles, que finalment precipità la revocació de l'ordre d'entrega de les campanes de Banyoles (30 d'octubre).

El juliol de 1873 es fortificà de manera desesperada l'església de Santa Maria dels Turers, a càrrec del mestre de cases Joan Argelés. (ACPE).

Afortunadament el bronze no va ser aquell de les campanes banyolines, els canons destinats a la defensa de Banyoles s'estaven fabricant, tot i que el Governador de Girona demanà que el consistori pagués el seu valor: «Al conceder autorización a ese Ayuntamiento para que con el bronze de tres campanas de la población fundiese cañones con que defenderla en el probable caso de que los carlistas la atacasen no hice mas que velar por los intereses que me están encomendados. Si los vecinos de esta villa están dispuestos, como se desprende de los escritos q. V. me ha remitido con fecha 29 del corriente, a aprontar por suscripción una suma equivalente al valor de los cañones que mandó fundir mi autoridad, no hallo reparo alguno en que las campanas queden en el sitio que hoy ocupan».

La matinada del dia 13 de novembre de 1873 un escamot carlista del brigadier Francesc Savalls i del coronel Manel Puigvert, provinent de Mieres, important reducte carlí, va aconseguir entrar al recinte de Banyoles gràcies a una obertura d'una casa del carrer de Guèmol. El portal de l'Estany («de la Laguna») va ser obert i entrà el gruix de les tropes de Savalls, es dirigien ràpidament a través del carrer Mn. Jacint Verdager (carrer Gran) cap al portal i cos de guàrdia dels Turers, on perdé la vida a les 4 hores de la matinada el comandant d'armes de Banyoles, el republicà Josep Toribi de Ameller. El cronista de la nostra ciutat, Antoni M. Rigau, bon coneixedor de les guerres carlines del XIX, ens narra aquest fets: «Les tropes carlines comanades pel Brigadier Savalls, van aconseguir entrar a la Vila, pel "portal del carrer de Guèmol", atacant-lo per reraguarda, després de saltar la precària muralla de fortificació. Eren les quatre de la matinada plujosa, amb boira espessa. Hi hagué escaramusses a les Rodes i als Turers. Entre els diversos morts, s'hi comptà el Comandant

d'Armes de la Vila, Josep Toribi d'Ameller i Hysern, que caigué al carrer de la Porta dels Turers. “Una bala travessà la bella i baronívola testa d'Ameller, el qual morí a l'acte”. En plena plaça dels Turers va ser ferit greument el seu ajudant, el Capità Bover (a) Vilada, que morí dies després». Durant l'atac, mentre es defensava el portal dels Turers, la població banyolina es va refugiar a l'església de Santa Maria. Els edificis religiosos certament eren considerats edificis segurs, ja que també l'agost de 1873 l'església de Tortellà havia estat el reducte on s'atrinxeraren els voluntaris republicans, tot i els intents de Savalls de prendre'n l'edifici. La proximitat de les columnes del general Cirlot, acampades a Girona, va provocar finalment la retirada carlina de Banyoles.

Després d'una aferrissada defensa, els dies 28 i 29 de novembre de 1873 una acció combinada dels caps carlins Francesc Savalls i Martí Miret acabà amb l'ocupació de Banyoles. Amb la caiguda de Banyoles, Olot, Ripoll i Vic els carlins van esdevenir amos i senyors de bona part del nord català. El brigadier Savalls s'hostatjà a la casa noble de la família Bach (avui Can Lavall), on l'escorta muntava guàrdia des de la muralla. Segons Antoni M. Rigau Banyoles fou ocupada de forma intermitent fins l'any 1875, i els carlins es retiraren diverses vegades, però es pagaren diferents contribucions de guerra, sobretot els banyolins assenyalats com a liberals: «Si es cierto que, desde el 29 de noviembre de 1873 a últimos de octubre de 1875, estuvo ocupada esta Villa por las facciones Carlistas al mando de los Cabecillas Saballs, Auguet, Miret, Tristany, Vila del Prat, Orri (a) “Chicu de Sallent” y otros Cabecillas; creyéndose tan dueños de la Villa que nombraron sus Comandantes de Armas de la misma ...».

Retrat del brigadier carlí Francesc Savalls. (ACPE).

Francesc Savalls (la Pera, 1817-Niça, 1885)

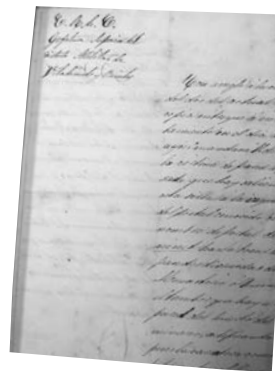
Destacat militar carlí, de joventut lluità en la Guerra dels Matiners. Va ser el cabdill carlí més popular i polèmic de la Tercera Guerra Carlina a Catalunya. Es va enfrontar amb Alfons Carles de Borbó, germà del pretendent Carles VII, i amb altres caps carlins catalans. La seva mà dreta va ser Francesc Huguet. Era indisciplinat, però amb una gran intel·ligència i gaudia del

suport dels terratinents de les comarques gironines. L'any 1872 es va incorporar a les forces carlines com a capità. El 1874 ja era mariscal de camp sota les ordres de Rafael Tristany, però ben aviat exercí el comandament de tot l'exèrcit carlí de Catalunya. Va fer accions victorioses a Vidrà (juliol de 1872), la presa de Ripoll i Berga (març de 1873) i el foc d'Alpens (juliol de 1873) i de Castelló d'Empúries (1874). Ocupà la vila de Banyoles el novembre de 1873. L'assalt fracassat a Puigcerdà (agost de 1874) i de Vic (octubre de 1874) i la pèrdua d'Olot (març de 1875) van marcar el declivi de les seves campanyes i de les forces carlistes a Catalunya. Acabada la guerra, amb la instauració de la monarquia d'Alfons XII, va fugir a França, on s'establí a la ciutat de Niça, on va morir.

La tensió entre els carlins i el consistori fou ben present al llarg dels anys 1874-1875, i les contribucions municipals a la causa carlina eren habituals: el 22 de desembre de 1873 el tinent coronel carlí

Isern amenaçava l'alcalde per no haver-lo avisat del pas d'una columna enemiga; el 25 de gener de 1874 Savalls ordenava afusellar els desertors; el 27 de gener es va prohibir als banyolins anar a Girona; l'1 de febrer l'ajuntament va haver de lliurar diverses quarteres pinso per la cavalleria que assetjava Olot; el 13 d'abril es prohibeix mostrar rètols de caire liberal pels carrers; el 4 de juliol de 1874 foren allistats tots els homes de la vila; el 22 de desembre es culpà l'Ajuntament d'un menyspreu a la marxa del brigadier Savalls, sense els honors que se li havien de donar; el 27 de febrer de 1875 el cap carlí Josep Fernández ordenava al batlle de Banyoles l'enviament de 100 homes amb picots, aixades i pales per les obres d'atrinxerament de la comarca de Santa Pau.

Enmig d'aquestes tensions, en plena ocupació carlina, el dia 4 de maig de 1874 arribà l'ordre del tinent coronel Narcís Comadira, comandant d'armes del districte militar de Vilademuls i Banyoles, per tal que fos enderrocant el tram de muralla entre el portal d'en Ninet i el monestir de Sant Esteve, a més de tres torres o tambors situades al monestir, a l'hort de Marià Malagelada i l'horta dels Frares: «mandara V. derribar la cortina de pared aspillera que hay saliendo de esta villa a la izquierda del portal conocido con el nombre de portal den ninet hasta tocar las paredes derruidas del Monasterio ó Seminario; el tambor que hay á la pared del huerto del Seminario, rectificando despues la carretera como estaba antes; el lienzo de pared que hay desde el Monasterio al boquete inmediato al molino de Rabassa; el tambor del huerto de D. Mariano Malagelada y por ultimo el tambor de la huerta conocida por dels frares. Estos derribos deben ser hechos inmediatamente hasta el nivel del piso, y los escombros transportados fuera de la villa á las inmediaciones del Estanque».

El 4 de maig de 1874 el tinent coronel Narcís Comadira, ordenà que fos enderrocant el tram de muralla entre el portal d'en Ninet i el monestir. (ACPE).

L'ordre de demolir la muralla no només afectà aquest tram i aquestes torres, sinó tots els elements fortificats que fossin de la propietat pública o que haguessin estat construïts en parets i cases de propietat privada: «Tambien hara V. proceder al derribo de todas las murallas ó paredes existentes en esta villa que hubiesen servido de defensa al enemigo contra las tropas Reales, para que no sirvan mas de guarida á los partidarios del Gobierno usurpador revolucionario, incluyendose en esta disposicion las paredes de propiedad particular que sirvieron de fortificacion, porque asi como los propietarios no se opusieron ó impidieron la edificación ó ereccion de los muros, tampoco debemos nosotros respetarlos, por ser un elemento ó abrigo de que se valió el, y podria tadavia servirle de refugio y guarida».

De forma immediata, l'alcalde convocà un ple el 12 de maig de 1874 per tractar de l'afer de l'ordre d'enderrocar les defenses, en presència del comandant d'armes Narcís Comadira. Aquest darrer va llegir l'ordre, i per no haver-la complert, imposà al consistori una multa de 50 duros. L'alcalde republicà Josep Dorca es defensà argumentant que l'ordre no havia estat complerta a causa del poc temps donat i la manca de fons municipals. La insistència de Comadira

féu que finalment es dugués a terme el seu enderroc: «Mas insistiendo dicho señor Comandante de Armas á que se efectuase inmediatamente dicho derribo y se diese cumplimiento á la citada comunicacion y salvadas por dicho Señor Comandante de armas las dificultades que motivaron al incumplimiento, se procedió á dar cumplimiento á la citada orden oficio». De fet, el detallat plànol Aigiües de Banyoles (1907) que avui conservem de l'enginyer Ramon Gussinyer ens permet veure que ja no existia cap mena de muralla (o tancament fortificat) als primers anys del segle XX entre la porta del Forn i el monestir. Efectivament, la demolició havia estat executada.

Plànol de la ciutat de Banyoles fet per l'enginyer Ramon Gussinyer l'any 1907. Es pot observar l'únic tram de muralla medieval avui conservat. (Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles).

Si el mes de maig de 1874 s'insistia en l'enderrocament de les fortificacions, el 23 d'octubre de 1874 arribava l'ordre del brigadier Francesc Savalls adreçada al tinent coronel Narcís Comadira, comandant d'armes del districte militar de Vilademuls i Banyoles, per tal de tirar a terra la caserna dels milicians republicans, a més d'altres obres de fortificació. S'havien de presentar els mestres de cases i obrers davant l'edifici per procedir al seu immediat enderroc: «El Marqués de Alpens General el Gefe de la primera División de este Ejército y Principado (F. Savalls) ha dispuesto que el Edificio que fué cuartel de la guarnición Republicana y otras obras que sirvieron de defensa cuando esta Villa estaba fortificada, sean derribadas». En definitiva, no deixa de ser curiós que bona part del recinte hauria estat demolit pels carlistes l'any 1874, és a dir, tots els esforços de fortificació dels liberals van quedar en un no-res a les acaballes de la darrera guerra carlina.

Per una notícia posterior del dia 3 de setembre de 1877, un cop acabades les guerres carlines, trobem la confirmació que les fortificacions foren demolides per ordre dels carlistes, també l'antic convent dels Servites: «Resultando que inmediatamente de quedar dueños de esta villa los Carlistas, mandaron derribar todas las obras de fortificacion que en ella habia, y edificio propiedad del Ayuntamiento destinado á escuelas públicas y posteriormente á Casa – cuartel de los voluntarios de la libertad». Les obres havien consistit en una doble línia fortificada: un recinte exterior i un altre d'interior. També ens dóna la notícia que l'any 1875 no quedava cap edifici militar, per això el govern va donar ordre de fortificar a càrrec municipal la casa de Jeroni Pujol (octubre de 1875), tot i que quan acabà la guerra foren desmantellats aquests treballs.

L'ocupació carlina durà poc més d'un any, ja que el dia 27 d'abril de 1875 van entrar les tropes governamentals a Banyoles, tot i que els carlistes encara dominaven les rodalies. Per exemple, el mes de maig els carlins encara entraren a Banyoles i s'emportaren tots els regidors menys un d'ells. El recinte fortificat estava ja molt malmès. En l'acte municipal del dia 13 de maig de 1875 es pot intuir que diversos trams de muralla eren enderrocats. Per exemple, aquell dia Marià Malagelada va sol·licitar edificar una casa en l'horta que tenia en el carrer dels Valls, on l'any anterior surt referit *«el tambor del huerto de D. Mariano Malagelada»*. Més clara és la sol·licitud de Francesc Barolés, mestre de cases, en qualitat de representant del Sr. Juncadella de Barcelona, en què demana utilitzar les pedres que es trobaven en l'horta dels Frares com a material de construcció, petició que li fou denegada perquè les pedres pertanyien a l'antiga casa forta, aleshores derruïda. S'ordenà que *«los escombros procedentes de las ruinas del ex-fuerte se conduzcan a la orilla de la Laguna»*.

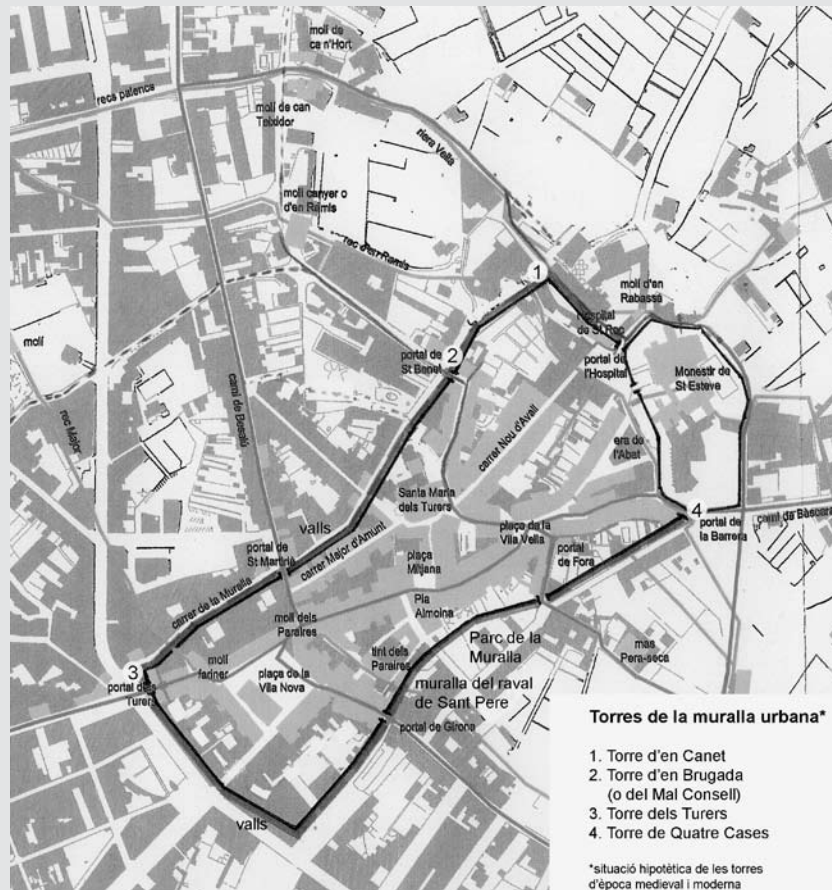
El 21 de març de 1876 l'alcalde Martirià Roura exposava a la Diputació Provincial els grans sacrificis que havia fet la vila de Banyoles durant la Tercera Guerra Carlina, sobretot en les despeses d'armament i fortificació. Es demanà a les autoritats governamentals que els banyolins fossin exempts de pagar la contribució del repartiment. El consistori recordà que quan visità la vila el general José Arrando Arrando Ballester, digué als regidors que el Govern podria pagar part d'aquestes despeses: *«por otra parte tienen anticipada sobradamente segun lo manifestado por el ilustre General Arrando. Este insigne caballero durante su estancia en esta poblacion, al ver que la fortificacion*

ya estaba corriente, dijo que estaba en la persuacion de que el Gobierno resarciria en parte sino todos, los gastos que ocasionaron las meritadas obras». També s'esmenta que l'any 1873 els treballs de fortificació van originar una despesa de 7.000 a 8.000 duros, sufragats mercès al repartiment veïnal, anomenat «extraordinaris de guerra».

Finalment a les darreries de l'any 1876 passà un fet ben curiós. El 21 de desembre de 1876 el consistori va remetre un ofici al Jutjat de Primera Instància del partit d'Olot contra Francesc Roura Palmada, carlista del poble de Mieres, pel robatori que féu dels elements de ferro dels portals de la vila de Banyoles durant la passada guerra carlina. També la barana metàl·lica que rodejava l'arbre de la Llibertat de la plaça de la Constitució: *«Y como dicho individuo es el mismo que cunado perteneció á las filas carlistas vino á esta Población y se llevó el circulo de hierro que en forma de balcon rodeaba el árbol de la libertad que había en medio de la Plaza de la Constitución, llevándose además todas las herramientas de los portales de la fortificacion y unos grilletes antiguos de mucho peso que se encontraban en esta Casa Consistorial, cuyo total importe asciende aproximadamente á unos doscientos duros»*.

Certament, després de la última guerra carlina podem dir que la nostra ciutat deixà de tenir un recinte fortificat. Ni la muralla ni les fortificacions ja no foren mai més refetes. En l'actualitat, les migrades restes conservades de la muralla són el viu testimoni de les guerres que patí la nostra ciutat des de l'època medieval fins a les darreries del segle XIX. La muralla és avui el testimoni material dels conflictes bèl·lics que patí Banyoles i la comarca del Pla de l'Estany al llarg de la història.

LES RESTES ACTUALS

Plànol del recorregut de la muralla medieval de Banyoles. Autor: Jeroni Moner i Guerau Palmada.

LA TROBALLA DELS VALLS

A la plaça Perpinyà, a l'inici del carrer Migdia, hi discorria antigament el traçat de la muralla medieval. Aquest tram era precedit per un vall o fossat excavat en el subsòl de travertí. La seva troballa va tenir lloc fa pocs anys en motiu de les obres de construcció d'un nou edifici d'habitatges, on era ben visible un retall en angle recte excavat en el terreny (febrer de 2006). Els talls practicats en el travertí eren ben escairats i rectes, el perfil del fons del fossat era força planer. Tot i que no fou possible documentar en exactitud les seves dimensions, la seva fondària era propera als 2 m. Mostrava un rebliment de terra i pedruscall, abocat probablement quan ja perdé la seva funció militar. Cal recordar que les fonts documentals de mitjan segle XVIII ens parlen de l'existència de valls en aquest mateix indret, davant del camí reial que sortia des del portal de Girona i darrere les cases de migdia de la plaça Major, referits en aquest moment com «els antics valls de la muralla», ja que ja foren convertits en hortes.

Troballa dels valls a la plaça Perpinyà (febrer de 2006), darrere les cases de les voltes de migdia de la plaça Major. Autor: Guerau Palmada.

A l'inici dels anys 70 del segle XX, durant la construcció d'un bloc de pisos en un gran solar entre el carrer Àngel Guimerà i l'actual Avinguda dels Països Catalans, va ser trobada una rasa excavada en el terreny de travertí. Avui aquestes restes són del tot desaparegudes, però donada la seva situació, aquesta rasa molt probablement formaria part dels antics valls de la muralla medieval. La rasa ben retallada en el travertí tenia una amplada entre 7-8 m i una fondària variable entre els 2-3 m, segons es pot constatar de manera aproximada a través de les fotografies fetes durant els treballs de fonamentació. El seu traçat rectilini es prolongava un centenar de metres. En aquell moment la seva identificació fou dubtosa tot i que l'anàlisi de les fotografies fetes en el moment de la troballa permeten identificar-hi els antics valls. Així la muralla discorria força paral·lela, i un mica endarrerida, respecte a l'actual Avinguda dels Països Catalans (antiga carretera de Girona a Olot, oberta a mitjan segle XIX), entre la plaça Perpinyà i l'inici del carrer Àngel Guimerà. La muralla en totes les fotografies antigues apareix com completament arrasada.

Durant el seguiment arqueològic de les obres de pavimentació del carrer Àngel Guimerà (anys 2005-2006) es va intentar localitzar el traçat de la muralla medieval. Tot i que les dades documentals ubicaven la muralla al capdavall del carrer, no va aparèixer cap estructura identificable amb l'obra defensiva. L'únic que es va observar és que arran de l'antiga carretera de Girona a Olot, projectada a mitjan segle XIX, semblava haver-hi un retall pronunciat en el travertí i ple de terra. Aquest retall marcaria probablement el traçat dels valls davant de la muralla, totalment arrasada. El fossat, segons les dades històriques, es

Rases trobades l'octubre de 1976 en un gran solar entre el carrer Àngel Guimerà i l'actual Avinguda dels Països Catalans. Autor: Francesc Xavier Butinyà.

prolongava paral·lela a l'actual Avinguda dels Països Catalans fins a la plaça dels Turers, seguint l'alineació marcada per les cases del carrer del Born amb les seves hortes posteriors. De fet, durant la construcció de la caserna de cavalleria borbònica al llarg del set-cents molts d'aquests antics valls ja foren terraplenats, pertanyents a la família Ramis.

En el carrer de la Canal, en motiu de la construcció del nou auditori de l'Ateneu –Centre Municipal d'Estudis Musicals (CMEM)– fou descoberta una rasa de prop de 6 m d'amplada, probablement part dels valls, en el terreny que discorria paral·lela al carrer de la Canal, segons observacions de l'arquitecte Jeroni Moner, autor del projecte. La rasa excavada en el terreny fou aprofitada com a soterrani de l'anterior immoble i coberta amb una volta de pedra rebaixada. Avui aquesta volta encara es conserva dins del nou equipament cultural. De fet, tot indicaria que s'aprofità l'excavació dels valls com a soterrani d'algunes cases

Les cases del carrer de la Canal van ser edificades a partir del primer terç del dinou, com es pot observar en una llinda de pedra amb l'any gravat (1833).

construïdes al carrer de la Canal, i que es poden datar aproximadament dels segles XIX i principi del XX.

LA MURALLA DEL RAVAL DE SANT PERE

En el carrer de Sant Pere, al principi de l'any 2008, fou descobert un tram de muralla a Ca l'Hereu, una finca que fa xamfrà entre el pas del carrer de Sant Pere i el carrer de Girona. La façana principal de la casa és encarada al carrer Girona, on es poden veure les traces de l'antiga porta forana de dovelles de pedra. La troballa va tenir lloc en motiu de la seva reforma. El llenç descobert forma part de la muralla medieval, que tancava la vila per la banda sud, a tocar de l'antic portal de Girona que permetia l'accés cap a la plaça Major.

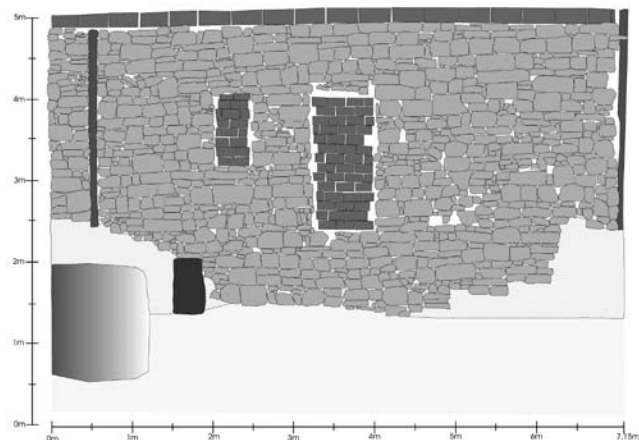
A partir del maig de 2008 es va procedir als treballs de documentació arqueològica i arquitectònica per part de l'empresa Arqueolític. No es van trobar nivells

La muralla del raval de Sant Pere durant les obres de reforma de Ca l'Hereu. Autor: Esteve Palmada.

arqueològics significatius per a la seva datació. Es va documentar un tram conservat de 8,9 metres de longitud i 4,7 m d'alçada. Assentada directament damunt la roca natural (travertí), fou aixecada amb carreus de travertí força irregulars, lligats amb terra i morter. Els carreus de formes rectangulars, poc desbastats i escairats, no segueixen filades ben definides en aquest tram, i s'intercalen amb llosetes de travertí allargades. La seva banquetta de fonamentació és formada per unes 5-6 filades de carreus. El parament s'identificà com força malmès a causa de reformes posteriors, quan la muralla fou aprofitada com a paret mestra. Posteriorment, en el parament, van ser obertes dues obertures, que en el moment de la intervenció arqueològica apareixien tapiades amb totxos.

Al costat de la muralla es va documentar, a un nivell més baix, el traçat del rec Major, que discorre en sentit nord-sud, aprofitant la inclinació del terreny. Part del rec era cobert amb una volta rebaixada feta de carreus de travertí disposats en forma de plec de

Dibuix en alçat de la muralla del raval de Sant Pere. Autor: Xavier Aguelo, Arqueolític Terra Sub SL.

llibre i units amb argamassa. També es va poder observar com el rec Major en aquest tram fou excavat directament en el subsòl calcari. El rec en direcció sud passa dessota la muralla, mercès a una obertura practicada a l'estructura defensiva, per continuar el seu curs paral·lel al carrer Girona. D'altra banda, l'obertura tapiada a peu del rec, amb brancals de pedra, podria indicar l'existència d'un edifici industrial, probablement d'època moderna. També, paral·lel al rec va aparèixer un mur de 60 cm d'amplada fet de llosetes de travertí ben alineades i unit amb terra i morter de calç, assentat directament damunt del sòl travertínic. La seva longitud era de gairebé 3 m. El mur es trobava en origen colgat dessota l'antic pati de Ca l'Hereu, fet que podria indicar una notable antiguitat d'aquesta estructura.

A l'altra banda del carrer de Girona es conserva un mur de notable gruixària (1,5 m) que podem identificar com la continuació de la muralla medieval a l'alçada de l'antic portal de Girona. El mur defensiu

bastit amb carreus de travertí força irregulars es troba aprofitat com a paret mestre de l'actual Alberg de Banyoles, segons les observacions que ens ha proporcionat l'arquitecte Jeroni Moner.

Precisament en el raval de Sant Pere les dades històriques ens confirmen l'existència de diferents tints, molins, adoberies, documentats al llarg de l'edat mitjana i moderna, també conegut com el rec dels Tints. Per exemple, al llarg del segle XVI-XVII aprofitaven les aigües del rec Major, en el raval de Sant Pere, l'adoberia Argelaga, el molí enfortidor dels Paraires, el molí d'en Serratosà, el molí fariner d'en Serra, el molí d'en Billoch o el molí fariner d'en Busquets.

La muralla en el portal de Girona i el raval de Sant Pere hauria estat construïda gairebé en tota certesa al llarg dels segles XIII-XIV. Ho demostraria el fet que l'any 1460 els jurats de la Universitat van concedir a Joan Ramon Prat, hostaler, que obrís una finestra al portal de Girona, la qual havia de ser «retxada». L'obertura de finestres es va reproduir l'any 1585 quan a l'alçada d'aquest portal el blanquer Joan Creixell practicà una finestra «retxada» en l'antiga casa de Miquel Corretger.

El portal de Girona era una de les principals entrades a la vila, com recorda el mateix nom, en el camí reial cap a la ciutat immortal. Cal recordar que en aquest portal des d'època medieval tenia lloc el cerimonial d'entrada del nou abat del monestir. Al final del segle XVI surt documentada la capella de la Mare de Déu de la Misericòrdia, construïda pel notari de Banyoles, Bonifaci Fajola, prop de la seva casa, a tocar del portal de Girona. Al principi del segle XVII es reparà un tram de muralla prop d'aquest portal. L'any 1693 es va aprovar tancar tots els portals durant les nits,

excepte el portal de Girona i el portal de Sant Martí. L'any 1698 els jurats van recuperar-ne la seva barra de ferro. El segle XVIII, Anna Maria Mas i Busquets va obrir una porta a la muralla al costat del portal. Damunt del portal, a l'interior del carrer, en aquesta època hi surt referida la capella del Carme. També el ferrer Miquel Dorca va fer una obertura a la muralla al costat del portal de Girona, gràcies a l'autorització municipal.

EL PARC DE LA MURALLA

El tram de muralla avui conegut com el parc de la Muralla, antigament era conegut com la muralla de la família Bach-Perpinyà, antics propietaris de la casa noble del mateix nom, actualment Can Lavall. Aquesta casa amb la façana principal encarada al carrer de les Escrivanies (antigament Major Davall) va

La muralla medieval de Banyoles, en l'actual parc de la Muralla. Al fons es pot veure la casa noble de Can Lavall, antigament propietat de la família Perpinyà. 2006. (AMB).

ser adquirida per la família Perpinyà l'any 1556 a la família Serra, notaris de la vila de Banyoles, tot i que la casa-palau actual es mostra com un edifici noble reformat bàsicament al segle XVIII. D'aquí prové precisament la denominació del carrer de les Escrivanies, és a dir, el carrer dels notaris. En aquesta casa noble s'hi solien hostatjar les persones il·lustres durant els segles XVIII-XIX, però també durant les ocupacions militars: Miquel de Taberner, bisbe de Girona (28-30 de juny de 1703), el comandant francès Sevingy (agost de 1709), el comandant francès d'Arpajou (març-setembre de 1711), el capità del Regiment de Cavalleria de Milà, Domingo Caracholi (gener de 1741) o bé el brigadier carlí Francesc Savalls (tardor de 1873).

A l'extrem de llevant d'aquesta muralla, antigament, hi havia el portal d'en Peraseca, que donava accés a la plaça de la Vila Vella, avui coneguda com la plaça del Teatre. La primera notícia documental data de l'any 1279 quan un tal Mercadal tenia una casa al costat del «*portale de Petrasicca*». La mateixa denominació va perdurar durant el segle XIV. A partir del sis-cents surt anomenat de nou com el portal de Peraseca. El nom li venia donat pel mas que es trobava fora muralla i anomenat mas Peraseca (avui mas Ametller). A tall anecdòtic, el dia 4 de novembre de 1448 l'abat Canadal va donar autorització a Pere Vilar, carnisser de Banyoles, per poder construir un bordell en una casa immediata al portal, on podien recollir-se totes les dones de malviure per evitar els escàndols. L'any 1693 tenim notícia que Joan Baptista Perpinyà s'oposà que el portal d'en Peraseca fos tancat (tapiat) per ordre de la Universitat, ja que l'usava per accedir als camps de la seva propietat. A les acaballes del segle XVII la muralla a tocar del portal és referida com

«*espatllada*», fet que indicaria el seu mal estat ja en aquest època. Més endavant el portal fou conegut com la Porta del Forn.

El segle XIX aquest portal passa a dir-se portal d'en Ninet o d'Ameller. Durant les guerres carlines, el portal fou reformat i fortificat els anys 1839 i 1848, també tenia un cos de guàrdia. Hi treballaren Martí Abril (serraller) i els fusters Pere Pigem i Josep Adroher. Aquest tram de muralla, sembla que era conegut al llarg del dinou com la muralla d'en Palló o dels Estricadors. La fi del portal arribà l'any 1863, quan l'Ajuntament va posar en subhasta pública el seu enderroc. Jaume Argelés portà a terme l'obra de demolició per 150 rals, amb la condició de deixar les pedres i la runa en l'anomenada «*muralla d'en Palló*». Finalment, l'any 1874 el tinent coronel Narcís Comadira, comandant d'armes carlí del districte de Vilademuls i Banyoles, ordenà que fos immediatament enderrocat el tram de muralla amb espitlleres entre el portal d'en Ninet i el monestir de Banyoles, a més de tres torres (o tambors) situades al monestir. Precisament avui no en resta cap element fortificat des de l'antic portal de Peraseca fins al portal de Quatre Cases, situat antigament en l'extrem del carrer de Baix.

A partir de la descripció de l'historiador banyolí Pere Alsius, s'ha establert la hipòtesi que a tocar d'aquest portal al final del segle XIX existia una torre, situada molt a prop de Can Bach, a la part de darrere des les cases dels carrer de les Escrivanies: «resguardavan la murada varias torras, de las quals ja no'n queda avuy cap en peu, sinó es que de aquella época vulga ferse derivar una de quadrada y no molt valenta, que veu alsarse encara detrás de casa Bach». Mercès al testimoni fotogràfic del principi del segle XX, avui sabem

Passeig damunt la muralla, probablement construït al set-cents per la família Perpinyà. (ACPE).

que aquesta probable torre era de planta quadrada i possiblement de dues plantes. La tècnica constructiva mostra una factura irregular a base de blocs i llosetes de travertí, sense descriure filades. L'element més interessant és una finestra tapiada de tipologia medieval amb llinda d'una sola peça, sostinguda per dues impostes corbades. La base d'aquesta torre encara avui es pot veure en una de les cases d'origen medieval del carrer de les Escrivanies.

La muralla restà tallada amb l'obertura del carrer de la Pia Almoina a partir de l'any 1940, després que fossin enderrocats l'antic Hospital municipal i una casa del carrer Major. Antigament el seu traçat seguia paral·lel a l'actual carrer de Sant Pere fins al carrer de Girona, on es trobava el portal del mateix nom. La muralla certament continuava en època medieval, ja que els jurats van donar llicència l'any 1460 «a Joan Ramon Prat ostaler de poder fer en la sua casa o espici

que te junt lo portal de Gerona junt alla murada una finestra ala murada retxada». De fet, la documentació evidència que en aquest tram la muralla era precedida de valls, que en època de pau eren terraplenats i cultivats com a hortes. Per exemple, l'any 1579 els jurats concedien a un tal Bassedes, una família de paraires banyolins, la «Licensia de traure los vals del portal de Gerona» molt a prop de l'hort que tenia en propietat. També l'any 1579 un tal Cervià va obtenir llicència per netejar i terraplenar els valls situats davant de Can Perpinyà: «Licencia dels vals del portal den Peraseca – Licensia donada per los jurats de traura y netajar los vals del portal de Peraseca fins a la murada de la casa de Mn. Perpinya a Servia». En tota certesa, davant la muralla actual hi ha valls o fosos i que tan sols una excavació arqueològica en podria confirmar la seva existència.

La muralla en sentit est-oest té prop de 85 m de longitud i la seva gruixària de 1,30 m és irregular, producte de les reformes dutes a terme en diverses èpoques. El seu traçat no és del tot rectilini sinó sensiblement curvilini, adaptat al subsòl del travertí però també a l'alineació del carrer de les Escrivanies, d'origen medieval. En la seva construcció són ben visibles diferents tècniques edilícies i aparells, fruit de diverses reformes al llarg de la història. La base de l'obra es troba assentada sobre la roca mare. La part baixa fou bastida amb blocs poc desbastats de travertí, de forma i mida desiguals, disposats de forma esglaonada o amb la intenció de seguir filades més o menys regulars. A partir d'aquesta base, és remuntada amb un parament més regular, bastit amb blocs de travertí ben esberlats de formes quadrangulars i seguint filades força definides. Aquest parament és molt evident

a l'alçada de les espitlleres d'una única esqueixada (en total 8 de conservades) fetes també a base de carreus ben treballats. A l'extrem oest, darrere del pati del Museu Arqueològic aquest parament no té continuïtat, ja que la muralla es mostraria reconstruïda. Finalment, a la part superior, on hi ha l'antic passeig de la família Perpinyà, s'observa una factura constructiva ben diferent, a base de pedruscall i pedra menuda, lligada amb abundant morter de calç, producte d'una reforma posterior.

La part baixa de la muralla i les espitlleres probablement formarien part de l'obra medieval aixecada a partir del segle XIII, encara que fou continuada entre el final del segle XIV i les primeres dècades del segle següent. Com s'ha assenyalat, durant la Guerra Civil Catalana (1462-1472) la muralla va resistir durant alguns dies el setge del duc de Lorena i de Calàbria, fet que demostra que hi havia una plaça forta emmurallada, sobretot al monestir. El setge fou intens i el recinte fou seriosament malmès en punts determinats. Per això, fou objecte de reparació a les darreries del segle XV i principi del segle següent, encara refeta al set-cents a càrrec de la Universitat. Segurament les diverses tècniques constructives observades correspondrien a alguna d'aquestes reparacions.

Al centre de la muralla, fou obert un portal amb llinda arquejada monolítica, damunt un arc escarser de descàrrega fet de petites llosetes de travertí, i que sosté el passatge superior. El portal permetia l'accés al pati interior de Can Perpinyà des de les antigues hortes de la seva propietat, situades fora muralla. D'altra banda, a la cara interna de la muralla és evident un engruiximent motivat per la construcció del passeig sobre les l'estructura de la muralla, a càrrec

de la família noble dels Perpinyà. En primer lloc, destaquen uns arcs escarsers fets de llosetes, sostinguts per pilars, i adossats a la cara interna. En posterioritat, s'hauria engruixit amb una segona filera d'arcs rebaixats de perfil més arrodonit i de major llum, fonamentats sobre pilars gruixuts de secció rectangular, oberts en la seva part central. Desconeixem la funció de les peces de pedra que sobresurten sota el nivell del passatge, tot i que l'orifici central indicaria una mena de punt de sosteniment.

Precisament moltes d'aquestes reformes de la muralla no sembla que siguin anteriors al segle XVIII, moment en què Can Perpinyà es transforma com un palau urbà, i la muralla va passar a formar part de la casa. A aquesta època correspondria l'engruiximent intern que tenia com a funció estructural sostenir el passatge superior, com també el portal d'accés al jardí interior. De fet, el relat coetani del viatger castellà Francisco de Zamora, que visità la vila de Banyoles els dies 19 i 20 de gener de 1790, ens descriu aquest passeig construït com un «*trozo de muralla fuerte, sobre la que tiene un buen paseo y salida la casa de Perpiñà*». Anys més tard, el cronista de la ciutat A. M. Rigau esmenta que durant l'ocupació carlista de Banyoles (1873) feia guàrdia sobre aquest passeig l'escorta del Brigadier Savalls, que s'allotjava a casa Bach.

Cal assenyalat també que a la banda dreta del portal hi ha dues obertures efectuades a l'interior de la muralla, de factura molt similar, a la manera de fornícules. Ambdues fornícules, sobreposades, són rematades amb un arc rebaixat de maons. A l'interior hi ha una gran cisterna coberta amb volta de canó. La seva construcció podria ser obra dels segles XVIII-XIX, tot i que no tenim notícies documentals d'aquestes obres.

Glorieta de planta hexagonal. Fou erigida per la família Perpinyà. Autor: Guerau Palmada.

Per acabar, a cada extrem de la muralla hi ha emplaçades dues glorietses de planta hexagonal d'inspiració romàntica i d'estil neogòtic. La coberta piramidal feta de lloses és sostinguda per sis pilars de travertí, coronada per set pinacles de factura tosca i irregular. A cada cara de la glorieta hi ha un fals arc conopial i trilobulat fet de llosa. La barana és forjada. Sota la glorieta del carrer de la Porta del Forn, es troba una porta de llinda monolítica de travertí i muntants de pedra. Les dues glorietses podrien ser obra d'època moderna, tot i que la tècnica i la factura de reminiscències neogòtiques ens podria indicar una obra més aviat del segle XIX. Per exemple, a Banyoles l'església del convent de les monges clarisses (La Providència) aixecat a partir de la segona meitat del XIX mostra una façana de concepció classicista i un campanar de reminiscències neogòtiques amb obertures d'arc ogival; el convent del Sagrat Cor començat a construir a partir de l'any 1878 mostra també un campanar

d'estil neogòtic amb arcs ogivals trilobulats, pinacles i coberta piramidal, però amb un ús del maó i la ceràmica vidriada.

HIPÒTESI DEL TRAÇAT DE LA MURALLA MEDIEVAL

La muralla medieval iniciava al monestir de Sant Esteve de Banyoles. A partir de l'antic cementiri (plaça del Monestir) continuava en direcció a l'antic Hospital del monestir, avui desaparegut, just a l'emplaçament que ocupa avui el Sindicat Agrícola. En aquest punt del recorregut emmurallat hi hauríem d'ubicar la porta de l'Hospital. El mur defensiu passava arran de l'edifici de l'Hospital, la seva capella i horts, i davant hi havia els valls que discorrien força paral·lels al traçat del rec de Sant Miquel, que amb les seves aigües feia accionar el molí d'en Rabassa. Possiblement a l'angle nord – est del recinte hi hauria ubicada la torre d'en Canet citada en documents del set-cents, avui també desapareguda. A partir de la torre d'en Canet la muralla precedida de fossat girava i continuava en sentit oest cap al portal de Sant Benet, que havia tingut un pont d'accés. El portal rebia aquest nom per la proximitat de la capella de Sant Benet edificada el segle XI, amb la seva placeta encarada a migdia. A més a més, en aquest portal trobem citada en època moderna la torre del Mal Consell o d'en Brugada, ja a l'època en mal estat, i avui totalment desapareguda. A través de documents medievals del segle XIV sabem que antigament existia un conjunt de cases entre la muralla i el carrer Nou. Totes aquestes restes es poden situar en bona part dins l'actual finca i jardí del Sagrat Cor.

Des del portal de Sant Benet continuava en direcció cap a l'església parroquial de Sant Maria dels Turers,

on passava paral·lela a la façana de tramuntana de l'església gòtica i continuava fins al carrer del Mercadal. Les cases més antigues que es troben a la banda sud del carrer dels Valls foren construïdes entre el final del segle XIX i el principi del segle XX. Precisament una llinda de pedra ens indica l'any 1895. La seva fonamentació va ser feta sobre els antics fossats, terraplenats. Per tant, la muralla medieval passava més a l'interior de l'actual carrer, arran de la part posterior de les cases medievals del carrer de Santa Maria. Al final del carrer dels Valls, davant l'actual placeta dels Estudis, hi havia l'antic portal de Sant Martirià, que rebé aquest nom per l'antic camí reial que anava cap a Figueres i el puig de Sant Martirià, on hi havia una antiga capella dedicada aquest sant des d'època medieval.

A partir del portal de Sant Martirià la muralla discorria paral·lela a la part posterior de les cases de «les voltes de dalt» de la plaça Major, on hi ha l'edifici baixmedieval de Cal Moliner. Entre la muralla i

Llinda de pedra amb l'any 1895 gravat, pertanyent a una casa construïda damunt del fossat, en el carrer dels Valls. Autor: Guerau Palmada.

l'actual carrer de la Canal (antic camí fora muralla) hi havia els valls. Les restes d'aquest fossat foren identificats per l'arquitecte Jeroni Moner durant les obres de construcció del nou auditori municipal de l'Ateneu, en aquest punt cobert amb una volta i aprofitat com a soterrani d'una casa. A partir del segle XIX es va començar a aixecar un gran nombre de cases en aquest tram dels antics valls, tot sovint ja convertits en hortes els segles anteriors. Precisament la majoria de les cases foren edificades a partir del primer terç del dinou, com es pot observar en diverses llandes de pedra amb l'any gravat (1833) a la part alta del carrer de la Canal. Precisament també en moltes cases hi ha un soterrani interior –i que sospitem– aprofitant la rasa excavada dels antics valls.

A partir del carrer de l'Abeurador, el traçat del clos murat resulta més problemàtic. La muralla girava en aquest punt cap a al portal del Turers, però no queda del tot clar si el traçat del rec Major (cobert i sota l'actual carrer de l'Abeurador) era dins o fora del recinte, a partir de la documentació arxivística fins ara consultada. L'abeurador públic fou utilitzat per donar aigua al bestiar i als cavalls que entraven a la vila. La muralla arribava fins al portal dels Turers amb la seva torre annexa. En aquest punt al segle XVIII hi havia «la Pallera», un magatzem de palla municipal a tocar de la muralla, ja molt derruïda aleshores. La muralla continuava paral·lela respecte els horts de les cases del carrer del Born, on es bifurcava també un ramal del rec Major. La muralla, en aquest tram, també era precedida de fossat, molt a prop i seguint l'actual traçat de l'Avinguda Països dels Catalans. La muralla en època moderna ja hauria estat molt enderrocada i els valls foren terraplenats com a hortes.

El carrer de la Canal seguia paral·lel al fossat excavat en el subsòl de travertí. Autor: Joan Grabuleda i Sitjà.

La muralla continuava fins a l'actual plaça d'en Perpinyà, on tornava a girar cap al llevant fins al carrer de Girona. En aquest punt a principis dels anys 70 fou identificada una gran rasa, probablement les restes del vall de la muralla. Resseguint la part posterior de les cases de les voltes de migdia de la plaça Major, la muralla arribava fins al portal de Girona. També davant de la plaça d'en Perpinyà foren identificades les restes del fossat excavat en el travertí. A partir de l'actual carrer de Migdia s'edificà sobre els antics valls, com l'edifici actual de l'Alberg de Banyoles, una antiga adoberia de pells construïda al segle XVIII i que aprofitava les aigües d'un ramal del rec Major. No casualment molts d'aquests edificis també tenen un soterrani interior. Antigament a l'exterior d'aquests valls discorria el camí reial cap a Girona. A la cantonada de l'edifici de l'alberg amb el carrer Girona es pot veure un mur de notable gruixària (1,5 m) i molt probablement la prolongació de la muralla del raval

El carrer de Migdia, amb l'antiga adoberia del set-cents, avui Alberg de Banyoles, segueix paral·lel al traçat de la muralla medieval. Autora: Georgina Gratacós i Teixidor. (ACPE).

de Sant Pere, segons ens ha informat l'arquitecte Jeroni Moner.

L'inici del carrer de Girona davant la casa de Ca l'Hereu marca l'antiga ubicació del portal de Girona. A l'interior de Ca l'Hereu continuava la muralla, documentada recentment en treballs arqueològics, on precisament la travessava el rec Major, conegut en aquest punt com el Rec del Tints. Les cases paral·leles al carrer de Sant Pere –la majoria identificables com a antics edificis industrials i adoberies– es van fonamentar sobre el basament de l'antiga muralla. El pati interior de les cases encara conserva el traçat de antigues hortes, segurament els antics valls terraplenats. Al final del carrer de Sant Pere la muralla continuava fins a l'actual parc de la Muralla, el tram de muralla millor conservat de tot l'antic clos medieval. A l'entrada del carrer Porta del Forn existia l'antic portal d'en Peraseca. A partir del portal d'en Peraseca fins al portal de Quatre Cases o de la Barrera no

Espitlleres tapiades a la ronda Monestir, probablement fetes al segle XIX. Autor: Guerau Palmada.

en queda cap rastre de la muralla medieval ni de cap element fortificat. Possiblement continuava paral·lela a les cases i hortes del carrer de Baix, seguint el traçat de l'actual carrer dels Ameller. A tocar del portal de Quatre Cases, al sis-cents apareix documentada una torre.

Al monestir de Sant Esteve queden ben poques restes de les seves fortificacions. Cal imaginar que el monestir per si sol tenia un clos fortificat independent, ja que

era el reducte més ben defensat, com posa de relleu els setges que patí i els diversos intents de fortificar el cenobi en època moderna. La millor font d'informació per aclarir-ne les seves antigues fortificacions és un plànol fet per les tropes franceses l'any 1823, que mostra parts de conjunt avui desaparegudes, sobretot un conjunt d'edificacions al sector sud, on avui hi ha la Casa Missió i els seus jardins annexos. Darrere del monestir, es poden entreveure, a partir d'aquest plànol, les restes d'elements fortificats, com ara fortins i parets amb espitlleres, i probablement dues torres de planta circular, la primera a l'angle sud-est i la segona a l'angle nord-est. Possiblement una d'aquestes torres –caldria imaginar aquella de l'angle sud-est– seria aquella de la Infermeria, on l'any 1622 hi foren penjats dins d'una gàbia de ferro els tres autors de l'assassinat de l'abat Antoni de Cartellà.

A l'entrada del monestir de Banyoles hi havia la torre del Viver o Major, avui desapareguda. Era ubicada davant del viver del monestir, alimentat per les aigües del Rec Pasqual que circula pel claustre i cuina monacal. La torre s'alçaria en l'extrem de tramuntana del palau abacial i dominava l'entrada del monestir, precedint la portalada del temple. Davant la façana de l'abadia, hi havia la muralla del monestir amb un fossat. Al final del segle XIX les restes del fossat eren encara evidents, com també els vestigis d'un pont de dues arcades.

“EL FOSSAR, EL FOSSAT I LA MURALLA”

El número anterior d'aquesta *Revista* publicava un reportatge sobre un ambiciós projecte, integrat en el pla d'obres en curs que està transformant la zona sud banyolina. Em refereixo a la recuperació de la muralla. Cal celebrar-ho. Feia molts anys que l'atenció municipal no s'havia fixat, positivament, en l'existència d'aquest estimable vestigi històric.

El treball informatiu esmentat és oportú i detallat. Així i tot, i amb la millor intenció, em permetré quatre discretes observacions. Al cap i a la fi, tot quedarà a casa; em sembla a mi.

Es parla de «**la muralla de la Ciutat**». Si ens atenem a la història en un sentit estricte -potser exagerat en aquest cas- les muralles banyolines no van encerclar mai **la Ciutat** pròpiament dita i sí sempre la Vila. No va ser fins l'any 1920 que Alfons XIII, l'avi del rei que tenim ara, va atorgar-nos el títol de **Ciutat** («... **por vuestra constante adhesión a la Monarquía**»). En aquella època, de la «ingent obra de les muralles» -com emfàticament la qualificava Mossèn Consans- ja només en restaven en peu pocs fragments. El principal era el que ara el Senyor Alcalde confia -i nosaltres amb ell- que durant el 1995 «l'**Ajuntament aconseguirà que pugui ser vist directament pels ciutadans**». Es tracta, doncs, del llenç que, rematat per les dues típiques «glorietes», comença a la Porta del Forn (davant del Monestir de la Providència) i acaba al carrer de la Pia Almoina. La puntualització «directament» es refereix a la dificultat de contemplar els

murs des del carrer, degut a les parets que ho priven i, evidentment, a la impossibilitat actual de l'accés públic, a través de les hortes privades.

La visió total i expedita no serà possible fins que s'hagi creat la zona verda, anunciada com a «gran projecte» per la mateixa autoritat. Magnífica i laboriosa empresa, certament.

Rellegint el text d'allò que, segons el reportatge citat, digué el senyor Solana, no podem deixar de dubtar. No de la seva paraula, és clar! Però sí que ell, que tant o millor que la «vara amb borles», maneja -per professió i per vocació- el lèxic i la retòrica, digués que caldria segurament netejar o restaurar el fossar.

Algú pla ha confós el **fossar** amb el **fossat**. Lapsus que la paronímia fa disculpable. **Fossar**, com vostès i jo sabem, és el cementiri. En tenim exemples poètics, èpics i nostàlgics: «**Al Fossar de les Moreres, no s'hi enterra cap traïdor...** ». D'altra banda, *L'Emigrant* evoca, sanglotant, «**... el fossar on jau ma dolça mare...** ».

Quant al fossat, Mestre Fabra i els seus col·legues de sempre ens vénen a dir que és «**el vall o excavació que circueix una muralla o fortalesa**». (El nostre carrer dels Valls deu el nom, precisament, al fet de seguir el traçat dels **fossats** (valls) de l'antiga muralla). Per tant, res de buidar fossars i sí recuperar **valls o fossats**, quan arribi el cas.

Encara voldria dir-ne una altra, si l'espai disponible i la paciència del lector m'ho permeten: La portada de *Revista de Banyoles*, núm. 742 s'il·lustra amb una rància fotografia, amb un peu molt concís: «**La muralla de la Ciutat**». No insistirem en la minúcia de la Vila o la Ciutat, però sí que -posats a aclarir- aclarirem que la imatge no recull pròpiament «**la muralla**». Es tracta del passadís o «deambulatori» que els Perpinyà (primitius propietaris del casal que avui coneixem com a can Bach i can Lavall) van aconseguir construir-hi al damunt pel seu compte i gaudi. (No consta que aquest excepcional passeig, fos mai utilitzat per a operacions de defensa. Tot i que durant la darrera carlinada (1873), hi muntés guàrdia l'escorta del Brigadier Savalls, que s'allotjava a casa Bach).

D'aquesta obra, ja l'any 1789 Francisco de Zamora, aquell viatger incansable que per encàrrec reial tafanejava pel país, deixà escrit en el seu minuciós *Diario de los Viajes hechos en Cataluña* que, quan sojornà a Banyoles: «**...fuimos a ver un trozo de muralla fuerte, sobre la que tiene un buen paseo salida la casa de Perpiñá**».

Em sembla que això és tot el que per avui volia dir sobre el fossar, el fossat i la muralla. Ho he fet sense ànim de «Mestre Tites» corrector. Podeu ben creure-ho.

Antoni M. Rigau i Rigau

Publicat a *Revista de Banyoles*, núm. 743 (maig-juny de 1994), sota l'epígraf Fitxes de Petita Història, pp. 20-21.

Segle XIII

- 1243. Documentat el portal de Sobreporta.
- 1279. Citats el portal de Besalú, de Girona i de Peraseca.
- 1296. Surt referida la jurisdicció criminal dins i fora els murs de la vila.

Segle XIV

- 1305. Documentat el portal de Sant Martirià.
- 1309. Protesta dels jurats a l'abat Bernat de Vallespirans sobre la seva autoritat de tancar els portals de la vila.
- 1321. L'abat Bernat de Vallespirans prohibeix a Guillem Saula, forner, de fer obres en les cases de la seva propietat situades fora del portal de Girona, a tocar de la muralla i valls de la vila.
- 1368. El rei Pere III el Cerimoniós atorga a l'abat Pons de Canadal el dret d'imposicions per prosseguir les obres de la muralla.
- 1370. El rei Pere III el Cerimoniós concedeix a la Universitat el privilegi d'imposicions sobre el pa, el vi, carn i altres virtualles durant quinze anys per fer front a les obres de construcció de la muralla.
- 1389. Concòrdia entre els pagesos de les parròquies i els jurats de la Universitat sobre el dret de refugiar-se dins dels murs de la vila en temps de guerra.

Segle XV

- 1404. Els síndics del Comú de Banyoles creen un censal destinat a les obres de la muralla i altres assumptes de la vila.
- 1419. El rei Alfons el Magnànim concedeix llicència a l'abat Guillem de Pau per tal d'imposar cises sobre les virtualles durant deu anys en ajuda a les obres de construcció i reparació de la muralla i fossats.
- 1439. Els jurats designen a Pere Llandrich com l'encarregat de netejar els valls de la muralla d'heures i figueres amb un termini d'un mes.
- 1460. La Universitat dona llicència a Joan Frungel, Llorenç Cebrià i Joan Ramon Prat per obrir finestres *ratxades* a la muralla.
- 1463. El comte de Pallars ocupa la vila de Banyoles (febrer).
Pagament d'un rescat de 200 florins per alliberar l'abat Francesc Xetmar, fet presoner a la casa forta de la Bastida (maig).
- 1467. Setge de Banyoles amb bombardes a càrrec de les tropes del duc de Lorena i de Calàbria, fill de Renat d'Anjou.

1471. La vila es declara fidel al rei Joan II i confirmats els seus privilegis, llibertats i franqueses després de la guerra.

1497. La Universitat reconstrueix un tram de muralla entre el portal de Sant Martirià i aquell de Sant Benet, també entre el portal de Sant Martirià i el de Sobreporta.

Segle XVI

- 1500. Represa dels treballs de reconstrucció de la muralla entre el portal de Sant Martirià i aquell de Sobreporta.
- 1503. Les obres de reparació se centren entre la muralla urbana i la muralla del monestir.
- 1505. El lloctinent Joan d'Aragó concedeix a la Universitat el dret d'imposar dos diners sobre les carns venudes o comprades dins la vila per tal de finançar la reconstrucció de la muralla.
- 1559. El pareire Antic Rabassa i els sabaters Francesc Porxes i Narcís Ribal van obtenir franquesa d'imposicions, popularment coneguda com de "la Capella", a canvi de netejar la muralla i els valls d'eures, lledoners, figueres i brossa.
- 1560. Es dona ordre de tapiar les portes del Prior i del Cambrer que eren usades per passar del monestir cap a les hortes del monjos, fora muralla.
- 1562. El pareire Bernat Robert va obtenir franquesa d'imposicions, popularment coneguda com de «la Capella», a canvi de netejar dues vegades l'any els valls de la muralla de romegueres, figueres i brutícia.
- 1573. La Universitat declara que destina les imposicions de la carn i la llenya (coneguda com "la Capella") a les obres de manteniment i reparació de la muralla de propietat reial.
- 1574. Concòrdia signada entre l'abat Antic Villalba i els jurats perquè aquests darrers puguin posseir les claus dels portals.
- 1575. El monjo cambrer Miquel Cella ordena als jurats de tancar els portals de la muralla durant la nit fins a l'alba, a excepció d'un portal escollit.
- 1577. La muralla del monestir, entre el portal de Quatre Cases i la casa del moliner Rabassa, és citada amb «parets baixes».
- 1579. Els jurats donen llicència a diferents particulars per tal de terraplenar els valls com a hortes, prop del portal de Sant Martirià, de Girona i de Peraseca.
- 1580. Documentades diverses reparacions a la muralla urbana.
- 1585. La Universitat dona llicència a Miquel Corretger per obrir una finestra *ratxada* a la muralla del portal de Girona.

1599. La Universitat demana al rei Felip III el privilegi d'encunyar moneda pròpia, els Menuts, per tal de reparar la muralla de la vila.

Segle XVII

1609. L'abat Francesc de Montagut intenta prendre als jurats les claus dels portals.

1618. La Universitat compra pedres a la família Anglada en una casa derruïda i situada a l'Era de l'Abat, material constructiu destinat a les obres de reparació de la muralla (juny).

1618-1621. Es reparen diferents trams de la muralla, entre el portal de Girona i aquell dels Turers, també el pont i el portal de Sant Benet.

1622. Plet de jurisdicció en què la Universitat declara que té el dret de posseir les claus i l'obligació de mantenir la muralla de propietat reial.

1624. Els jurats imposen que cada lliure de glaç que entri a la vila es cobri un diner destinat a les obres de fortificació.

1626. L'abat Antoni de Mantilla intenta apoderar-se d'un tros de muralla prop del portal de Quatre Cases i la seva torre propera.

1635. Resideix a la vila el mestre de camp Antonio de Otaiza.

1639. Molts banyolins lluiten en el setge de la fortalesa de Salses (Rosselló), alguns hi perden la vida en defensa de Catalunya.

1651. L'abat Francesc de Montpalau, posicionat a favor del govern de la Generalitat, exposa als jurats la greu situació de la Guerra dels Segadors al Principat. Són enviats 20 homes a combatre al front.

1655. Bombardeig d'artilleria al monestir de Sant Esteve a càrrec dels terços espanyols dirigits pel mestre de camp sevillà Diego Caballero de Illescas. Amb la intenció de fer fora les tropes franceses, fou malmès bona part del monestir, com la torre campanar, la capella del Roser i l'església monacal. El mateix mestre de camp amenaça de saquejar l'església de Santa Maria dels Turers.

1689. Acampa a Cornellà del Terri el general de cavalleria espanyola, Fernando Pignatelli, marquès de San Vicente (maig).

Dos terços napolitans s'allotgen a la vila i al monestir, dirigides pel tinent general Gasneri (agost).

1692. S'allotgen a la vila 100 soldats alemanys.

1693. Protesta de Joan Baptista Perpinyà per la intenció dels jurats de tancar (tapiar) el portal d'en Peraseca, finalment es

deixà obert. La muralla de la vila és citada en mal estat i força derruïda.

1694. Resideix a la casa Perpinyà el mestre de camp de l'exèrcit espanyol Carlos de Sucre (gener).

Molts banyolins intenten anar a lluitar en la defensa de Palamós (maig).

Ocupació de Banyoles per part de les tropes franceses del duc de Noailles (agost).

A Camós les tropes franceses requisen el blat, saquegen cases i s'emporten dues campanes de Santa Magdalena de Noves (setembre).

1695. El monestir és ocupat per dos regiments d'alemanys de l'exèrcit reial francès. Es reforça la muralla del monestir (març).

Voladura de la muralla de Banyoles per les tropes espanyoles (juliol).

1696. Un grup de banyolins són presos prop del riu Matamors per una partida de miquelets. Els miquelets entren a Banyoles amb la intenció de saquejar-la, per la seva suposada col·laboració amb els francesos.

1698. Els jurats intenten preservar els portals i la muralla després de la guerra amb França.

Segle XVIII

1707. Durant la Guerra de Successió, arriba a Banyoles l'òidor reial del Principat per tal d'allistar soldats en el bàndol austriacista (febrer).

Els sotsveguer de Besalú ordena alguns vassalls de l'abat de Banyoles que es presentin a Navata per demolir amb pólvora les seves muralles (novembre).

1708. El veguer de Girona demana 30 homes armats a la vila de Banyoles per defensar la ciutat immortal.

1709. Acampa a Banyoles i a la Vall del Terri un destacament francès borbònic format per 3.000 homes. Els francesos s'emporten el blat de la Pia Almoina i del monestir.

1710. Les autoritats locals donen la benvinguda al pretendent Carles III d'Àustria durant la seva entrada a la ciutat de Girona (gener).

S'allotja al monestir el general de cavalleria, el baró de Ullefeld (maig).

Festes a la plaça Major per commemorar la victòria de l'arxiduc Carles d'Àustria (octubre).

1711. Ocupació de Banyoles per part de l'exèrcit de Felip V. Es fortifica la muralla de la vila i del monestir per ordre del mariscal francès el marquès d'Arpajou.

1712. S'enderroca la muralla per un centenar d'homes dirigits per l'austriacista Josep Vinyals de Flaçà.

1724. Francesc Pol té en propietat uns valls al costat de la Torre d'en Brugada, venuts per Vicenç Raulí cinc anys abans.

1726. Surt citada la Torre del Mal Consell a tocar el portal de Sant Benet.

1727. L'Ajuntament demana la construcció d'una caserna de cavalleria per allotjar les tropes borbòniques establertes a les cases particulars dels banyolins i que sovint cometen tota mena d'abusos.

1730. Nova demanda de l'Ajuntament a la Reial Audiència per a l'edificació d'una caserna de cavalleria.

1731. Els regidors de l'Ajuntament concedeixen permisos per cultivar com hortes els valls de la muralla.

1735. Els arrendataris del cobrament de l'impost del vi a les entrades dels portals es queixen dels nombrosos fraus comesos a causa del gran nombre de portes obertes a la muralla.

1737. Testament del capellà Miquel Torrent d'un hort situat en els antics valls de la muralla, entre la capella de Sant Benet i la Torre d'en Canet.

1740. Projecte de la caserna de cavalleria realitzat per l'enginyer militar José Fabre.

1741. Inici de les obres de construcció de la caserna de cavalleria borbònica dels Turers (maig).

Construcció d'un magatzem de palla al costat del portal del Turers i la torre del mateix nom (abril).

Es terraplenen els valls situats davant les obres de la caserna de cavalleria (abril).

El mestre de cases Josep Cisterna abandona l'obra de la caserna (novembre).

1758. L'ajuntament designa tres comissionats per reprendre les obres de la caserna de cavalleria (abril).

El Capità General de Catalunya autoritza la construcció de la caserna (setembre). Obertura d'una porta a la muralla al costat del portal de Girona (desembre).

1759. El consistori autoritza l'obertura d'una porta i la construcció d'un petit terrat damunt del portal de Girona (gener).

Inici de la segona fase de les obres de la caserna de cavalleria a partir d'un projecte de Pedro Marín Zermeño, comandant d'enginyers del castell de Sant Ferran de Figueres. Les obres van ser dirigides per l'enginyer militar Miguel Moreno (abril).

Obertura de portes a la muralla en dues cases situades al carrer Santa Maria (novembre).

1761-1763. L'Ajuntament continua i finança les obres de la caserna, on treballaven diversos mestres de cases i jornalers.

1768. El regidors autoritzen l'obertura de portes darrere la plaça Major i al carrer del Born.

1776. Carta de Juan Cabanellas, zelador del Reial Patrimoni, amb què exigeix amb quina potestat havien estat concedides llicències per terraplenar els valls de la muralla.

1780. Es construeix una coberta amb teulat damunt la muralla, a tocar del portal dels Turers i el magatzem de palla municipal.

1793. El monestir es converteix amb hospital militar durant la Guerra Gran.

1794. El marquès de las Amarillas ordena la voladura del pont medieval d'Esponellà.

1795. Batalla del Fluvià entre les tropes espanyoles i l'exèrcit francès de la Convenció. La vila de Banyoles es troba amenaçada constantment per les ofensives dels francesos.

Segle XIX

1809. Inici dels treballs de fortificació del convent dels Servites, situat al Puig de Sant Martirià, durant la Guerra del Francès per part de les tropes napoleòniques.

1811. El coronel de cavalleria espanyol Luis de Greeff enderroca el fort de Sant Martirià.

1812. Inici de les obres de fortificació de la masia de Can Puig de la Bellacasa per ordre del general baró Beurmann.

1813. Batalla de Miànigues (23 de juny) entre les tropes espanyoles del baró d'Eroles i el general francès Lamarque.

1814. Retirada de les tropes napoleòniques de Banyoles.

1815. Es denega la petició dels pares servites d'ocupar l'edifici inacabat de la caserna de cavalleria. El convent dels Servites del Puig de Sant Martirià és molt malmès.

1816. El consistori reprèn amb dificultats econòmiques els treballs de la caserna de cavalleria dels Turers.

1817. Comença la construcció del nou convent dels Servites a l'horta del Frares.

1834. Durant la Primera Guerra Carlina, es constitueix a Banyoles el 10è Batalló Primer Lleuger de la Guàrdia Nacional.

1835. Atac carlí en què s'emporten els presos detinguts, els fons de les arqueus municipals, queviures, jaquetes i camises, cavalls i els fusells de la milícia.

1836. Després de la demanda del comandant d'armes de Banyoles, Antoni de Ameller, es reforcen les guàrdies dels portals en previsió d'una incursió carlina.

1837. Treballs de fortificació duts a terme per mestres de cases banyolins.

1838. Després de la Desamortització de Mendizábal (1836), el comandant d'armes Antoni de Ameller va sol·licitar l'enderroc i demolició del monestir de Sant Esteve.

1839. Nous treballs de fortificació de les defenses urbanes. Es treballa en l'antic convent dels Servites, el fort i portal dels Turers, els portals de Besalú, Girona, Sant Martirià i d'en Ninet.

1843. El comte de Reus reclama dos canons de ferro emplaçats en les defenses de la vila, aleshores ja inútils.

1844. S'enderroquen alguns trams de muralla del Turers prop de l'horta de la família Isern i s'obre la porta de Can Castañer.

1847. Durant la guerra dels Matiners, el cap carlí Marcel·lí Gonfaus Casadesús, àlies *Marsal*, entra amb un centenar d'homes a la vila i fa presoners els regidors municipals (juliol).

Nova entrada d'en *Marsal* a Banyoles amb 300 homes, on captura el fill de l'alcalde, la filla del tinent segon, el fill del regidor tercer i el síndic (octubre).

1848. El Coronel Comandant del districte de Banyoles, Francesc de la Roca, ordena tancar tots els portals i entrades de la vila, deixant oberts només els portals de Girona, Monestir, Besalú i Olot (maig).

Treballs de reforçament de les fortificacions, centrades en els portals i cossos de guàrdia de Girona, Turers, Sant Martirià, Besalú i d'en Ninet. També a la casa forta situada en l'exconvent dels Servites (abril-agost).

Atac dels carlins dirigits per Marcel·lí Gonfaus amb ajuda d'escales. Capturen diversos portals i prenen les claus de l'església de Santa Maria per evitar que es toquin les campanes (octubre).

1852. Obertura de la carretera de Girona a Olot, amb l'enderroc de part de la caserna de cavalleria i l'anomenada Torre d'en Ridaura.

1855. Es realitza un expedient sobre l'estat i les necessitats de les fortificacions de Banyoles.

1856. Obertura dels portals d'en Barral i de Guèmol, també se sol·licita l'enderroc del portal de Sant Martirià davant la placeta d'en Ges, a causa del seu mal estat.

1862. Projecte de l'arquitecte provincial Martí Sureda i Deulevol de les voltes davant la plaça del Firal o dels Turers (abril).

Es demana l'enderroc de les obres de fortificació fetes darrere la capçalera del l'església del monestir de Sant Esteve i l'enderroc de la torre de l'entrada.

1863. Enderroc del portal dels Turers i del portal d'Ameller.

1872. Durant la Tercera Guerra Carlina, es converteix l'antic convent dels Servites en caserna de la milícia nacional (maig).

Incursió del brigadier carlí Francesc Savalls a la Mota (Palol de Revardit) i Banyoles (juny).

L'Ajuntament té dificultats per allistar voluntaris a la milícia nacional (agost).

Incursió dels carlins amb la tala de l'Arbre de la Llibertat situat a la plaça Major (setembre).

Les autoritats municipals delimiten un segon reducte interior per defensar la vila dels atacs carlins (desembre).

1873. Es fortifiquen els portals de la vila i l'església parroquial de Santa Maria dels Turers (maig-agost).

Entrada de les tropes del brigadier carlista Francesc Savalls i mort del comandant d'armes Josep Toribi de Ameller (novembre).

1874. El tinent coronel carlí Narcís Comadira ordena l'enderroc de la muralla entre el portal d'en Ninet i el monestir de Sant Esteve. També és enderrocada la caserna de l'antic convent dels Servites.

1875. Les fortificacions de Banyoles aixecades durant les guerres carlines es troben pràcticament derruïdes.

BIBLIOGRAFIA I FONTS DOCUMENTALS

AA.DD. *L'art gòtic a Catalunya. Arquitectura III. Dels palaus a les masies*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 2003.

AA.DD. *La Carta Municipal de Banyoles*, 1303, Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, Banyoles, 2003.

AA.DD. *Can Puig de la Bellacasa*, Consell Comarcal del Pla de l'Estany, Banyoles, 2000.

AA.DD. *Història del Pla de l'Estany*, Diputació de Girona, Girona, 2000.

ABELLAN, Joan Anton. «Una capitulació comme il faut», *Revista de Girona*, 249, juliol-agost 2008, Diputació de Girona, p. 30-33.

ALSIUS, Pere. *Ensaig Històrich sobre la Vila de Banyolas*, Banyoles, 1895.

ALSIUS, Pere i HOSTENCH, Joaquim. *Centenari de la Guerra de la Independència*, Banyoles, 1909.

BALSALOBRE, Pep. «Que acàmpia qui puga o el relat de les peripècies del rector de Vilafreser a la Guerra Gran: llengua i estil», *Quaderns del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles*, 1992-94, Banyoles, 1994, p. 243-259.

BARRAQUER i ROVIRALTA, Gaietà. *Las casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX*, Vol. I, Barcelona, 1906.

BLANCH, Josep. «Les gestes dels banyolins a la Guerra de la Independència: Any 1810. La destrucció del Fort de Sant Martirià», *Horizontes*, 486-487, octubre 1976, Banyoles, p. 28-29.

CAPEL, Horacio. *Los ingenieros militares en España, Siglo XVIII: Repertorio biográfico e inventario de su labor científica y espacial*, Universidad de Barcelona, 1983.

CASTELLS, Narcís i PUIGDEVALL, Narcís. *El Pont d'Espornellà (1442-1992)*, Diputació de Girona, Girona, 1992.

CASTELLS, Ramon, CATLLAR, Bernat i RIERA, Josep. *Ciutats de Girona. Catàleg de plànols de les ciutats de Girona des del segle XVII al XX*, COAC - Demarcació de Girona, Girona, 1994.

CONSTANS, Lluís G. «Una crònica inèdita de la guerra de Sucesión en Girona», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. V, Girona, 1950, p. 73-112.

CONSTANS, Lluís G. *Bañolas*, Banyoles, 1951.

CONSTANS, Lluís G. *Francesc de Montpalau, abat de Banyoles, ambaixador del General de Catalunya*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1960.

CONSTANS, Lluís G. «Expansió urbana de Banyoles», *Cartipàs de la Festa Major de Sant Martirià*, Ajuntament de Banyoles, Banyoles, 1980.

CONSTANS, Lluís G. *Manuscrits inèdits de Mossèn Constans*, vol. IV (Crònica), Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, Banyoles, 1981.

CONSTANS, Lluís G. *Manuscrits inèdits de Mn. Constans*, vol. IX, Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, Banyoles, 1981.

CONSTANS, Lluís G. *Diplomatari de Banyoles*, vol. III, Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, Banyoles, 1989.

CONSTANS, Lluís G. *Diplomatari de Banyoles*, vol. IV, Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, Banyoles, 1991.

CONSTANS, Lluís G. *Diplomatari de Banyoles*, V, Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, Banyoles, 1992.

CONSTANS, Lluís G. *Diplomatari de Banyoles*, VI, Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, Banyoles, 1993.

COROMINAS, Jaume i MARQUÈS, Josep Maria. *Catálogo monumental de la Provincia de Gerona. La comarca de Bañolas*, vol. I, Diputació de Girona, Girona, 1975.

DE ZAMORA, Francisco. *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, Ed. Curial, Barcelona, 1973.

GALOFRÉ, Jordi. «El carlisme al Pla de l'Estany», *El Pla de l'Estany*, 49, setembre 2005, Consell Comarcal del Pla de l'Estany, p. 12-13.

GIRBAL, Enric C., *Bañolas. Noticias históricas de esta villa*, Imp. El Gerundense, Girona, 1863.

GRABULEDA, Josep. «L'horta dels Frares (del segle XVIII al segle XX)», *Revista de Banyoles*, 783, maig 1998, p. 22-23.

GRABULEDA, Josep. «Josep Toribi de Ameller i Hysern: republicà federal del segle passat», *El Pla de l'Estany*, 24, març 1998, Consell Comarcal del Pla de l'Estany, p. 22-23.

GRABULEDA, Josep. «La Primera Guerra Carlina al Pla de l'Estany», *Revista de Banyoles*, 811, setembre 2000, p. 22-23.

GRABULEDA, Josep. «Cal Moliner», *El Llegat*, 5, Banyoles, 2004-2005.

GRABULEDA, Josep i TARRÚS, Josep. *Banyoles*, Quaderns de la Revista de Girona 40, Diputació de Girona - Caixa de Girona, Girona, 1993.

MASGRAU, David. «Història del 10è Batalló Lleuger de la Guardia Nacional (2)», *Revista de Banyoles*, 883, octubre 2006, Banyoles p. 28-29.

MONER, Jeroni. «La vila de Banyoles», *L'art gòtic a Catalunya. Arquitectura III. Dels palaus a les masies*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 2003, p. 91-93.

PALMADA, Guerau et al., *El patrimoni del Pla de l'Estany. Inventari històric i arquitectònic de la comarca*, Consell Comarcal del Pla de l'Estany, Banyoles, 2005.

PALMADA, Guerau. «L'entrada de l'abat i l'antiga muralla del monestir», *Revista de Banyoles*, 845, juliol - agost 2003, p. 28-29.

PALMADA, Guerau. «Notícies de la muralla, dels valls i de les torres», *Revista de Banyoles*, 847, octubre 2003, p. 36-37.

PALMADA, Guerau. «La muralla de Banyoles, de l'oblit a un monument recuperat», *Revista de Girona*, 240, gener-febrer 2007, Diputació de Girona, p. 48-53.

PALMADA, Guerau. «Canonades sobre Banyoles: el setge de 1655». *Revista de Banyoles*, 896, juny 2008, Banyoles, p. 22-23.

PERMANYER, Ignasi C. «La institució de la recollida i les muralles de Banyoles», *El Pla de l'Estany*, 60, novembre 2008, Consell Comarcal del Pla de l'Estany, p. 18-21.

RIGAU, Antoni M. «L'atac del Brigadier Savalls i la mort del Comandant d'Armes d'Ameller», *Cartipàs de la Festa Major 1973*, Ajuntament de Banyoles, Banyoles, 1973.

RIGAU, Antoni M. «El bateig de sang de Pere Alsius i Torrent», *Amics de Besalú. III Assemblea d'Estudis del seu Comtat*, Besalú, 1976, p. 357-363.

RIGAU, Antoni M. «El fossar, el fossat i la muralla», *Revista de Banyoles*, 743, maig-juny 1994, Banyoles, p. 20-21.

RIGAU, Antoni M. «Gent i fets. Del dret a la pròpia història», *Cartipàs de la Festa Major – Sant Martíà*, Ajuntament de Banyoles, 1986.

RIGAU, Antoni M. *El teixit de la memòria. Articles (1946-2000)* (edició a cura de J. Galofré), Banyoles, 2000.

RUSTULLET, Miquel. *La Guerra del Francès al Pla de l'Estany (1808- 1814)*, Consell Comarcal del Pla de l'Estany - Ajuntament de Banyoles, 2008.

VERGÉS, Àngel. *El drac de Banyoles*, Edicions l'Agulla de Cultura Popular, Tarragona, 2006.

VILLANUEVA, Jaime. *Viaje literario a las iglesias de España*, vol. XIV (Viaje a Gerona), Real Academia de la Historia, Madrid, 1850.

VILARDELL, Joan. «Els draps a Banyoles. Notes històriques», *Quaderns del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles*, 1992-94, Banyoles, 1994, p. 99-112.

Memòria del control i documentació planimètrica - arqueològica al solar del Carrer Girona n. 21 (Banyoles, Pla de l'Estany), a càrrec de Xavier Aguelo, Arqueolític Terra Sub SL, Banyoles, maig de 2008.

FONTS DOCUMENTALS

ACPE: Llibre dels Privilegis de la present vila (1570-1757) L2.

ACPE: Llibre de memorias scrit a mà de Mn. Pere Prats (1576-) L3.

ACPE: Manual dels jurats (1410-1551) L5.

ACPE: Llibre de Notes (1521-1562) L7.

ACPE: Llibre de la Universitat (1574-1680) L8.

ACPE: Llibre de la Universitat (1688-1734) L9.

ACPE : Actes de l'Ajuntament (1734-1782) L10.

ACPE : Actes de l'Ajuntament (1744-1763) L11.

ACPE : Actes de l'Ajuntament (1764-1771) L12.

ACPE : Actes de l'Ajuntament (1772-1782) L13.

ACPE : Actes de l'Ajuntament (1833-1843) L21.

ACPE : Actes del Ajuntament (1844-1849) L22.

ACPE : Actes de l'Ajuntament (1850-1853) L 23.

ACPE: Actes de l'Ajuntament (1872-1873) L29.

ACPE: Actes de l'Ajuntament (1874-1876) L30.

ACPE : Actes de l'Ajuntament (1877-1878) L31.

ACPE : Edictes, cèdules i demés ordres impreses (1679-1749) L76.

ACPE : Ordres i Cartes (1711-1752) L97.

ACPE: Ordres i Cartes (1760-1769) L100.

ACPE : Ordres i cartes (1823-1881), Signatura 17.

ACPE: Privilegis, títols i terme municipal (1617-1960)

núm. registre 1. Rubrica dels privilegis, sentencias, concordias y altres actes del llibre de Mossèn Antich Pujades (1617-1619).

ACPE: Llibre dels dipòsits de Santa Maria dels Turers (1551-1577) núm. registre 3.

ACPE: Plets (1551-1797) núm. registre 10.

ACPE: Plets per la jurisdicció (1634-1716) núm. registre 11.

ACPE: Obres de Fortificacions (1663-1873) núm. registre 371.

ACPE: Obres Públiques (1776-1963) núm. registre 372.

ACPE: Pergamí. Calaix 6: núm. 125.

ACPE: Clavariat (1630-1769). Signatura 52.

ACPE: Llibre de Comptes (1630-1743) Signatura 4/1.

ADG: Llibre de Testaments 5 (1776-1753).

AGRAÏMENTS

Joan Anton Abellan Manonellas
Pere Bosch i Cuenca
Josep Maria Bosch Casadevall
Francesc Xavier Butinyà
Pere Feliu Oliveras
Jordi Galofré Illamola-Simal
Josep i Lluís Genover Terradellas
Maria Teresa Genís
Josep Grabuleda Sitjà
Lluís Martí Salló
Josep Maria Massip Gibert
Jeroni Moner Codina
Joan Maria Lavall Buil
Joan Olivas Coll
Esteve Palmada Romans
Antoni Palomo Pérez
Miquel Rustullet Noguer
Josep Tarrús Galter
Joan Vilardell Baqué

Ajuntament de Navata
Arqueolític
Arxiu Diocesà de Girona
Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany
Service Historique de la Défense (Vicennes, Paris).
Centre de Monuments Nationaux - forteresse de Salses
Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles
Archivo General de Simancas
Museu de Lluc
Museu de les Cultures del Vi de Catalunya
Museu Arqueològic Comarcal de Banyoles
Archivo General Militar de Madrid

PROCEDÈNCIA DE LES IMATGES

ACPE: Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany
(Col·lecció de l'Arxiu Municipal de Banyoles)
i Fons de l'Ajuntament de Banyoles.
AMB: Arxiu Municipal de Banyoles.
FIPE: Fons d'Imatges del Pla de l'Estany.
MACB: Museu Arqueològic Comarcal de Banyoles.

1. La fàbrica de Banyoles: Les Saques (1914-1989)
2. Un receptari de cuina de l'antic monestir benedictí de Banyoles (SEGLES XVIII-XIX)
3. Manescals, albèiters i veterinaris a Banyoles. Pla de l'Estany
4. El tren petit de Banyoles
5. Un món de paper
6. El rem a l'Estany de Banyoles
7. La repressió franquista a Banyoles
8. La plaça Major
9. L'Escola a Banyoles (Segles IX-XX)
10. La muralla de Banyoles

QB

QUADERNS DE BANYOLES

Ajuntament de Banyoles

Diputació de Girona

